

ÚJVÁRAD

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Benedek Szabolcs
Vérbíró a szomszédom

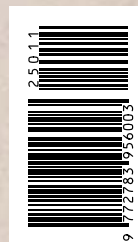
Szamos Mariann
Hetvenéves
Ady nagyváradi múzeuma

Író a korridorban
– Páskándi Géza

2025
November–december

11-12

Irodalom

4 **Farkas Arnold Levente**
bennünk lakozó (*vers*)

7 **Benedek Szabolcs**
Vérbíró a szomszédomban (*próza*)

11 **Demeter Arnold**
idegenek; hát legyen (*vers*)

14 **Kukucska Szabolcs**
Újjászületni a VIII. kerületben
(*próza*)

17 **Gheorghe Vidican**
a város árnyéka; egy repülés
árnyéka; az ártatlan árnyéka; a dél
árnyéka (*vers*)

Esszé

19 **Novák Éva**
Hogy megtértem hazámba
s láttam, romokban áll

Galéria

22 **Ujvárossy László**
Experimentum – Nagy Pál
és tanítványai

Társadalom

32 **Papistván**
Lásd a világ borzalmait – World
Press Photo kiállítás Budapesten

Re-Loaded

35 **Magyari Sára, Lakatos Melinda**
Hobbiból megélhetés

Kultúra

36 **Radics Viktória – Tamás Dénes**
Vad nézés II. – műalkotások két
hangra

Társadalom

42 **Mayer Ágota**
Dicsőség és bánat a magyar
ég alatt

Kultúra

45 **Író a korridorban** – Páskándi Géza

Interjú

51 **A fonák felé kacsintgató világlátás**
– Ozsváth Zsuzsa a Gemmában

Ketten egy páston

55 **Boka László**
Amit egy kép megmutathat,
és amit nem

59 **Filep Tamás Gusztáv**
A Nobel-díj fölötté szükséges
voltáról

Kultúra

63 **Szamos Mariann**
Hetvenéves Ady nagyváradi
múzeuma

Kritika

66 **Simon Judit**
Női sorsok a váradi női évadban
(*színház*)

70 **Mikola Emese**
Memoár a senki fiától (*könyv*)

Szövegkovácsok, védett könyvmolyok

November végén egy hét leforgása alatt két olyan nyilvános beszélgetést tartottunk a Léda-házban, amelyek az anyanyelv-használat és a kultúrafogyasztás témájában több kapcsolódási ponttal is kecsegtettek. Számunkra pedig azzal a – hiábavaló – bizakodással kecsegtetett, hogy a szakmailag érintettek közül számos váradit megszólíthatunk.

Az első esten Ferencz Melánia újságíró mutatta be Szövegkovács nevű nyelvművelő vállalkozását, amely azzal a céllal jött létre, hogy írott nyelvünk helyes használatáért dolgozzanak, rendezvények, s a jellemző hibákra rámutató kiadványok formájában. Az est érdekes tapasztalata volt, hogy a hallgatóság köréből néhányan pedagógusként, szülőként arra panaszkodtak, hogy a fiatalabb generációk számára már nem bír jelentőséggel a helyesírás, mondván a lényeg az, hogy kommunikáljanak. Érdekes mellékszála volt a beszélgetésnek az, hogy a közösségi oldalak, illetve a mester-séges intelligencia milyen hatással lehet az írott szövegek minőségére.

Egy hét múltán egy kutatás eredményeit összegeztük, amit Pleiner Zsuzsa antropológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet szakembere készített nagyváradi középiskolások és egyetemi hallgatók körében, az ifjak kultúrafogyasztási szokásairól. A színházi, zenei, filmes produkciók kedveltsége mellett a kérdések az olvasási szokásokra fókuszáltak. Ugyan a részletek kifejtésére itt nincs kellő terünk, (januári számunkban publikáljuk mindkét est tartalmi kivonatát) azt viszont elárulhatjuk, hogy irodalmi műveket kevesen olvasnak, illetve mély szakadék tátong a tizenévesek könyvigényei, illetve az iskolai ajánlott házi olvasmányai között. Ráadásul a rendszeresen olvasó tizen-, huszonevesek jó része angol nyelvű köteteket vesz kézbe. Innen már nem olyan nehéz összekapcsolni a két témát, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a kevés olvasás mennyire hozható összefüggésbe az írott nyelv használatának a minőségével. Illetve, ha kirajzolódna az összefüggések, mit tehetnek azok, akik e kedvezőtlen folyamatok ellen a maguk terepén próbálnak cselekedni. Mert az, hogy valamit tenni kell, az már rég nem kérdéses.

A SZERK.

Újvárad 2025/11-12

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

V. évfolyam, 11–12. (56–57.) szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 30 lej (2500 Ft postaköltséggel),
6 hónapra 55 lej (4500 Ft), 12 hónapra 95 lej (7500 Ft).
Online-előfizetés: 12 hónapra 50 lej (4200 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI RO34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Farkas Arnold Levente

bennünk lakozó

a bennünk lakozó narrátor
 nélkül meghalunk mert az
 embernek szüksége van arra
 hogy időről időre megfogalm
 azza önmagát csütörtökön hal
 t meg anyám csütörtökön szü
 letett különben széthullunk
 fekete és fehér húrokra min
 t fekete és fehér húrokra s
 zéthulló fekete és fehér zong
 ora szombaton lesz a temetés

első részlet abból a másik
 naplóból kvodlibet huszon
 öt május tizenennyolc vasárn
 ap a lehető legtermészetes
 ebb módon harag és gyűlöl
 et nélkül ha tükörbe nézek
 azt látom hogy az egyik sz
 emem kék olyan az alakja m
 int egy elnyújtott könnycsep
 p a másik szemem barna l
 eginkább egy száraz falevél

a bolond lány románul ének
 el nem eresztik be a sárga ajt
 ón hiába zuhognak öklei amiko
 r ott állunk a lépcsőházban
 nem jut eszembe ez a jelenet
 a bennünk lakozó narrátor ú
 gy csinálja hogy a rossz jó le
 gyen ebben a versben öcsém
 et megölelem anyám temetés
 ére nem értünk oda lerobb
 antunk az autópályán aztá
 n a közeli városban anyám
 sírja fölött elmondjuk a m
 iatyánkot alkonyodik de még
 sötétedés előtt sikerült od
 aérni a magány valósága az

pünkösdszerda isó tétel
 a vers címe és a piros év
 szak a verstest részévé v
 álik ahogy megmártózik t
 eremtményében a teremtő
 az időben az örökkévaló

FARKAS ARNOLD
 LEVENTE (1979,
 Nagyvárad)
 feleségével
 és gyermekeivel a
 Szentendrei-szigeten
 él. Nem tud sem írni,
 sem olvasni,
 de szokott.
 Tollforgatónak rossz,
 ám szerfölött
 tehetséges. Szeret
 eljutni
 a mondatkezdő nagy
 betűtől a mondatzáró
 írásjelig.
 Néha sikerül.

ság a fodrozódó időben a
fodrozódó örökkévalóság s
árga reneszánsz álarca m
ögé rejtőzik a valóság ar
ca mert elmúlik minden
örökkévaló lehetett volna

a bőröndöt amikor vittem
a révész megkérdezte hát eb
be ki van a bennünk lakozó
narrátort csuktam a bőrönd
be de nem értette volna ho
gy beszéd közben miért hasz
nállok latin betűket a nagyb
átyám mondtam kihagyott a v
égrendeletből véres a bőrönd
a révész nevetett talán a z
akó miatt nem értünk oda a
temetésre talán legközelebb
persze még egyszer már nem
fog meghalni anyám többé

húsvétsütörtök iidik tétel
a feltámadás szadizmusát id
ézi egy másik költő másik ve
rséből annak a másik költő
annak a másik verse a nyel
v roncsolása ez mint rózsas
zín hajnalban rózsaszín haj
nalon szándék és szokás szer
int a tévedés az örökkévaló t
évedés malmára hajtja fejét a
patakvizet lélek és igazság te
st és igazságtalan látszatok

a nyelv jelekből áll tevődik
össze és ezeket a jeleket elő
re megfontolt szabályok szer
int illeszti egymás mellé a
bennünk lakozó narrátor a m
agyar nyelvben négy szóelem
van szótő képző jel és rag h
a például azt mondom ház
le kell bontani magától össz
edől főnév ha azonban hozz
ábiggyesztem az i képzőt házi
az i képző tehát a ház főné
vből a házi melléknevet n
em ismerem annak a fának
a nevét a temetőben az al
att a fa alatt pihen anyám

vízkeresztvasárnap iiddik
tétel étel az asztalon test
és kenyér a kannibál teste e
hetetlen a hét látszat és i
gazság volna a feltámadást
elhalasztani mondatmorzsa
k az asztalon az asztal alát
t kutyák és gyerekek a játszó
éren kezdődött a teremtés a
második tévedéssel az angy
al aki nem létezik a téved
hetetlen angyal tévedhetet

a temetés napján megpr
óbáltam elhallgattatni a b
ennünk lakozó narrátort a
kiről először egy újságban o
lvastam anyám hegyek közö
tt született a magány való
sága és a társak illúziója h
alkan szól a rádió csak a l
ányom hallja a rapszódia sz
íneit ki kellett vágni mesélt
e apám a sírásók csak úgy
vállalták el a papnak mi
ndig sietnie kell nincsenek
angyalok az oltárhoz veze
tő utat nem őrzi tűz alkon
yat ahogy a lemenő nap v
ére a fák alázatos fejére

Vérbíró a szomszédom

BENEDEK SZABOLCS 1973-ban született Budapesten, egy szolnoki kitérő után most is ott él, prózát ír.

Leöchey Mihálynak gyakran voltak rémálmai. Nem kellett volna, hogy legyenek, legalábbis ennyire sűrűn nem, megette a kenyere javát, és állítólag az ember egy bizonyos életkor után nyugodtan alszik, tudva, mi az az elkerülhetetlen, ami még vár reá. Az élet ilyenkor már nem szolgál se kellemes, se kellemetlen meglepetésekkel. Leöchey Mihály mégis rendszeresen ugyanarról álmodott: a vesztőhelyre viszik, ahol tudatják vele, hogy nincs kegyelem. Ráadásul nem is golyó által végzi, ahogyan az a katonatiszteknek dukál, hanem a hóhér a nyakára teszi a kötelet. Ami persze a fegyverletétel után a világ eme, mostanság különösen szomorúvá változott fertályán mindennaposá vált. Nem elég a kivégzés ténye, az ítéleteket meghozó vérbíró meg is akarta alázni a honvédsereg vezetőit.

Az álom egy pontnál minden alkalommal véget ért: Leöchey arra riadt, hogy verejtekben úszik és hangosan kiabál. Nem csupán saját magát ébresztette föl, hanem a feleségét, sőt őt általában előbb. Az asszony, Zofia esküvel állította, hogy Leöchey az ébredését megelőzően mászkálni kezdett az egyébként legalábbis nagygéci mércével mérve nagy házban. Ártani soha nem ártott senkinek, csak éppenséggel lármával volt, csapkodta az ajtókat, nyikorgott alatta a fapadló, nem melleleg hörgött, sőt kiabált, de olyan ijesztően, azt lehetett hinni, hogy viaskodik.

Ami igaz is. Leöchey Mihály, a hajdani nemzetőr-alezredes ezen alkalmakkor a múltnak a jelent kísértő démonjaival csapott össze megint.

Az utolsó jelenet, amire álmából emlékezni szokott, az az, hogy a hóhér lassú mozdulatokkal lemászik a bitófához támasztott létráról, és készül

megrántani a kart, amely megnyitja majd Leöchey alatt a talapzatot, hogy a teste zuhanni kezdjen, míg nem a kötél rántása megállítja, egyben eltöri a nyakcsigolyáját. Ezt a pillanatot Leöchey már nem tapasztalja meg – mondják, saját halálunkat nem álmodjuk meg soha, a végső, nagy titkot nem fedi föl előttünk az Örökkévaló –, ilyenkor jön az időnként még rémisztőbb ébredés, amikor reszketve, szörnyű idegfájdalom közepette ráeszmél arra, hogy nagyon is életben van, se börtön, se ítélőszék, se akasztófa nincsen sehol. Pedig, mi tagadás, ő legalábbis biztos volt benne, hogy nem volt tőle túlságosan messzire. Utóbb se érti, miért és hogyan szabadult. Illetve egy sejtése mégis csak akadt: azért, mert időközben menesztették a vérbírót.

Amikor a Szatmár vármegyei románok Bécs fölbujtására lázongani kezdtek a felelős magyar kormány ellen, jött a rendelet, hogy itt is föl kell állítani a nemzetőrséget. A Szamos-közi zászlóalj Nagygécen eskették föl. Leöchey mellett annak unokatestvére is itt csatlakozott hozzájuk, amaz századosként, ő pedig előbb őrnagyként, később meg alezredessé léptették elő. Volt némi katonai tapasztalata korábbról, a nemesi testőrségben és az egyik huszárezredben szolgált, mindezt azonban nem bírta a nemzetőrségnél kamatoztatni, ugyanis javarészt járőrszolgálatra küldték az egységével együtt. Az is elképzelhető – Zofia asszony legalábbis így magyarázta –, hogy utóbb ezért mentették föl, és hagyták, menjen, ahová akar.

Leöchey Mihálynak volt is miatta lelkiismeret-furdalása. De hát – próbálta vigasztalni magát – egy katona odamegy, és azt teszi, ahová küldik és amit parancsolnak neki. Egyébiránt arról se a feljebbvalók rendelkeztek, hogy a Szamos-közi zászlóalj ne vegyen részt közvetlenül a hadműveletekben. Egyszerűen a hadi helyzet alakult úgy. Erre mondták később egyesek, hogy amikor Görgei Artúr letette Világosnál a fegyvert – nem a császári, hanem a cári csapatok előtt –, még nem egy honvédhadtest állt ütközetre készen, érintetlenül. A főparancsnok kapott is érte kritikát, sőt szidalmakat bősséggel, többek között a külföldre menekülő kormányzótól is. Azóta is sokan átkozzák a nevét. Pedig egyszerűen úgy ítélte meg, hogy fölösleges a további vérontás a túlerővel szemben. A szabadságharc végérvényesen elbukott, és ezt alapvetően a külső körülményeknek

köszönheti, nem lehet hibáztatni és közvetlenül felelőssé tenni emiatt senkit.

Legalábbis így gondolta Görgeihez hasonlóan Leöchey Mihály, a démonok azonban nem akarták elengedni. Az igazán nagy tragédia az volt, hogy napközben se hagyták békén. Ült a tisztaszobában, és meredten bámulta a szemközti, hófehérre meszelt falat, ahonnét szörnyűségesnél szörnyűbb koponyák vicsorogtak vissza reá. Ott vonultak el sorban előtte a bajtársai, ő meg nézte kikerekedett arccal az ismerős arcokat. Vérben úszó tekintetek, kiszakadt vagy kitépett szemek, hiányzó ajkak és fülek, a pofákról darabokban lógó bőr, leégett vagy fejbőrrel egyetemben kitépett haj, a levált hús nyomán láthatóvá vált, sárgává fakult arc- és koponyacsont, halálvigyorrá torzult száj, az ornyílásból és a torokból előmászó dögbogarak és más férgek, a karnyi vastagságú kötél szorításától kékeslilává változott nyak, az eltörött csigolya késhegyhez hasonlóan hegyes csonkja, és így tovább... Ugyanezek szokták Leöchey Mihályt éjjelente is kísértetni. Amikor pedig napközben megjelentek, nem tehetett mást, mint hogy a pohár után nyúlt.

– Legalább idehaza igyál. Ne a Rózsásban. Te mégis csak úr vagy. A többihez képest mindenképpen.

Leöchey igyekezett legalább alkalmanként megfogadni az inkább intésnek vagy figyelmeztetésnek beillő tanácsot. A feleségének már csak azért is igaza volt ebben, mert amennyiben odahaza öntötte magába az italt, nem kellett utána még az utcán is támolyognia. Meglehetősen szánalmas látványt nyújt egy nyugalmazott katonatiszt, az esővíz elvezetésére szolgáló árokban vagy valamelyik pocsolya szélén összehugyozott nadrágban fekvő. Nem szólva arról, hogy a civilek olyan megvetően és szemrehányóan néztek a hajdani honvédekre, mintha ők tehetnének mindenről. Különben se ártott, ha időben hazaért – az alezredes már megtapasztalta, hogy rettenetes hosszú tud lenni az út a falu széléről, a Rózsástól betámolyogni ide, Nagygéc közepére –, és otthon támadt rá az ivászatokat gyakran szinte azonnal, de legalábbis menetrend szerint követő heves szívdobogás.

Zofia gyakorta hangoztatott meggyőződése szerint az ital és a szívzúr együttesen fogja inkább előbb, mint utóbb elvinni a férjét.

– Szerintem meg nem ez, hanem az ördög – mormogta Leöchey Mihály, és noha időnként úgy gondolta, hogy lengyel születésű felesége úgy viselkedik, mint aki egyenesen a Darához közeli erdőből jött elő, a géci boszorkányok közül, abban is igazat

adott neki, hogy az ital csak ideig-óráig nyújt menedéket, egyfajta átmeneti állapot, hiszen amikor alkoholos álomból ébred, megsokasodnak a tisztaszoba falán a bajtársi koponyák. Az a baj, hogy delírium idején is. Akkor már, ha választani lehet, maradjon a szilvából főzött keserűlikőr. Ezen az elátkozott tájon ez az akasztófától megmenekült katonatisztek egyedüli, utolsó barátja, egyben menedéke.

*

– Azt mondják, megint eltűnt egy lány.

Bár hosszú évek teltek el azóta, hogy Zofia Dzembowski a nálánál jóval korosabb, ám akkor még délceg és ereje teljében lévő Leöchey Mihály kedvéért otthagyta szeretett szülőföldjét, az ugyancsak rabiga, mégpedig a cári rabiga alatt sínylődő Lengyelországot, kiejtésén még mindig érezni lehetett a szláv akcentust. És noha immáron azóta is elmúlt jó néhány esztendő, hogy egymással frigre léptek, a nyugalmazott és az akasztófa alól a sors különös játékanak és az ég szokatlan kegyének köszönhetően épp csak megszabadult katonatiszt változatlanul imádta feleségének ezt az idegen kiejtését. Hogy ezenkívül mit imádott még benne, azt talán maga sem bírta volna megfogalmazni. Nem is lett volna minden illendő, de nem is lényeges. Akárki találta ki azt, hogy magyar, lengyel két jó barát, bölcs és igazlító ember lehetett.

Zofia az idézett szólásmondással ellentétben nem ivott Leöchey Károllyal együtt bort, sőt általában véve sem azt, se más hasonló jellegű italt nem fogyasztott. Talán úgy volt vele, a családra eső menyiséget bőven magába dönti a férje. De ez, mármint a közös ivászat hiánya a kettejük hosszú ideje nyugvópontra került kapcsolatába nem rondított bele. Még úgy se, hogy Zofia nemegyszer meglehetősen ijesztő jóslatokba bocsátkozott férje szerint nem túl hosszú nyúló jövőjével kapcsolatban.

Amaz előtt ezúttal is ott volt a Leöcheyek ősi címerével díszített pohárka. A szilva kesernyésre erjesztett illata belengte az étkezőt, ahol a hajdani honvédtiszt napjainak nagy részét tölteni szokta.

– Miféle lány?

– Nem tudom – válaszolta Zofia. – De nem mindegy? A Bori mesélte.

A Bori volt a házaspár egyetlen állandó szolgálója. A ház körüli mindenés. Amennyiben nagyon felgyülemlett a teendő, például az uradalomhoz tartozó, inkább kertnek, mint valódi birtoknak tűnő földdarabkán, a feladatok elvégzésére, leginkább nyaran-

ta, napszámosokat szoktak fogadni. De az egyetlen, folyamatosan meglévő alkalmazottat évek óta Bori jelentette. A tenyeres-talpas, mindenféle munkára alkalmas, velük együtt korosodó cseléd – vagy inkább házvezetőnő – hosszú ideje szolgált náluk. Zofia azt is elnézte és réges-rég megbocsájtotta neki, hogy amikor a háromszori szülés és azóta már kirepült, egész pontosan férjhez adott gyerekekkel való törődéssel kapcsolatos feladatok nyomán ő nem volt hajlandó ilyesmire, akkor helyette is rendelkezésre és az ura kedvére állt. Időnként még hálás is volt érte. Az utóbbi esztendőkből viszont hálistennek már ezzel se volt vesződség: talán az évek, talán a poharak súlya miatt, mindenesetre Leöcheý Mihály egykori erőteljes harci kedve jócskán lelankadt mostanára.

Bori jó volt abban is, hogy szállította a híreket. Ki se kellett tenni a lábukat, tudtak mindenről, ami a faluban történik.

– Ugyan! – Leöcheý legyintett, és közben majdnem fölborította a poharat. Igaz, már csak félig volt benne keserűlikőr. De úgy is lehet mondani, hogy még félig tele volt. – Biztosan elment Szatmárnémetibe. Vagy még tovább. Egyesek egyenesen az Újvilágig futnak. Azt mondják, ott még van bőven hely.

Ilyesmit rebesgettek az országban szerteszét a szabadságharc leverése után. Állítólag Amerikában a volt honvédtisztek még várost is alapítottak. Új-Buda, azaz angolul New Buda a neve.

– Egyik napról a másikra? Köszönés nélkül? Úgy, hogy a holmiját hátrahagyta?

– Akkor meg kurvának állt – hozta meg a sommás ítéletet Leöcheý Mihály. – És nem akarja, hogy tudjanak róla. Meg hogy kövessék. Aki akar, majd valamelyik nem túl távoli város bordélyában találkozhat vele.

„Te is szívesen találkoznál, ha volna még értelme.”

Zofia annyira megszokta évtizedes közegét, észre se vette, hogy a leggyakrabban már nemcsak beszél, de magyarul is gondolkodik.

*

Az alezredesnek annak idején, két esztendővel ezelőtt nem kellett sokat gyalogolnia hazáig. Ha az ember jól kilép, Nagyváradról két, vagy inkább három nap leforgása alatt Nagygyécre lehet érni. Arrafelé még emelkedők sincsenek, a Királyhágó, de a Szilágyság lankái is keletebbre esnek.

Leöcheý Mihály ki is lépett rendesen. Korát meghazudtoló fürgeséggel tette meg az utat. Sietett, mert attól tartott, az ítélezők esetleg meggondolják magukat. Nyolc hónapot töltött rács mögött. A nagyváradi várat nem börtönnek építették a török időkben, a szabadságharc leverésekor sebtében alakították át annak, kellett a hely, annyi lett hirtelenjében a fogoly. A sietség meg is látszott, a körülményeket nem tudták kellően mostohára alakítani, így aztán akik itt élvezhették a császári hatóságok vendégszeretetét, utólag még akár szerencsésnek is vallhatták magukat. A cellák viszonylag tágasak voltak, az ablakokon pedig jócskán jutott be fény, és az emeletekre a patkányok se másztak fel. Akkor persze mindezt egészen másként élték meg. És az is igaz, nem mindenki járt így. Rendszeresek voltak a kopácsolások a vár udvarán, ahol a legendák szerint hajdan a Szent László által emeltetett katedrális állt, amelynek romjai alatt, a föld mélyén, ha minden igaz, még ma is ott rejtőznek a lovagkirály földi maradványai. (Már amelyik darabkát nem tették bele egy díszes ereklyetartóba.) Majdnem nyolc évszázaddal később ugyanott állt a bitó, amelyet időről időre meg kellett erősíteni, mert egyik-másik gerendája leszakadt a lezuhanó testek súlya alatt.

Meglehetősen furán zajlott az ítékezés, a honvédseregben és a nemzetőrségben megszerzett rangokat csak a bűnvádak felsorolásánál ismerték el, egyébként Leöcheý huszárezredi százados tisztségben gondolták utóbb nyugdíjba küldeni. De végtére is ez egy idő elteltével nem sokat számított. Amikor becsukódott mögötte a szögletes sarokbástyákkal kiépített nagyváradi vár hatalmas kapuja – a fölötte lévő mellvéd mögött egykoron főkapitánya, Bocskai István fürkészte a Partium síkján messze tekintve, jön-e a török vagy a labanc –, Leöcheý meg volt róla győződve, hogy előtte már nem is fog kinyílni. Mégis ez történt. A nyár közepén, rekkenő hőségben szóltak neki, hogy vége a hűsölésnek, fölmentették, indulhat haza. De többé eszébe ne jusson lázongásba keveredni.

Ezért nem kellett gyözködni. Így gondolta maga is.

Nagyjából a vérbíróval egyszerre érkezett Nagygyécre. Kétség nem férhet hozzá, a párkák, akik a sors vörös fonálát fonják, időnként csúf játékot űznek. Mintha egyenesen örülnének annak, ha bizonyos szálakat egymás közelébe tesznek, netán össze is kötik őket. Minden bizonnyal akkor is nagyokat kacagtak, amikor meglátták Leöcheý Mihály a döbbenettel vegyes réműlettől előbb lángfehérré, majd nem sokkal utána máris hullafehérré változott ábrázatját, amellyel fogadta a hírt, miszerint a korábbi vérbíró ide, a szomszédba, a falu határába költözött.

Először nem is értette, kiről vagy miről van szó.

– A Hajnó – ezt ismételte Bori, kicsit (bár próbálta palástolni) már idegesen, mert azt hitte, kenyéradó ura és gazdája vagy megsiketült, vagy a szokottnál is erőteljesebben meghülyült. – Dejszen mondom, ő vette meg a Mailáthok kastélyát.

– A Hajnó – ismételte az alezredes (avagy a hivatalosnak tekintett besorolás szerint százados), azt remélve, nem arról van szó, akire egyébként az első pillanatoktól fogva gondolt, miközben az járt az eszébe, miért is kéne pont reá gondolnia.

– A Sánta János mondta.

Leöchey Mihály legyintett, mintha egy legyet, de sokkal inkább az egyik vicsorgó koponya képét szerette volna elhessegetni az ábrázata elől.

– A Sánta János a falu bolondja.

– Mégis tud mindenkiről mindent – Bori csípőre tette a kezét. Ettől a termete oldalirányban is akkora nőtt, hogy immáron alig fért el az ajtófélfák között.

– Te is tudsz mindent mindenkiről. El is árulod mindenkinek. Biztos vagyok benne, hogy rólunk, rólam meg a nagyságos asszonyról is kifecsegsz mindenfélét, azt is, ami nem úgy van, pláne nem kéne beszélni róla.

Bori az utolsó két mondatot a békesség kedvéért elengedte a füle mellett:

– Én is csak ezért tudok ennyi mindent, mert hallom, hogy a Sánta János miket beszél a Rózsásban.

– Bolond lyukból bolond szél fúj. Egyébként miért jársz te annyit a Rózsásba magányos asszony létedre? – kérdezte Leöchey Mihály, majd a következő pillanatban olyan köhögőroham jött rá, azt lehetett hinni, menten megfullad. – Már túl azon, hogy időnként én odaküldelek. Amiről Zofia asszonymak persze nem kell tudnia.

A Bori ezúttal a kérdést ignorálta, helyette akaratlanul is bevitte a kegyelemdőfést:

– Állítólag vérbíró volt a Hajnó.

Abban az időben egyetlen vérbíróról volt tudomása mindenkinek, nem csupán Szatmárban, hanem egész Magyarországon.

– Már meg ne fulladjon itt nekem a nagyságos úr... Hát mit szólna hozzá a naccsága is...

A köhögésnek az egész házat betöltő hangjára ugyanis Zofia asszony is megjelent a küszöbön.

Leöchey Mihály félrelökte az eléje tartott csupor vizet, és a vitrines tálalószekekre, azon belül is afelé az üveg felé mutogatott heves karlendítésekkel, amelyben a keserűlikőrt tartották. Csak azután bírta abbahagyni a köhögést, hogy fölhajtott egy kupicával. Leroskadt a nagyszal mellé, és tenyerébe temette a fejét.

Mit keres a vérbíró pont itt, Nagygécen? Mekkora lehetett az esélye annak, hogy éppen ideköltözik, és ezt a falut meg annak határát készülő megmarkolni a lemoshatatlanul véres, karvalykörmökre emlékeztető ujjakban végződő kezeivel?

Ilyen csúf játékot csak akkor úznak a párkák, ha nagyon gonoszul el akarnak bánni az emberrel.

A Sánta János azt mesélte a Rózsásban, hogy a Hajnó egyenesen Londonból menekült Kisgécpusztára. Miután ugyanis nyugdíjazták azt követően, hogy számolatlanul írta alá a honvédtisztek kivégzéséről szóló rendelkezéseket, külsországi utazásokra indult, egyrészt, mert kíméletet nem ismerő szolgálatai fejében busás zsoldot kapott, másrészt meg azért, hogy kipihenje a hónapokig tartó öldöklés fáradalmait. Túlságosan sok pihenésre azonban nem lett módja. Azzal a szándékkal hajózott át a Csatornán, hogy megtekintse a ködös Albiont, és Londonban épp arra készült, hogy jóféle angol sörrel öblítse le a sok utazás közben kiszáradt torkát, midőn megrohanták a kivégzett honvédtisztek kíséreteti, és addig üldözték, amíg a vérbíró kénytelen volt hanyatt-homlok elmenekülni. És hogy miért pont Londonban történt ez az eset? Mindenki tudja, milyen kedves a sok menekült, emigráns magyarnak a Temze partja. Kossuth apánk is odament Törökországból, onnét vágott neki áthajózni az óceánt, és Amerikából oda is tért vissza. Meglehet, egyszer London lesz Pest-Buda után a második legnagyobb magyar város.

Bori később módosította az eredetileg így elhangzott történetet. Eszerint a Hajnót nem kíséretetek, hanem sörgyári munkások kergették meg, miután a vérbíró nagy elbizakodottságában nem átalott beleírni a szerte Európában szitokszóvá változott nevét az egyik sörgyár vendéglönyvébe. Amint a sörmunkások elolvasták, utánamentek, és nem csupán utcákon keresztül üldözték, hanem seprűvel és ostorral meg is csapkodták, ahol érték.

A Hajnó onnantól fogva meggondolta, hogy még egyszer utazni kezdjen. A maradék zsoldját inkább kastély- és birtokvásárlásra költötte, és ideköltözött Nagygéc mellé.

– Badarság – dűnnyögte az alezredes, miközben a vicsorgó koponyákat nézte megint a szemközti falon. – Biztosan nem a sörgyári munkások csinálták. Hanem emezek.

Demeter Arnold idegenek

Erre már nem jártok.
Kifakult vendégség.
Nincs idő, mi mennénk.
Nincs idő, mi váránk.
Nem nagy dolog,
csak mi múltunk rajtatok,
és ti, ti túl múltok rajtuk.

Sokatokra emlékszem.
Öröknek gondoltalak,
ti, furcsán nevetők,
sokat mocorgók,
jól lakni szeretők.
Vasárnap jöttetek,
mintha szentek,
megannyi szlogennel.
Holnap munka,
na még egyet.
Vár a gyermek,
na még egyet.
Szegény kutya,
macska, ház, szellemek
egyedül maradtak.
S kőbe vésett jelszó,
amint tudunk, jövőnk.

Magunkra hagytatok.
A fiatalkori ígéretekből,
felnőttkori rutin hazugságok
lettek. Eskütök megbukott.

El kell fogadni, nyugtatnak
száz ebéden, száz vasárnap,
s talán, önzők vagyunk,
amiért még most is visszavárunk.

DEMETER ARNOLD
(1998, Csíkszereda)
Csíkszentkirályon
nőtt fel. Jelenleg
kulturális
szervezőként
tevékenykedik, első
kötetén dolgozik.

Jó bor vár, finom vacsora,
de ha most belépnétek
ezekből nem maradna más,
csak a megvetés,
hogy eddig hol,
eddig miért nem,
s most minek.

Látom én, hallom én, hogy
a telefon nem csak
egy irányba működik.

Abban már biztos vagyok,
hogy néha évekig tart
egy-egy optikai csalódás,
s benne szédülten térfereg
minden jóindulat.

Az is lehet,
hogy maholnap ismét megjelentek.
S majd azt gondolom,
hogy megbolondultam,
pedig csak elfelejtettetek.

Színes a társaság,
rokonok, barátok,
cifra csokor, de a vége
úgyis hervadás.

Illemből lakadalom.
Illemből temetés.

Köszönni persze
továbbra is köszönünk.
Hisz valamiért még mindig
azt gondoljuk, hogy
tényleg ismertük egymást.

hát legyen

Csendben halt meg,
nem volt jajgatás.
Tudta, hogy jönnek,
megragadják a vállát,
mosolytalan nevetnek,
hajukba túrnak,
és kölcsönkérlik mindenét,
tudta, hogy ha szisszen,
akkor már jönnek
kiakasztják a kaput,
megkeresik a kulcsokat,
a ruhái közé túrnak,
kávét kérnek és cukrot,
tudta jól, ismerte őket,
látta őket,
név szerint tudta,
hogyan egyik, másik
kinek a mije.
Az ördögök.
Csak ennyi volt a terv,
hajnalban, amikor
már a mellette virrasztó
se bírja,
és bekoppan a szeme,
a koppanással egyszerre
megszökik, mintha
csak ismét bálba lógna el.
S lett is nagy rémület
reggelre, és háborgás,
hogyan csak így szó nélkül,
hagyogatás, elköszönés,
megköszönés, kiköszönés,
jajgatás nélkül,
elment.
De ő tudta, hogy
így a boldogabb,
így az egyszerűbb,
hogyan végre,
valamit utoljára
magyarázat nélkül
megtehet.
S ha ez a halál,
hát legyen.

Kukucska Szabolcs

Újjászületni a VIII. kerületben

Mindig egy hullámhosszon voltunk. Pár évig nem találkoztunk, mivel én visszaköltöztem Szegedre. Amikor újra Pestre kerültem, azonnal felkerestem. Elkértem a számát egy közös haverunktól, felhívtam, van-e kedve összefutni. Amikor felvette a telefont, nem tudta, hogy ki hívja ismeretlen számról. Bemutakoztam, és akkor azonnal azt mondta, hogy nagyon örül, és menjek át hozzá. Vigyünk pár üveg száraz vörösbor, mert az fogyóban van. Lindával elmentünk a legközelebbi éjjel-nappaliba, megvettük, amit kellett. Kiszállva a kocsiból arcon csapott a januári tél, de szerencsére nem kellett sokat sétálni. A bérháznak három-négy méteres, fa kapuja volt, mint amilyenben én is laktam pár évvel ezelőtt. Becsöngettem és Amida mondta a kaputelefonba, hogy második emelet, a körfolyosón jobbra. Felértünk, ahol egy ajtó félig nyitva volt. Kis fény és meleg szűrődött ki rajta. Bekopogtam. Bő farmerben, fekete bőrkabátban várt minket.

14 – Gyere faszi, téged vártalak! – üvöltött rám azon a vad, harsány hangján.

– Na végre Amida, ezer éve! – aztán adtam neki egy pacsit és megöleltük egymást.

Bemutattam Lindának is, bementünk a szobájába és leültünk egy kopott, fekete bőr kanapéra. Csak a legszükségesebb bútorok voltak a szobában, viszont az ablak tele volt növényekkel, egy filodendron levelei egészen a parkettáig lógtak. A háttérben vadul szólt a szaxofon, és a gyertyák is csak halványan pislácoltak. A félhomályban egyből elkezdtem bontani a borokat. Megkérdezte kell-e pohár, erre én húztam egy nagyot az üvegből.

– Na és veled mi van? - kérdeztem.

– Felvettek pár éve a képzőre, szobrásznak.

– Grat hozzá!

– Ja, kösz. Én is szeretem. Most szobrokat akarok csinálni pénzből. Tudod, mintha a Hősök terét bevonnád húszezresekkel. A háborúban amúgy is pénzért ölnek. Eszméletlen jól nézne ki.

– Ja, ez tényleg erős ötlet.

KUKUCSKA SZABOLCS (1996, Szeged) a Szegedi Tudományegyetem amerikanisztika szakos végzős hallgatója, mellette ír, publikál, első kötetén dolgozik.

Aztán elmeséltem neki a mániás epizódjaimat. Ő elmosolyodott, és mondta, hogy vele is történtek hasonlóak. Egyikünk sem volt teljesen normális, nem mintha azok akartunk volna lenni. Csak kevesen tudják távolabbról figyelni a dolgokat, hogy aztán a magasságtól elszörnyedve hirtelen fejest ugorjanak a már ismertbe.

Tekertünk egy-egy cigit, aztán rágyújtottunk és tovább iszogattuk a bort. Most kezdtem kicsit jobban körülnézni a lakásban. Megakadt a szemem egy hosszú, éles, ezüst kardon, ami a falnak volt támasztva.

– Hú, bazdki. Mekkora kardod van!

– Ja, gondoltam jól jön egy fegyver a háznál, hogy meg tudjam védeni magam. Szoktam néha vívni is vele, van egy két haverom.

– Nem volna kedved a bor mellé esetleg valami mást is elfogyasztani, hogy meggyorsítsuk a folyamatot?

– Hát a füvem az most elfogyott, de itt van ez, majdnem olyan jó, talán jobb is – és az asztalon lévő gyógyszerre mutatott.

– Mi ez, Rivo? Az mondjuk tényleg jó cucc. Bár én az ivással nem kombinálnám, mert egyszer bedobtam párat, mielőtt elmentem sörözni, de teljes filmszakadás lett az este.

Aztán kiöntött egy pár szemet, ittunk rá a borból és lenyeltük. Közben Linda elég csúnyán nézett

rám. Nem biztos, hogy volt már ilyen élményben része egy második randin. Körülbelül fél órával később már éreztem, hogy nehezebben mozognak a végtagjaim. Enyhe, bizsergő zsibbadás járta át a testemet, és a kanapé egyszerűen beszippantott. A világ összes pénzéért sem tudtam volna felkelni belőle. Amida újra elővette a kis üvegcsét.

– Kérsz még?

– Áh, dehogy. Így is alig élek. Valahogy még haza kellene jutnunk.

– Hát jó, én még rámegeyek egy kicsit.

Ahogy kiöntötte a markába a pirulákat, hat-hét szem volt a kezében. Megnézte, de nem érdekelte. A szájába öntötte a bogyókat és húzott rá egy nagyot a borból. Amida mondta, hogy éhes és eszik valamit. Kiment a konyhába, sushi maradékkal tért vissza. A szemem kezdett elnehezedni, és mintha minden pislogással egyre közelebb kerültem volna a túlvilághoz. Ő közben lassú, meggondolt, falatokkal rakta szájába a párnapos sushit. Egyre lennebb csúszott a kanapén. Én megbontottam még egy üveggel, tovább ittam. Lindára néztem, megkérdeztem tőle, kér-e egy teát. Bólintott, úgyhogy minden erőmet összegyűjtöttem, először csak óvatosan megmozgattam és kinyújtottam a végtagjaim, majd nagy nehezen felkeltem a kanapéről és kimentünk a konyhába. A tűzhely kék lángjára raktam egy fazék vizet. Raktam bele egy filter kamillát, mert csak az volt. Csináltam magamnak még egy cigit, és rágyújtottam. A konyhában terjengő füst és a tea illata megnyugtatót.

Amida ott folyt szét a kanapén, mellkasán a kiborult doboz sushi, a feje pedig oldalra csuklott. Leültünk mindketten, azon gondolkoztunk, felébrresszük-e. Hagytam még egy ideig. Megittam a maradék bort. Pár óra múlva úgy gondoltam felébrresztem. Először csak a kanapéről kezdtem beszélni hozzá.

– Hé, szerintem mi elindulunk. Mindjárt reggel van. Holnap beszélünk.

Vártam a reakciót, de semmi válasz. Pár perccel később újra megpróbáltam, kicsit hangosabban, hátha felébred. Közelebb mentem hozzá, gyengén megráztam a vállát. Embereket felébrreszteni, az egyik leghálátlanabb dolog a világon, szinte lelkiismeretfurdalásom volt miatta.

– Haver, ki tudnál engedni minket? – és közben próbáltam mozgatni kicsit a vállát.

Amikor erre sem reagált, kezdtem megijedni. Ennyire mélyen nem lehet aludni. Végző elkeseredésemben megfogtam mind a két vállát, kicsit erősebben kezdtem rázni, üvöltöttem vele. Ahogy feljebb próbáltam ültetni a kanapén, a feje oldalra csuklott. Ez nagyon nem jó. Lindára néztem.

– Szerinted mit csináljunk?

– Fogalmam sincs, de hogy nem alszik, az biztos. Erre már fel kellett volna ébrednie. Nézd meg, van-e pulzusa.

– Azt, hogy kell?

– Tedd oda a két ujjad a csuklójára, ott kellene érezni.

– Nem érzek semmit.

Ekkor már a legrosszabbra gondoltam. Mi van, ha túlادagolta magát? Nem ő lenne sem az első, sem az utolsó, akinek ez sikerült.

– Mennyit vett be, nem tudod? - kérdezte Linda.

– Fogalmam sincs, nem láttam pontosan. Talán hét-nyolc darabot.

Aztán megnéztem mennyi bort ivott meg rá, az üveg teljesen üres volt.

– Nem kéne hívni egy mentőt?

– Á, dehogy. Minek? Hogy aztán szerencsétlent megint becsukják hónapokra a zártra? Csak kibasz-nánk vele.

Semmi ötletem nem volt. Próbáltam arra gondolni, ő mit szeretne legjobban. A mentő és a pszichiátria ki van zárva. Akkor már inkább itthon halna meg, a saját lakásában, a kanapén. Szétfolyva, egy félig megevett sushis doboz mellett. Az ablakhoz mentem, és kinyitottam, hátha a levegő segít kicsit. Vártunk még, de semmi sem történt. Közelebb mentem hozzá, felemeltem az egyik kezét. Nehéz volt és nem volt benne élet. Amint elengedtem, visszaesett a testére. Ijesztő volt. Ekkor már teljesen kétségbe voltam esve, üvöltözni kezdtem, próbáltam felemelni a testét, de mindig visszazuhant a kanapéra, nehéz volt és formátlan, akár egy döglött hal. Aztán az jutott eszembe, hogy várjunk még egy kicsit, hátha magától felébred. Ha meg már halott, akkor tulajdonképp mindegy is. Így legalább még van rá esély, hogy legalább mi jól jövünk ki ebből a helyzetből. Eszembe jutott, hogy

átfektetem stabil oldalfekvésbe, hogy ha hánynia kell, legalább ne fulladjon bele.

A megfelelő helyzetbe fordítottam a testét, majd betakarítottam egy takaróval. A lakáskulcsot megtaláltam a nadrágjára akasztva, úgyhogy ki tudtuk nyitni az ajtót. Elindultunk venni valami kaját, mindjárt reggel lesz. Majd visszajövünk egy kis idő múlva és ránézünk megint, ha addig se éled fel, akkor hívjuk a mentőt. Azon a környéken hajnal ötkor semmi nem volt nyitva. Beültünk a piros Clioba és elindultunk keresni valami közértet. Jó pár utcával feljebb találtunk is, Linda leparkolt én pedig bementem, vettem három kakaós csigát. Remélve a legjobbakat, Amidának is vettem egyet. Hátha nem halt meg. Mire visszaértünk, már teljesen világos volt. Egy-másfél óra lehetett az egész. Közben a gyomrom végig görcsben. Amikor visszaértünk a nyolcra, leparkoltunk és felsiettünk a másodikra.

Kimentem a körfolyosóra és ő ott cigizett, mint-ha mi sem történt volna.

– Veled meg mi van?! Azt hittük, meghaltál!

– Miért, mi történt?

– Bevettél két marék Rivót, és megittál rá egy üveg bort, olyan lettél, mint egy darab szar. Üvöltöztem veled meg rángattalak, de nem ébredtél fel. Azon gondolkodtunk, hívjunk-e rád mentőt, vagy inkább hagyjunk meghalni.

– Semmire sem emlékszem. Csak arra, hogy kidőltem, miközben ettem a sushit, és most egy pár perce ébredtem fel. Olyan frissen, mintha újjászülettem volna.

– Ja, hát tudod, lehet, hogy ez a reinkarnáció titka.

ONLINE IS ELÉRHETŐ AZ EMLÉKKÖNYV

Kilencven éve jelent meg a Holnap Könyvek Kiadó jóvoltából az immár online formában is elérhető 750 oldalas **Emlékkönyv**, mely a Ki kicsoda Bihar megyében és Nagyváradon? címet is viselhetné.

A Fehér Dezső szerkesztette fontos történelmi és helytörténeti forrásmű mintegy 800 korabeli személyiség életrajzát is kínálja, Kormányos László történész Város a béke árnyékában című, 2015-ös keltezésű előszavával.

A mű online változata ingyenesen elérhető a holnap.ro oldal *Szabadpolc* rovatában.

Gheorghe Vidican

a város árnyéka (umbra oraşului)

szomorúak a kísértetek
 egyensúlyuk vesztve
 céltalan sétálnak a város árnyékán át
 levetkőztetik a fák árnyékát
 a lámpák fénye zsugorítja arcuk
 a város árnyéka
 gyengéd mozdulatokkal
 enyhíti szenvedésük
 lélegzetükben
 rövid szárnycsapások
 a büntudattal teli homokóra
 egy fiatal lány mosolyába
 rejti sóhaját
 saját öregségét pogatja
 a város árnyéka
 szilárd támaszát
 anyám könnyében leli

GHEORGHE
 VIDICAN (1953,
 Petid, Bihar megye)
 költő, a Romániai
 Írók Szövetsége
 tagja. Legutóbbi
 kötete: *Umbră în
 travesty* (Junimea,
 Iași, 2025).
 Nagyváradon él.

egy repülés árnyéka (umbra unui zbor)

egy sas szárnyából
 matematikailag kiszámítható
 egy repülés árnyéka
 emlékekkel ruházod fel virtuálisan
 itt jön képbe a mesterséges intelligencia
 ellenőrzi a repülési koordinátákat
 a sebességet mellyel repül
 szigorúan válogatja az utasokat
 nem kell a földönkívüliek
 árnyékára hasonlítaniuk
 az első repülés lényege a szépség
 emlékekkel teli bőröndben kerestetik
 az első repülés kapitánya

az ártatlan árnyéka (umbra inocentului)

az ártatlan árnyéka
kavicsokkal dobálja
a kisasszony bentlakásának ablakát
a fiatalság veleje tördeli ajkait
áll mozdulatlan
várva hogy
mi virágzik majd ki körmei alatt
az illúziók halandóknak valók
mormolja magában
az ártatlan árnyéka
a vágy mozdulatlanságában
nyeli el a nap fényét
kifundálva az illúzió visszavágásra való jogát
hallgatva a fiatalság elnyúlt, bátortalan hangját
az ablak nyikorgásába beköszöntött a este
az ártatlan árnyéka
egy hahotázó nevetésen csüng

a dél árnyéka (umbra amiezii)

szomjasan kanyarog az ösvény
a fény sűrűje felé
csenddel teli
a dél árnyéka
puskapor zavarja meg az újonc álmát
lány akár az anya suttogása
a szomjúság végigfolyik az ösvény szélein
a kudarc miatti örök félelemben él
bohócként viselkedik
visszhangja kötömbbé vált
mely összegyűjti összes kudarcait
a dél árnyéka
egy tűzlépcső
amin fel-le járnak
egy hangyaboly
a pillanat csontvázára tekeredett ösvény
újabb árnyékokra bomlik
ott
pihennek emlékeink

KEMENES HENRIETTE fordításai

Hogy megtértem hazámba s láttam, romokban áll

NOVÁK ÉVA letagadhatatlan kamaszkori versei után, 1998-ban a *Korunkban* jelentek meg először versei, majd később esszéi is magyarországi és erdélyi folyóiratokban, különböző szerzői neven.

A huszadik század két nagy elméje, Albert Einstein és Sigmund Freud egy nemzetközi szervezet felkérésére levelet váltott egymással, a háborúról, az okokról, a megelőzés lehetőségeiről. A levélváltás *Háború, de miért?* címmel jelent meg egy vékonyka kötetben. Einstein a nevelés szerepét tartotta kiemelkedőnek a háború megelőzésében, „neveltetésünk a bölcsőben kezdődik: a földkeresség minden édesanyjának felelőssége gyermekeit a béke megtartása érdekében nevelni.” Megállapítja, generációk sora szükséges ahhoz, hogy ez a fajta nevelés hatásos lehessen.

Freud utal az állatok és az emberek közötti hasonlóságra: „Az emberek lényegében erőszak alkalmazásával oldják meg érdekellentéteiket. Így van ez az állatvilágban is, melyen talán jobb lenne nem felülhelyezni magunkat.” Einstein és Freud is pacifistának vallja magát, Freud ezért kérdezi: „Meddig kell tehát várnunk, amíg a többiek is pacifistává válnak? Nem lehet megmondani, de talán nem lenne egy utópikus reménység megjósolni, hogy a kulturális beállítottság és a jövődő háborúktól való jogos félelem befolyásoló ereje véget vethet a háborúskodásnak.”

1932-t írunk, 14 évvel az I. világháború befejezése után, hét évvel a második kirobbanása előtt. Ezek az évek is, akár a megelőzők, akár a következők, nem a háborút kirobbantani akarókra voltak veszélyesek. A probléma azokkal volt, akik nem akartak háborút, akik a konfliktusokat harc nélkül próbálták megoldani. Jean Jaures francia politikust, akit a „világ lelkiismeretének” neveztek, háborúellenessége

miatt gyilkolta meg egy háborúpárti, nacionalista merénylő. Bertrand Russell filozófust, matematikust állásából bocsájtották el pacifizmusa miatt, sőt, fél-éves börtönbüntetést is kapott. Bálint György egyik írásában azt világítja meg, hogy a békét, erőszakmentességet hirdető Mahatma Gandhit európai körútján miért fogadja értetlenség az 1930-as években. (Gandhi ellen többször követtek el merényletet, egy nacionalista ölte meg.) A pacifizmust, régebben, írnám, de még most is, sokan és sokszor a gyávasággal azonosítják (az első világháború alatt Angliában harcias nők megalapították a Fehér Toll Rendjét, fehér tollakat adtak a civil ruhát viselő férfiaknak, a gyávaság jelképeként).

„Kitűnő államférfiak, kitűnő tudósok és kitűnő írók hirdették a hazugságokat, bizonyították, hogy a háború a békéért, a kultúráért folyik, hogy az ellenség barbár és kisgyerekeket reggelizik. Aki pedig nem volt hajlandó velük hazudni, azt hazaárulónak neveztek vagy – a finomabbak és a „megértőbbek” – elmebetegnek. Végül pedig az egyik fél győzött – és egész Európa ittmaradt legyőzötten.” – írta Bálint György.

Politikai elemzők, történészek képesek kijelenteni háborúk előzményeinek elemzése után, hogy pedig senki nem akart háborút. Ennyire nehéz reálisan belátni, hogy sokan akarták, akarják a háborút, mindenféle önös érdek miatt, kár és káros letagadni. Akarják többek között a fantázia nélkül élők, akik elképzelni sem tudják, mi történik a háborúban, és akarják a saját fantazmagóriájuktól elvakultak, elborultak. Az első és második világháború kitörése előtt évekkel készültek már bizonyos országok, kormányok a háborúra.

A forгатatókönyvek azonosságai nyilvánvalóak, kezdődik a készülődés a háborús nyelvezet túlbuzgóságával, amikor a harc, küzdelem, támadás, védelem, csata, győzelem szavak egyre gyakrabban fordulnak elő a kormányzati beszédben, amikor a kormányok vezetőinek, a vezéreknek, a diktátoroknak egyre keményedik az arca efféle szavak kiejtése közben, folytatódik az ellenség kijelölésével, az ellenség meggyőző eszközökkel történő, közös ellen-

séggé tételével, a vádakkal, hogy ránk akarnak törni, veszélyeztetnek, nekünk kell először lépni, végül az ellenség elembertelenítésével. A háború kirobbanása után aztán az áttató eufémizmusok, amikor a háborúban elesettekről tudósítanak. A háborúban az emberek nem elesnek, a háborúban meggyilkolják, legyilkolják az embereket/a háborúban meggyilkoltatják, legyilkoltatják az embereket.

Latzkó Andor, akinek az első világháborúról szóló beszámolója 1917-ben jelent meg több nyelven, hogy a háborús cenzúra rögtön betiltsa, írja *Emberek a háborúban* című könyvében a szabadságról a harctérre visszautazó katonákról, hogy van bennük némi megkönnyebbülés, mert nem kell tovább alakoskodniuk az otthoniak előtt, „akik számára az öldöklés és halál borzongás nélkül tárgyalható közhely csupán”.

Az az állítás, hogy egy háború átélése visszatarthat egy jövőbeli háborútól, nem állja meg a helyét, hiszen a huszadik század legnagyobb, ámokfutó tömeggyilkosa például az első világháborút akarta újrajátszani, csak más befejezéssel.

Amosz Oz *Hogyan gyógyítsuk a fanatikus* című kötetében leírja, hogy pacifistaként részvételét két háborúban is, nem szégyelli. „Soha nem harcolnék területszerzés céljából, azért, hogy a nemzetnek legyen még egy szobája. Soha nem harcolnék szent helyekért, úgynevezett nemzeti érdekekért. Ám, ha harcolnék, úgy harcolnék, mint akibe belebújt az ördög, úgy harcolnék az életért, és a szabadságért. Semmi másért. Ez talán szakadékot teremt köztem és az átlagos európai pacifista között, aki állítja, hogy a világban legnagyobb gonosz a háború. Az én szótáramban a háború rettenetes szó, de a legnagyobb gonosz mégis az agresszió.”

Talán ideje leszámolni azokkal a feltételezésekkel, hogy minden ember jónak születik, hogy minden ember alapvetően jó, bár szívesen hinnénk benne, és ne zárkozzunk el egy buddhista szellemi vezető kijelentésétől sem: az emberben a könyörületesség és a bölcsesség hatalmas erő-tartaléka rejlik.

Az ember agresszióval születik, a nevelés, az emberi társadalom írott és íratlan törvényei abban segíthetnek talán, hogy indokolatlan támadásokat, állati ösztönöktől vezérelt alaptermészetét túlhaladva, ne kövessen el. Elég csak egy tényező hiánya, talán a jóra való törekvése, máris megháborodott agresszorként működik. Ideje lenne már a gyermekek ártatlanságának mítoszával is leszámolni, a számtalanszor efféle témákhoz odaráncigált Nyilas

Misire vagy *A legyenek urára* utalnék, nem mellékesen emlékeinkre, frissen szerzett tapasztalatainkra támaszkodást javasolva a véleményalkotáshoz.

A szeretetet, akárhonnan letéphető és akárhova felragasztható matricaként emlegessük-e itt, és a műveltséget, mint agressziót gátló tényezőt? Utóbbinak ahhoz, ki milyen jó ember, ki milyen békeszerető, békét akaró, az égvilágon semmi köze nincsen. A jugoszláv polgárháború egyik hírhedt tömeggyilkosa pszichiáter volt, aki jelentős irodalmi műveltsége mellett verseket is írt, és tizenhárom évi bujkálás után, elfogása után sem ismerte el bűneit. Emlékeztessünk-e, botcsinálta fiók-moralistaként, hogy a bűnösség be nem látása a bűnösség duplázását jelenti? Mire mennék vele?

A jugoszláv polgárháborúról többen jelentették ki, évekkel a befejezése után, hogy közelsége ellenére is távolinak tűnt. Lehet, hogy egy háborút közvetlenül megelőző utazás miatt, nekem hatalmas trauma volt, és nagyon közeli. Dubravka Ugresic könyveit, amelyekben leírja a polgárháborúban széthullott Jugoszlávia emigránsainak hontalan vergődését, összerándult gyomorral olvasom.

Nemzedékek nőttek fel, megkímélve a háborúk említésétől is, és nem tudható, a megkímélés jót tett-e nekik? Kialakulhatott-e így bennük zsigeri iszonyat a háborúk iránt? Tudják-e, hová vezethet az agresszió, akár a céltalan, akár a célt talált? Megfelelő kímélet-e, ha nem hívjuk fel figyelmüket hatásosan a veszélyre, annak biztos tudatában, hogy a történelem mindig ismétli önmagát? Virginia Woolf 1938-ban közreadott, *Három adomány* című esszéjében írta: „úgy kell nevelni a fiatalokat, hogy gyűlöljék a háborút”. De ki figyelt oda, ki figyel tudósok, művészek háborúellenes szavaira?

Annie Luran még a múlt század hetvenes éveiben végzett felmérést gyerekek és felnőttek között, a második világháborúra vonatkozó kérdéseket feltevé, döbbenetes mértékű tudatlanságot feltárva.

Szeretnénk ellentmondani, szeretnénk cáfolni, mégis lehet, fájdalmasan lehet, Richard Flanagan gondolatai az erőszakról igazak: „Egy pillanatig úgy rémlett, megértette egy rémisztő világ igazságát, amelyben nincs menekvés a borzalom elől, melyben az erőszak örök, a nagy és egyetlen bizonyosság, nagyobb a civilizációnál, amelyeket létrehozott, nagyobb bármely istennél, akit ember imád, mert ez maga az egyetlen igaz isten. Mintha az ember csak azért létezne, hogy továbbadja az erőszakot, s így biztosítsa magának örök uralmát. Mert a világ nem változik, ez az erőszak mindig létezett, sohasem fog

kitörlődni, emberek fognak meghalni más emberek csizmája, ökle, borzalma alatt az idők végezetéig, és a teljes emberi történelem az erőszak története.”

Az indokolatlan agressziót az emberből eltüntető tényezők közül nem véletlenül hiányzik a vallás, helyhiány miatt sem célszerű felsorolni a különböző vallások nevében elkövetett atrocitásokat, bűnöket, mulasztásokat, háborúkat. Popper Péter írja, hogy csak elnézi: „A nagy egyházak milyen sok szép és jó dolgot hirdetnek, tanítanak: szeretetet, toleranciát. A hinduknak volt hatezer évük rá, hogy az emberiséget megjavítsák, a zsidóknak négy-ötezer évük, a buddhistáknak két és félezer, a keresztényeknek kétezer, a muszlimoknak ezerháromszáz, és mi az eredmény? Valami nem stimmel?”

A történelem a háborúk története, és a különböző helyszíneken fellelhető Hősök Terein, uralkodók és szentté avatottak mellett hadvezérek szobrai díszelnek. (A.J. Toynbee történész szenvtelennek szánt véleménye sem fest szebb képet a történelemtől, szerinte nem más, mint egyik mocskos dolog a másik után.)

Már az időszámítás előtt könyvek íródtak a háború művészetéről, hogy utódok lapozgassák majd, sikeres hadjáratok reményében. A háborúk mindenféle jelzőket és neveket kaptak az idők során, valósnak vélt indokokat. Az egyik oldal hősei a másik oldal szörnyetegeivé váltak.

A huszadik század addig soha nem látott módon bővelkedett háborúkbán, és a háborúkat átéltek, túlélők könyvei is megjelentek sorra, gyarapítva a kollektív emlékeket, de el nem tántorítva háborúzni szándékozók szándékaiktól. Van, akinek elég egy túlélő emlékező meghallgatása, elolvasása, hogy meggyőződéssel jelentse ki: soha többé háborút. Van, aki mindenféle traumát, következtetések és tanulságok levonása nélkül, gyorsan elfelejtene. Van, akit hidegen hagy bármiféle emlék, összegzés, tapasztalat, nem fedez fel bennük visszatartó erőt, semmiféle útmutatást nem vél felfedezni bennük a jövőt illetően. Lassan kihal a huszadik század utolsó tanúinak, bűnöseinek és áldozatainak nemzedéke, halkul a hangjuk, ahogy múlik évről évre.

Így a XXI. század sem marad ki a háborúskodásból, nem nyílik új fejezet az emberiség történel-

mében, nem befolyásol semmit a technológia csúcra járatása, az emberiség kollektív tapasztalata. „Megesett, tehát megeshet újra: ez mondandónk lényege. Megeshet bárhol. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy bizonyosan megesik, hogyan is mondhatnám.” – így Primo Levi. De megesik, kezdődnek háborúk megint, háborúk, amelyekről évszázadokkal ezelőtt a furfangos manipulátor Machiavelli jelentette ki: „A háborút akkor kezded el, amikor akarod, de nem akkor hagyod abba, amikor szeretnéd.”

Egy 18. századi politikus állítását, mely szerint a gonosz győzelméhez csak annyi kell, hogy a jók csendben maradjanak, egészíti ki egy huszadik századi író azzal, hogy a gonosz győzelméhez csak annyi kell, hogy a rosszaknál legyen a fegyver. (Jó hír a fegyvergyártóknak!)

Reménytelenül idejétmúltak tűnik mindenki, aki a háborúk megakadályozására szólít fel, mintha egy elemes szerkezet egyik, beépített elemének létjogosultságát vitatná, és talán sajnálatra méltóan naivnak, aki a béke szót kiejti, mint élet-idegent.

Az első világháborúról készült, talán legismeretesebb festmény John Singer Sargent képe, a *Gassed*, amelyen egymás vállába kapaszkodva haladó, gáztól megvakult katonák sora látható, amint elesett, földön heverő társaik mellett a harctéren haladnak. Erőltetett-e a hasonlat velük, ha a jelenben élő, vakon botorkáló emberiségre gondolunk? Hányan tiltakoznának most, így kiabálva: Nem igaz, én látok?

Az újra és újra felszínre bukkanó készletet nehéz legyűrni, hogy hatásvadász ajánlasként, háborúról szóló könyvek és filmek végeérhetetlen listáját adjam közre, mindenféle kísérő szöveg nélkül, s aláfestésként, bármilyen közhelyesnek tűnjön, John Lennon *Give peace a chance* dala szólna.

Az újra és újra felszínre bukkanó készletet nehéz legyűrni, de nem is kell talán, hogy atavisztikus átkokat szórjon az ember (halak szájából néma buborékok) a háborúkat kiobbantókra.

„Mert van oltalom minden létező/ ellen, legyen tűz-víz-fagykár, vihar – /eltöprenghetsz a változaton:/ az ember ellen nincs oltalom.” (Harry Martinson)

Experimentum – Nagy Pál és tanítványai

Nagy Pál minden volt tanítványának van jó emléke a híres grafikaműteremről, melynek kulcsát a 70-es években Ábrahám Jakabtól én örököltem, ahol lapozhattuk a svájci *Graphis* folyóirat számait és használhattuk a metszetprést: a *Zenit* iskolai lap illusztrációit nyomtattuk éjjel. Számos elmesélt történet bizonyítja, hogy középiskolai tanárunk a fent említett terebben látni tanított, és feladataival a vizuális nyelv és komponálás összetevőit: a kontraszt, harmónia, ritmus, arány, egyensúly problémáit is gyakoroltatta. A Kecskeméten élő Miklós Árpádot például néhány pénzérme és egy gyufásdoboz részleges átfedésével vezette rá a kompozíció lényegére. A vizuális nyelv alapjait már kilencedik osztályban úgy oktatta, hogy saját témánkat az avantgárd izmusok irányzataiban kellett kiviteleznünk. Ezt követve pedig az absztrakt gesztusfestészetre a Vonatfütyt

Nagy Pál: Cím nélkül, Buja formák sorozat, 1975–1979, tus, papír, 70 × 50 cm

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (Ditró, 1955. január 21.)
Munkácsy Mihály-díjas grafikus, egyetemi tanár.
A Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti tagozatának tagja (2005), az *Újvárad* folyóirat egyik alapítója. Legutóbbi kötete: *Kortárs művészeti spektákulum*, 2024, Holnap Könyvek.

rajzolásával terelte figyelmünket. Hogy jobban megismerjen bennünket, grafikaórán esszét kellett írunk egy kedvelt művészről, és ha az iskola könyvtárából hiányzott a forrásanyag, könyvet kölcsön nem adott, ellenben a lakásán saját könyvtárát tanítványainak felajánlotta. Tizedik osztályban így készülhettem fel Csontváryból. Ha az alkotási folyamatokban fennakadásunk volt, nem nyúlt a munkánkba, nem adott utasítást, hanem egyénre szabott példáival újra áramkörbe tudott kapcsolni. Például Ady József egyetemi felkészülése alatt több kollégájával együtt felkeresték a kiváló pedagógust, hogy véleményezze vázlataikat és a krokikat. Kellő humorral azt mondta: „Tudják, amikor főiskolás voltam, egy adott pillanatban fölfedeztem, hogy annyira rutinosan rajzoló, hogy az már rettenetes. És akkor átvettem a bal kezembe a ceruzát és elkezdtem bal kézzel krokizni.”¹ Ezzel sikert kívánva elkészönt. Jóska elmondása szerint, csak később szűrték le a tanulságot, mégpedig, azt, hogy formálisan krokiztak. Kialakítottak egy kézmozgást, függetlenül attól, hogy a modell széles vállú és keskeny csípőjű, vagy milyen. Egy sablon alapján készítették a kontraposztot. Számos oldalon sorolhatnám a megélt történeteket és mindazt, amit tőle kaptunk vagy kaptam, így az újságszerkesztést, művészetpedagógiát és többek között a magyar irodalom nagyságait is tőle ismerem meg igazán.

¹ Ady József: *Emlékkönyv. A tisztulás vágya*, Duna Galériában rendezett kiállítása alkalmából Budapest, 1993

Nagy Pál: A törzs, 1966, olaj, karton, 70×50 cm

A volt tanítványok a kolozsvári vagy a bukaresti művészeti egyetem befejezése után is számíthattak hajdani szellemi mentorukra, hiszen a kapcsolat egy életre szól, akár az intelmei, melyeket többnyire a ballagás után adott át. Például a ma Ausztriában élő és dolgozó Csutak Magda az itt látható kis kocsival együtt azt a kísérőmondatot kapta ajándékba kedves tanárától, hogy a jövőben művészetét aprópénzre ne váltsa. Én is kaptam máig tanulságos útravalót, amely így szólt: „Egy divatos áramlatot csak úgy magadra ne vegyél anélkül, hogy rád szabták volna.”

Nem tagadom, a felkészülésem, tanulmányaim során kiváló pedagógusaim és remek példaképeim voltak, de az első, aki felfedezte bennem a vizuális kísérletezőt és kaput nyitott a művészet felé, az Nagy Pál volt. És ezt közülünk sokan elmondhatják.

Indokoltnak érzem az experimentum hívószó-ról is beszélni. Ez azért került fókuszba, mert Nagy Pál egész életműve a képzőművészetre jellemző kísérletezés jegyében született. Így sok tanítványának kedvenc tanára a mesterségbeli tudáson túl, saját hiteles példájával, az identitáskeresést, az eredetiségre való törekvést és a művészetre vonatkozó újító kísérletezés mikrobáját is átadta.

A kísérletezés a vizuális művészek alkotási folyamataiban már csak a változás törvényszerűsége okán is többnyire jelen kell legyen. A kísérleti művészet mint a valóság kimeríthetetlen kutatásának eszköze célként tekinti a hagyományos dogmáktól való felszabadulást, a kilépést az ismétlődő rutinokból, melyek felismerhetők az alkotói tettekben. A kísérletező azt a művésztypust határozza meg, amely alkotásában új kifejezési és kommunikációs módszerekre törekszik, vagy képes bevezetni ezeket. Mindezekből kiderül, hogy az experimentális művészeti hagyomány nem új keletű, a 20. század elejétől folyamatosan jelen van a progresszív művészetben. Irányzatnak nem mondható, de régen is kísérleti művészetnek nevezték, azzal a különbséggel, hogy a múltban szitokszónak számított. Például Vajda Lajost és körét éppen azért, mert életvitelszerűen kísérleteztek a festészetben, a '20-as évek konzervatív tanárai eltanácsolták a főiskoláról. A kísérletező attitűd az 1960-as évek neoavantgárd mozgalmaitól hatványozódik, az ide tartozók „zónájukban” radikális módon törekedtek a műfaji határátlépésekre, a diszciplínák átfedéseiből interdiszciplináris helyzeteket teremtettek vagy addig nem látott intermédiákat kerestek. A kortárs művészek koncepcióikkal, nonkonformista törekvéseikkel pedig a művészet nyelvezetére vonatkozó kísérleti terepüket áthelyezték a medialitásra. A '90-es évek tájékától a társadalmi érzékenyítés módozataiban megnyilvánuló relációsesztétika segítségével, a mai és jövőbeli tudományos, technikai, politikai, ökológiai és szellemi kihívásokra keresnek választ. Romániában, mondhatni, az experimentum az elnyomó hatalom elleni ellenállás formája is volt, hiszen az innen szabadnak vélt nyugati világhoz való felzárkózás melletti kiállást jelentette, még ha ez akkor kimondva sohasem hangozhatott is volna el. Az experimentum fogalma hivatalosan csak a Soros Központ a Kortárs Művészetért (CSAC) 1996-os bukaresti és kolozsvári, negyedik, nagy méretű tárlata alkalmából vált tanulmány tárgyává. Ekkor egy összegző tanulmánykötet is megjelent Experimentum a '60-as évek utáni Románia művészetében (Experiment în arta românească după 1960) címmel, amely az 1960–1990 közötti időszakban született experimentális művészet feltérképezésére irányult. Alexandra Titu ezt írja tanulmányában: „Ha rámutatunk a kísérleti attitűdből fakadó nyitottság mértékére, a kulturális kommunikáció általánosságára és az alkotói aktus legárnyaltabb megértett szabadságára, akkor megközelíthetjük azt a feltételrendszert, amely eredetiséget ad ennek az időszaknak.”² A kötetből Nagy Pál sajnálatos módon valahogy kimaradt, ellenben egyko-

² Ujvárossy László fordítása

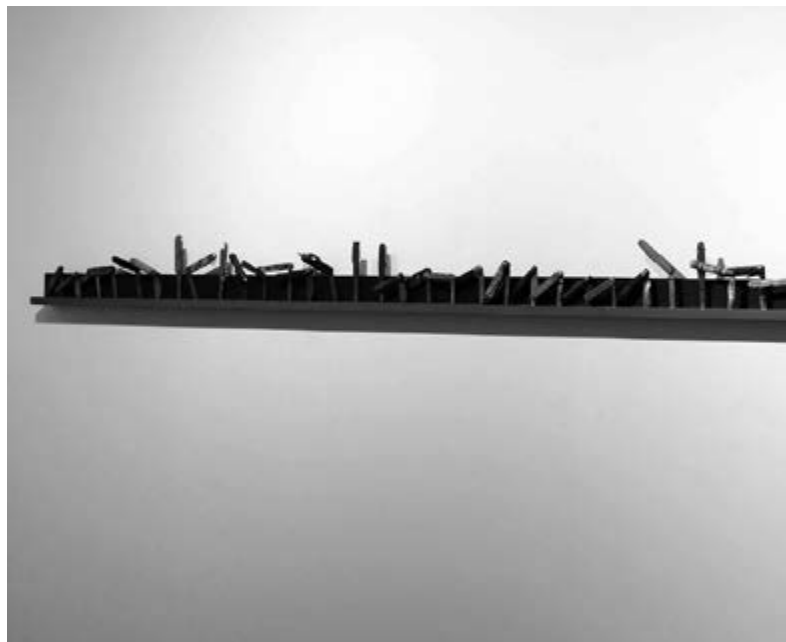
ri tanítványai közül tizenegyen név szerint szerepelnek, és a mostani tárlaton Antik Sándort kivéve, jelen vannak műveikkel: Baab/Bob József, Elekes Károly, Ferenczi Károly, Molnár László József, Nagy Árpád (Pika), Pusztai Péter, Szabó Zoltán (Judóka), Szilágyi V. Zoltán, Ütő Gusztáv és jómagam.

Természetesen ez semmit sem von le Nagy Pál értékéből, hiszen kísérleti munkásságát követve – hogy csak egy pár példát említsék: az általam talált grafikának nevezett organikus, szüette deszkafrottázsai, a különféle anyagokra felvitt fotóönarcképei, a Robert Rauschenberg után egyéni oldószeres frottázs eljárással készített *El nem küldött képlevelek*, nem beszélve az 1970-es években kidolgozott, a 3D számítógépes program vonalhálóját megelőző *Buja formák* vonalrajzairól – világossá válik, hogy hitvallásában a kreatív kutatás fontosabb volt, mint csu-

24

Csutak Magda: *Helyi érték*, 2002–2003, fa, szilíciumdioxid, grafit, 130 × 65 × 6,5 cm; *Csendélet* 1995, fa, szilíciumdioxid, grafit, olajfesték, ezüst, 28 × 23 × 5 cm; Nagy Pál *ajándéka*, *kisautó*

Elekes Károly: *Mezőségi dizájn*, 2007, installáció, fa bicskák, kotta, 30 × 14 × 300 cm

pán a látott élményanyag szubjektív áttételű másolata. Amint írja: „ennél többre, szintetizáló, alaposan átgondolt, kiérlelt alkotómunkára van szükség”, s ezt több helyen kísérletként említi. Emellett a '60-as évektől korai haláláig, 1979-ig a formátlan gyermekrajzok frízszerű dekoratív felületének tájillúziókkal való ötvözése, a textil és a festészet vagy a grafika és a festészet diszciplínáinak éppen úgy, mint az op-art és a pop-art tanulságainak posztmodern keverése teljesen egyedi új hullámos kutatásnak számított. Nagy Pál már a '60-as években a fa kiszáradt gyökereivel jelképezte a természeti egyensúly észlelhető megbomlását. A minden idegszálával korábban élő művész a tudományos információkat is feldolgozta, például 1972-ben lázba hozta a NASA földön kívüli intelligens lények számára világűrbe küldött, a Pioneer-10 és -11 űrszondákba helyezett üzenete, a Földünket jelképező plakett dokumentuma, s ő is elkészítette saját, *Üzenet II.* című festett változatát. A múzeumi kölcsönzések szigorítása miatt, sajnos számos remekművét sem Budapesten, sem az EMŰK-ben nem tudtuk kiállítani.

A kiállítás meghívottjairól és magáról a tárlatról is szeretnék szólni pár szót. A névsor összeállításakor a kiállítótér befogadóképességét figyelembe véve 30 körüli résztvevőre gondoltam. Ezért az 1978-as, legutolsó ballagóktól számoltam visszafelé, és végül huszonkilenc alkotó több mint száz vizuális kísérlete került a falakra. A művészek között szerepelnek olyanok is, akik nem jártak ugyan a művészeti középiskolában, de Nagy Páltól sokat tanultak

állapít meg új összefüggéseket a művészete eszközeivel, és megfordítva, a tudományos összefüggések reprezentációi alkotják a művészetét”³. A bolygók és az elektronok mozgási pályájának körvonalaira szerkesztett ellipszis a kozmikus üresség 0 értékeként jelenik meg, míg a négyszögletes forma az 1-gyel (egyessel) a számítógépes képrendszerben képalkotó entitás. A 0 és az 1 kettőssége a bináris rendszerre utal, ami együtt határozza meg a digitális képet. Az ellipszis anyagbevonata nála szilícium-dioxid, az elektronikus csipek anyaga, míg a grafit nukleáris lassító és memorizáló anyag. Szőke Anna szerint Csutak Magdát kutatásában az anyagok esztétikai és szimbolikus minősége érdekli; hiszen nála „az anyag-kutatás és a művészeti, esztétikai kutatás elválaszthatatlan egymástól”⁴.

Egy másik fajta interdiszciplináris, kísérleti forma az, amelyet a Kecskeméten élő **Miklós Árpád** a festészet és a mozgókép együtthatásában kutat. A festmény készítésének pillanatait framenként fotózza és animációban mozgásképekké alakítja, így a festmény és a film együtt közvetít a kiállítóterben. Diáktársa Marosvásárhelyről, **Baab (Bob) József** pedig a konceptuális gondolkozást elemzi a festé-

vagy mondhatni baráti viszonyt ápoltak vele. Az is szempont volt, hogy szemléletükben tanáruk szellemi öröksége valamilyen módon jelen legyen. Majdnem három tucat alkotó és ugyanannyi szemlélet vizualitása nem lehet más, mint eklektikus, de hát ünnepelt tanárunk már a kezdetektől nem „kis Nagy Palikat” szeretett volna látni, hanem önálló személyiségeket nevelt. Örülne, ha látná, hogy kinek a kiskocsit ajándékozta, a művészeti kutatási területe szerint a tudomány és a művészet interdiszciplináris határterületén mozog. **Csutak Magda** Beke László szerint „a tudományos jelrendszerek között

³ Beke László: Csutak Magda művészeti kutatásai a tudományok rendszerében. In: Magda Csutak A nulla megközelítése Die Annäherung an die Null, Approaching Zero, Budapest–Wien 2011. 112.

⁴ Szőke Anna: EZER 1 NANO Csutak Magda kiállításához. In: Csutak Magda, Budapest Art Expo – Vizivárosi Galéria 1995. 26.

Katz András: Cím nélkül, 1979, tus, kréta, papír, különböző méret

szetben és a videóban. Láthatjuk a Baab lerobbant vörös fotelének festett printjét és a fotelt „Az anyag a szék, amelyen ül a hiány” felirattal kiállítva. Művének olvasata a Joseph Kosuth székének parafrázisa is lehetne. És harmadiknak a Montreálban élő **Sipos Sándort** hívtam meg, őt a legfontosabb érzékszervünk, a szemünk működése foglalkoztatja, mely másodpercenként több mint tízmillió információt képes befogadni és feldolgozni. Felteszi a kérdést, hogy a látási folyamatban a retinán keletkező képinformáció-kötegből, a színek optikai keveredéséből hogyan születik meg az esztétikai műtárgy. A Németországba telepedett, formatant oktató **Garda Aladár László** alkotói tevékenységének középpontjában a rajz-fotó montázs, fényképezés, valamint a természetművészeti alkotások és szituatív akciók állnak, nála is kiemelt hangsúlyt kap az anyaggal való kísérletezés, az egyéni technikák és eljárások kifejlesztése⁵.

A hagyományos, kézzel rajzolt animáció önmagában is végtelenül hosszadalmas kísérlet, egy rövidfilm évekig tartó kitartó munka eredménye,

⁵ Garda Aladár László: In Experimentum Nagy Pál és tanítványai Múcsarnok / Kunsthalle Budapest 2025. 46.

ellenben az egyenként kiállítható minőségben készített mimetikus ceruza-tónusrajzra csak **Szilágyi V. Zoltán** zseniális rajzoló képes. Már az első három, Romániában rendezett és rajzolt filmjére számos díjat kapott nemzetközi filmfesztiválon. A bukaresti rajzfilmstúdió megszűnésével áttelepült Kecskemétre, és sikersorozatát ott folytatta. Évekkel később véletlenül bukkant rá egy ottani folyóirat-gyűjteményben a diákkori grafikateremből ismert Graphis 215-ös lapszámára, amely 1982-ben közölte az előző évek Zágráb–Ottawa–Annecy animációs filmfesztiválok apropóján az ő nyertes filmjeinek rajzait. Azt is véletlenül tudta meg, hogy az említett három filmjét a New York-i MOMA megvásárolta a Sahia rajzfilmstúdiótól.

A festészeti kutatásban döntő tényező a színkonceptió. **Lőrincz Ágnes** számára – amint művének motivációjában írja – a kísérlet kalandot, utazást jelent az ismeretlenbe. Gyakran elhagyja az addig használt módszereit és új módszert gondol ki. A nagy irány általában a minimalizmus felé vezet, pl. hogy csak három színt használhat, és ott is a véletlen dönti el, hogy ezek melyek legyenek.

A Vácon élő **Molnár László József** csak egy évet volt Marosvásárhelyen, de nagyra tartotta Nagy Pált

Hideg Margit: AB OVO, installáció, papír, LED fények, fatörzs, 300 × 1300 × 1300 cm

Ioan Bunuş: Cím nélkül, 2024 rajz 50 × 50 cm; Emlék, 2024, rajz, 130 × 110 cm; Lehetőség Bunuşban, 2024, rajz, 21 × 85 cm és mail art postai küldemények

és az ottani munkalétkört. Számára máig elsődleges a természetben való „tudás”-nak a kutatása és az idő múlásának megragadása. A természeti elemekből, organikus formákból, szétesett maradványokból készít csendéleteket, s még a lerakódott port is meg-rajzolja. Fordítva alkot, mint a fotorealisták, akik a fényképnél élesebb képet festenek jelentéktelen, bármilyen felvétel után: ő az asztalon minden részletet előre megkomponál, azokat lefotózza és színes litográfiában vagy színes ceruzával fénykép minőségben részletgazdagon papírra rajzolja. **Bodor Anikó** is a marosvásárhelyi művészeti középiskolából indult és rá is hatással volt Nagy Pál kísérletező szellemű művészete, tanárként „különleges módon tudta rávezetni tanítványait a látás művészetére. Dürer önarcképét mutatta példaként: a látszólag tökéletes arc sem szimmetrikus, az emberi test minden részlete hordoz egyedi eltéréseket. Ezzel arra tanította növendékeit, hogy a grafika nem csupán vonalak másolása, hanem a látvány mélyebb megértése, a valóság felfedezése. Öröksége a figyelmes tekintet és a látás szabadsága” – írja tanárára emlékezve Anikó. Számítógépes printjeiben hű maradt Nagy Pál örökségéhez, éppen a látás szabadságát szólaltatja meg korunk nyelvezetén. **Ábrahám Jakab** Brassóban él és dolgozik, már említettem, hogy kiváltságos helyzetben volt, akár én is. Nem élt vissza a tisztségével, sőt a kisebbeket is segítette, kilencedik osztályban nemcsak kulcsot, hanem egyúttal

Garda Aladár: Mezőszemerei út pora I–IV, 2013, út szélén összegyűjtött por, velúr-pasztellpapíron, egyenként 36 × 48 cm

esernyődrótból metszőeszközt is adott a kezembe. Diákkorában főként a magasnyomtatás foglalkoztat, most Nagy Pál emlékére digitális fényképsorozatot készített. Környezetéből olyan részleteket fotózott, melyeket nem kellett számítógépen módosítani, hanem minden frame egy önálló grafika lett.

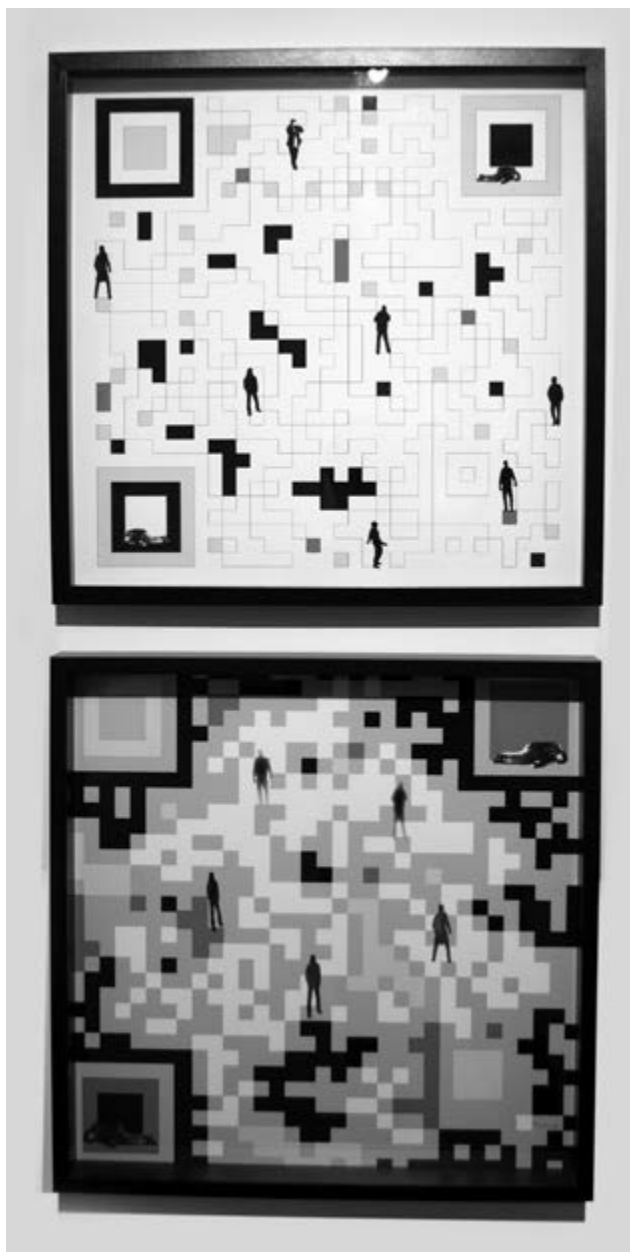
Itt kell említenem a nagy formátumú síkfilmes fotózást alkalmazó **Szathmáry Lóránt** művészetét, habár a képzőművészeti középiskola elvégzése után művészettörténetet, földrajzot és filozófiát tanult Németországban, ahol ma is él. Fekete-fehér analóg fényképeivel a képzőművészet nyelvén kommunikál. A jó fénykép éppoly összetett, kihívásokkal teli

folyamat, akár a grafikában a mezzotinto dörzsölése – írja. A helyszín kiválasztása sorozataiban elsődleges, többször visszajár a tett helyszínére, és a hangulat visszaadása érdekében a fények mozgóképszerű beállítását lassan szemléli. A pillanat halálát így életben tartja, az öt exponált képből már mozgókép is lehetne, hiszen az agyunk elmozdulva érzékeli őket. Lóránt kutatása a látási folyamatok lassításában, a meditálásban áll.

A 70-es években diplomázott fiatalok, miután a főiskolán elvégeztek egy szakot többen más kifejezési műfajok után érdeklődtek. Így **Szörtsey Gábor** kiváló kortárs kerámikust, már Kolozsváron jobban érdekelt a performansz, a fluxista művészeti attitűd, a mail art, vagy akár a karikatúra. Budapestre való költözése után a térberendezés, az installáció mellett megjelenik nála egy újfajta érzékenység, Új Szenzibilitás, amelyet expresszív színes festészetben nyilvánít meg. Ezt a 90-es években nagyméretű fekete-fehér képek követnek. A képek abszurd tereiben titokzatos geometrikus jelképeket fest, akár egy ismeretlen írást, melynek a megfejtése még várat magára. Fiatalon elhunyt Budapesten, a tárlaton utolsó alkotásával szerepel. **Bunuş Ioan** fluxista alkatú kísérleti kutatása a mai napig a rajzolásban és a mail-artnak nevezett postai küldeményben nyilvánul meg. A Párizs és Karlsruhe közötti létét és idejét dokumentálja, négy évtizede. Diákkora óta négy nyelven kommunikál, de az elméleti órákat nem szerette, ezért bukásra állt. Elmondása szerint a művészeti iskolából ki akarták rúgni, Nagy Pál védte meg a tanári gyűlésen, amiért ma is hálával gondol rá. Főiskolás korában a Nagy Lajos kollégája kertjét spárgával négyzetméterekre osztotta, és minden négyzetet lerajzolt, azaz vizuálisan felmért, s az erről készült rajzait és dokumentum-fényképeket a Mátyás-házban kiállította. Ide sorolom a nemrég Budapesten elhunyt **Ferenczi Károlyt**. A '80-as években Bunuş és Ferenczi – akkor Nagyváradról – Elekes Károlyval a MAMŰ – Marosvásárhelyi Művészek alapítótagjával folytatott postaművészeti kapcsolatot, ami a belügy érdeklődését is kiváltotta. Ebből Ferenczi jött ki rosszul, mert beszervezték, és hogy ne legyen mit jelentenie, került minket, horgászni járt, így csak a halakról írhatott jelentést. 1989 decemberében tudtam meg távolmaradásának okát. A nagyvárad progresszív művészeti csoport egyik legjobb tárgyalkotó művészévé vált; gyufájával 1981-ben anticipálta a '89-es forradalmat.

A már említett, Budapesten élő **Elekes Károly** sokoldalú intellektuális grafikus, festő és tárgy-művész az MMA-nak rendes tagja a 70-es évek óta kísérleti fotóival és a Marosvásárhely melletti Vizeshalmokon tervezett közös akcióival (1982) hívta fel

20

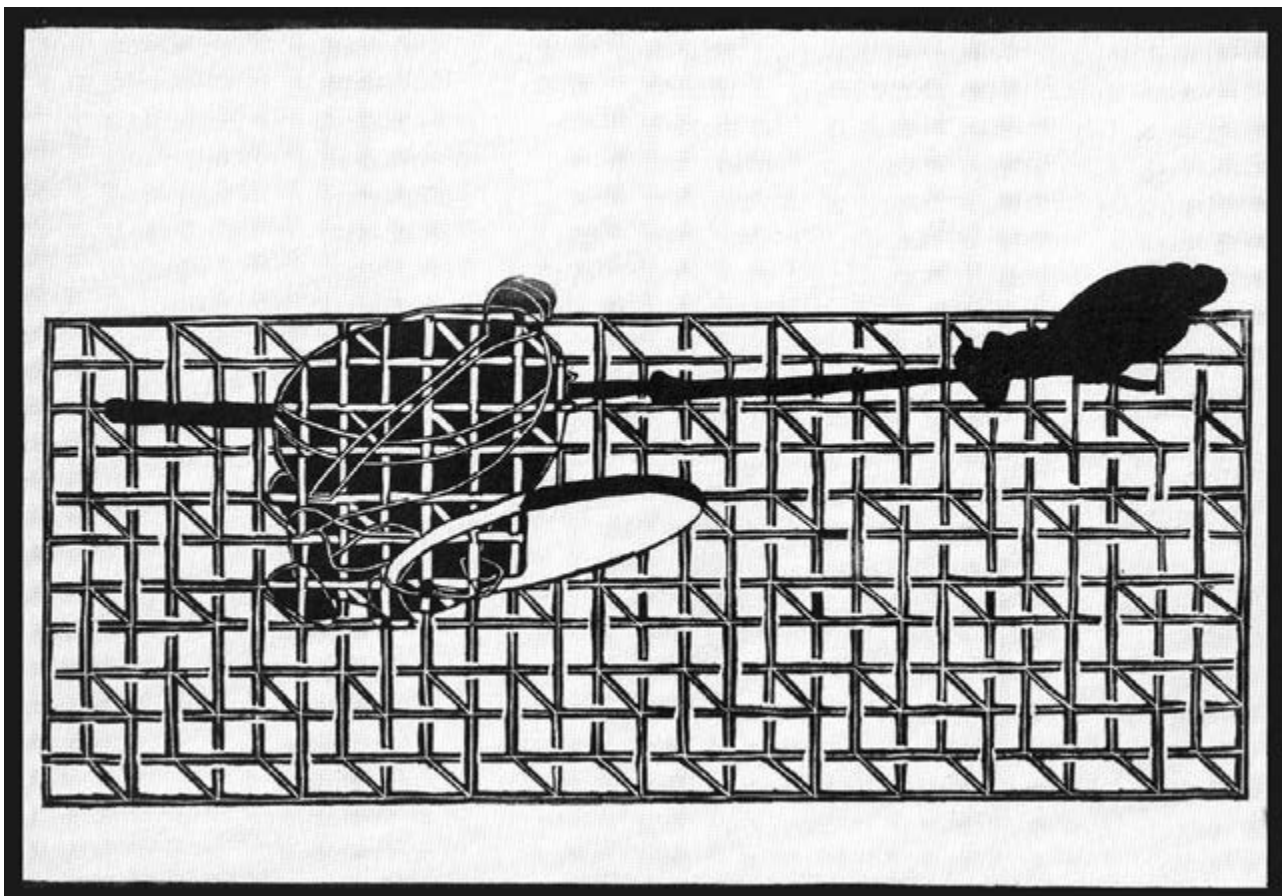

Bodor Anikó: *Labirintus ma I, II, 2020, Giclée print, 50 × 50 cm*

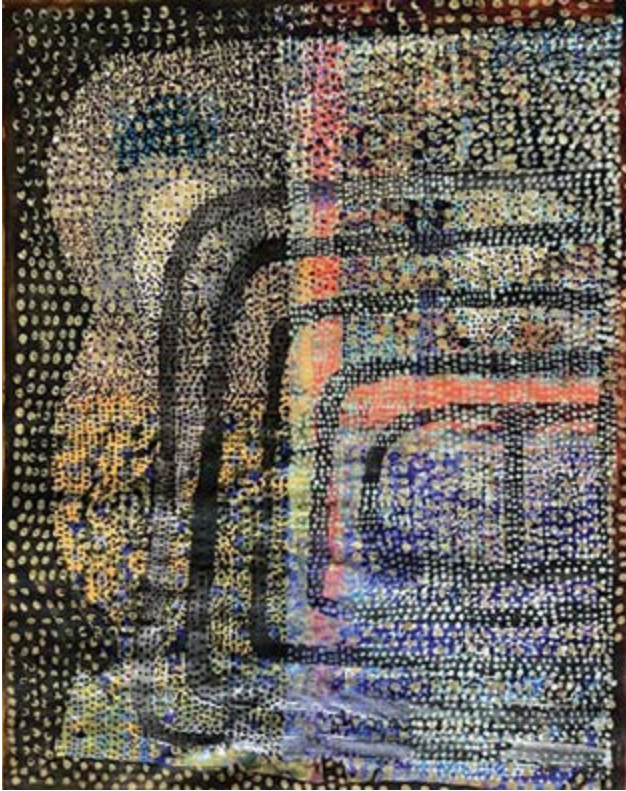

*Puszta Péter: Cím nélkül, 1970-es évek, kísérleti
fotográfiák, különböző méret*

Ady József: Ne érts meg!, 1982, linóleummetszet, A4

magára és csoporttársaira a szakma érdeklődését. Legkedvesebb gyermekkori barátom **Szabó Zoltán Judóka** szintén a MAMŰ-höz tartozott, ezoterikus gyakorlatai közben a „múlt fiának” tartotta magát. Túlélési stratégiájában az ősi sumér, mezopotámiai, egyiptomi motívumokat kutatta. A *Visszatérő motívum*nak nevezett rajzában egy monumentális „katedrális kupolájának” a koponyatető nyílásán keresztül a lélek belseje felé való utazásra invitálja a nézőt. **Ady József** főiskolai filozófus alkatú festőtársa 41 évesen távozott a földi létből. Az élet és halál kettőségének abszurditása nagyon korán foglalkoztatta, valósággal vonzódott a groteszk „kettőslátáshoz” melyek motívumait a szemétdombok hulladékaiban vagy a közösségi emlékezet gyűjtőhelyén a Házsongárdi temetőben találta meg. Ezeken a helyszíneken Ambrus Lajos művésztársával és barátjával rendellenes akciófotókat készített. Jóska tragikusan rövid életében, amint a Chikán Bálinttal készített interjúban művészetét nevezi, „önlépítő-önpusztító” alkotásainak hatása akár a művészfilm Tarkovszkijnál, visszahat alkotójára. Judóka évfolyamtársa, **Nagy Árpád Pika** szintén aktívan részt vett a marosvásárhelyi alternatív csoport (MAMŰ) sokszínű tevékenységében. Őt főként a festészet, a rajz és az interdiszciplináris műfajok érdekelték de közös installációkban is kísérletezett. Ma Budapesten él és

Sipoş Sándor: Cím nélkül, 2021, akril papír,
145 × 100 cm

nemzedékének jeles képviselője. Nem kell bemutatni a Baász Imre után az Anna Art szervezését átvevő **Ütő Gusztáv**ot, aki a festészet és grafika mellett cselekmény- vagy akcióművészeti tevékenységet folytat ma is.

Külön csoportba sorolom az installációval foglalkozó térberendezőket. A montreáli **Hideg Margittal** kezdem: alkotói folyamatában műtermében land art installációkhoz használt faágait önti ki merített papírból, s méhviasszal vonja be őket, ami nemcsak védi ezeket a törékeny felületeket, hanem utal a méhviasz újjászületést elősegítő mágikus szerepére is. A tárgyak megvilágítása pedig ahhoz az ünnepi tudatállapothoz vezethető vissza, amikor a hagyományok ősi idejében, az ég „nyitva” volt, és az emberek mesében éltek – írja. Alkotásai mai világunk káosz-állapotára és a mulandóságra figyelmeztetnek. Hasonló életeréssel bír a textiltervezésből képzőművészetre váltó **Kerekes Gyöngyi** is. Korai alkotásaiban a falevél meditációs objektummá lényegült, amely összeköti a láthatón túli világgal. Az 1988 és 1991 között készített *Herbárium* című sorozatának záró munkája két nagy méretű, 3 × 3 méteres installációból állt: az első, forgókereszt formájával a Napot, míg a másik, négyzet a Földet szimbolizálta. Készítési módjában a natur art kifejezési eszköztárát használva a Fényt sugallva összevarrta

a sárga faleveleket, a sötétbarnákat és feketéket pedig papír hordozófelületre ragasztotta a Sötétségre utalva. **Puskai Sarolta** *Beilleszkedés a mátrixba* című, textilplasztikából összekötött installációja több kisebb négyzetes tojástartó mátrixból egy nagy négyzetet alkotott, ami elképzelésében egy szabályos társadalmi struktúrának a metaforája. Benne az egyének – az assemblage-ban a különböző mintázatú textilek – különbözőek ugyan (színesek, változatosak), de igazodnak a rendszerhez, vagyis a társadalmi normákhoz éppen úgy, mint a ketrecekben tartott tojótúkok. A rendszerek és normák változása mindig feszültségekkel jár, és olyan eseményekhez, eszmékhez, emberekhez köthető, melyek, illetve akik nagymértékben térnek el az addig elfogadott mintától. A motivációs írásában felteszi a kérdést, hogy fel tudjuk-e mérni a változások aktualitását, jelentőségét, következményeit, vagy inkább a meglévő rendszerben, mátrixban maradunk.

A kiállító csoportban vannak látónoki képességű személyek is, mint a kanadai Montrealban elhunyt **Pusztai Péter** fotós grafikus. Ő is tanárunk egyik felfedezettje, Nagy Pál tehetséggondozói útján Szárazajtán talált rá. A főiskolát Bukarestben végezte és a hetvenes évektől a romániai képzőművészeti élet meghatározó egyénisége volt. Nemzedékek nőttek fel illusztrációs kötetein, kiváló hazai és nemzetközi szereplésin. Másik öntörvényű alkatú grafikus a Marosvásárhelyről Izraelbe telepedett **Katz András**. Igaz, nem járt a képzőművészeti középiskolába, ellenben Marosvásárhelyen jó barátságba került tanárunkkal. Vannak alkotók, akiket nem kell instruálni csak biztatni, ilyen volt Bandi is, akit különösen kedvelt Nagy Pál. Megtudtam, hogy érte és Pusztaiért is kiállt a megyei tárlatok zsűrijében. De folytathatnám a sort a Bonnban élő **Rákosfalvy Livia Zsuzsanna** röntgenképeivel, akit a középisko-

Ferenczi Károly: R-Evolution 1980!, 1981, tárgy,
75 × 107 × 35 cm

EXPERIMENTUM

NAGY PÁL ÉS TANÍTVÁNYAI
PÁL NAGY ŞI DISCIPOLII SĂI

Nagy Pál alkotásai a sepsiszentgyörgyi EMŰK-ben

lán kívül utána is egyetemre készített – mind a tudatalatti álomszerű világukból nyújtanak kreatív vizuális kísérleteket. **Baász Szigeti Pálma** Sepsiszentgyörgyön él és dolgozik. Ő azt írja magáról, hogy diákkorában „Pali lecseszett valamiért, és mivel kimentem az osztályból, és becsaptam magam után az ajtót, utánam jött és kiszólt, hogy Van Gogh!” Egy hatalmi elvű pedagógus mit tett volna? Az igazgató

elé citálná, magaviseletből megrovásban részesítené, és amíg tanítja, bosszúval üldözné stb. Tanárunk módszerei ennél jobbak és hatásosabbak voltak: cinikusan humorosak, szerethetően emberiek, kreatívak és hosszan sorolhatnám, ezért is beszélünk róla szeretettel annyi év után.

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Lásd a világ borzalma

World Press Photo kiállítás Budapesten

A Biodóm hatalmas, furcsa, félkész épületében mindössze egy helyiségben rendezték be a World Press Photo 2025. sajtófotó kiállítást, de egyetlen teremben mennyi szenvedés! A viszonylag békés, szép európai nagyvárosban most ez az a hely, mely megmutatja a kín közelképeit, érzékelhetővé teszi azt, hogy a Föld sokak számára milyen rossz hely, de nincs másik, ahova menekülhetnének belőle.

Nyirkos, szürke idő valahol egy dzsungelben, a napszak nem megállapítható. Egy félmeztelen, sáros nadrágú férfi teljesen kimerülten ül egy fatönkön, fejét egy fatörzsnek támasztja, szemét lecsukva pihen, talán el is aludt. Mellette ugyanazon a tönkön ül egy nyakig sáros kislány, nagy szeméit félénk bizalommal emeli a felnőltre. A gyermek nem érti, mi történik vele és körülötte, a férfira szegeződő tekintetéből kiérződik a kiszolgáltatottság, a félelem, de kiolvasható belőle a remény is, hogy a megpihenő ember csak erőt gyűjt és viszi őt tovább, kimene-kíti ebből a lucskos, veszélyekkel teli őserdőből. A felvétel 2022. szeptember 23-án készült a Darién régióban egy huszonnyolc éves férfiről és négyéves kislányáról, akik Venezuelából csatlakoztak ahhoz a több mint 250 ezer menekülőhöz, akik 2022-ben keltek át a dzsungelen.

A hatéves Anhelina megdermedve fekszik a szedett-vedett ágyon, szemei nyitva, rezzenéstelenül néz egy távoli pontra, mintha elmerengene, ám lehet, hogy az átélt rettenetre emlékeznek, de már nincs ereje sírni, kiabálni, gesztikulálni. A kislánynak pánikrohamai vannak, amióta családjával elmenekültek otthonukból, egy Kupjanszk közeli faluból, ahol az orosz invázió intenzív harcai zajlottak. A képet 2024. március 7-én készítették az ukrajnai Borsivkában.

A felvételeket látva hol azt érzem, milyen szerencsés vagyok, amiért viszonylagos nyugalomban élek egy viszonylag nyugodt térségben, hol pedig büntudatot ébresztenek bennem ezek a fotók, mert bár átérzem a sors igazságtalanságait, azonban tenem is kellene valamit embertársaink gyötrelmeinek az enyhítésére.

De roppant erővel állok szemben, ami ellen fellépni képtelenségnek tűnik. Itt van a természet pusztító közönye, amely elsöpri az élőlényeket a

PAPISTVÁN (1977, Nagyvárad) MIDAS-díjas újságíró, blogger. A Nagyvárad Állami Egyetemen végezte el a Politológia szakot. Mesteri fokozatát a Partiumi Keresztény Egyetemen szerezte. 2005 óta a Bihari Napló munkatársa.

Föld felszínéről, viszont az is meglehet, hogy az aszályok, a viharok, az árvizek, a természet aktív bosszúja az emberiség ellen, amiért nem óvja eléggé azt, ami otthont ad neki a végtelen Univerzumban. Több fénykép és képsorozat is dokumentálja az ökológiai katasztrófák következményeit, köztük az élettér megosztásának a problémáit is, amikor az állatoknak már nincs hova hátrálniuk az ember elől, és már ők lendülnek támadásba ellenünk.

Az ember nemcsak állatnak, hanem embernek is farkasa, amit persze mindig is tudtunk, de így, egy helyszínrre összegyűjtve letaglózó a világ sajtó- és dokumentumfotósai által élénk tárt gyűlölet- és izonyatmennység: El Salvadorban felfüggesztették a jogrendszert, gyakorlatilag bárkit, bármikor letartóztathatnak a semmiért, belépünk a bukott Aszad rezsim rettegett börtöneibe, átéljük az izraeli hadsereg gázai támadását, a bejrúti dróntámadásokat, részt veszünk a mianmari harcokban, a kenyai fiatalok felkelésében és a haiti utcai harcokban, miközben a közterületeken heverő holttesteket kerülgetjük. Az erőszak áttételesebb formái is megjelennek a tárlaton: a nők testi, lelki kizsákmányolását az erőszak szüneteiben vagy azok megtörténte után mutatják meg, de jogfosztottságukról is készültek képes tudósítások; látjuk a hegyeken átkelő kurdotkat, akik az iráni határ túloldalára szállítják az árut, és akiket a határőrök bármikor lelőhetnek; a kolumbiai nagyvárosokba keveredő Embera Dobida őslakos kisebbség tagjait, akiket kiközösít a többségi

Drámai felvétel: Donald Trump amerikai elnök az ellene 2024 júniusában elkövetett merényletkísérlet utáni pillanatokban

társadalom, emiatt nagy a körükben az öngyilkosságok száma.

És persze jelen van az ukrajnai háború: a már említett Anhelina mellett látjuk a szétlőtt testű katonát, az ukrán vasutakról és vasutasokról szóló hosszú, Vasemberek című képsorozatot, ami egy több éves projekt eredménye. Azért esett az alkotók választása erre a témára, mert a vasút működésének köszönhető az, hogy Ukrajna ellen tud állni az orosz invázióknak. Nem is a legbrutálisabb harci cselekményeket mutatja be a sorozat, hanem azoknak a vasutasoknak a mindennapi életét, akik síneken zakatoló járművekkel robognak el az iszonyat helyszínei között, továbbá a vasúttal szoros kapcsolatban lévő embereknek, intézményeknek az életébe is bepillantást nyújt egy-egy felvétel. Jó, hogy magyar közegben láthatók ezek a fotók, mert a látogatók valódi képet kaphatnak arról, valójában mit is jelent ez a háború az Ukrajnában élő emberek számára, ezzel ellensúlyozva parányi mértékben mindazt az ukránellenes propagandát, amelyet a hivatalos sajtó zúdít az emberekre.

És van, amikor az ember önmaga ellensége. Talán megtehetném, mégsem hallgatom el, milyen felemás érzésekkel néztem ebben az összeállításban azt a fényképet, amely egy félmeztelen fiatalembert ábrázolt, akinek mellkasán egy nagy operáció csúnya varratai húzódtak végig, és mintha a mellbimbói is le lettek volna vágva. A tárlat többi képét látva először arra asszociáltam, hogy ő szintén egy háború vagy más erőszakos cselekmények áldozata, és éppen hogy csak megmenekült a haláltól, de aztán elolvastam a tájékoztató szöveget és kiderült, hogy itt egy first world problem-ről van szó: a képen egy

huszonegy éves hollandiai fiatal látható, aki önerőből fedezte a felsőtest és a hormonkezelés költségeit, saját akaratából vetette alá magát a maszektómiának, és már 22 hónapja vár az első konzultációra egy genderklinikán. A World Press Photo összeállítás válogatóinak az lehetett a szándéka ennek a képnek a beemelésével, hogy a fiatalember akaratlagos testátalakítása ugyanolyan súllyal essen a latba, mint azoknak az embereknek a szenvedése, akiknek a testrészeit akna, bomba, stb. szakította le, de számomra azt az üzenetet közvetítette, hogy egy nemátalakító műtét ugyanolyan borzalmas, mint egy háborús sérülés.

A tárlat több képe ikonikussá válhat az idő múlásával, például a párizsi olimpián versenyző brazil szörfösé, aki a szörfdeszkájával egyszerre lendül ki függőlegesen az óceán felszínéről. Nem véletlen, hogy ezt választották a World Press Photo tárlat promóciós és reklámfotójának, már csak azért is, mert ez azon nagyon kevés felvétel egyike, amely maradéktalanul pozitív hangulatot sugároz. Ugyanilyen ikonikus lehet az a fotó, amelyiken Donald Trumpot lesegítik az emelvényről a 2024. július 13-i merényletkísérlet után, vagy annak a repülőgépnek a képe, amely áll a braziliai Porto Alegre repülőterén, amit elöntött az ár, és úgy tűnik, mintha a nagy gép a vízben lebegne. Esztétikai telitalálatok ezek a felvételek, de ez nem feltétlenül érényük, hátrányuk is lehet a jól megkomponált képeknek, mert vékony az a határvonal, ami elválasztja egymástól a képet, mint dokumentumot, a képtől, mint kompozíciótól. Nem mindegy, hogy egy felvétel milyen fókuszot kínál a befogadónak: pillanatnyi bepillantást az ábrázolt eseménybe, vagy a fényké-

A kiállítás kevés, pozitív hangulatot sugalló képeinek egyike a „lebegő” brazil szörfös a nyári olimpián, valahol a Csendes-óceán vizén

pész esztétikai érzékéből keletkezett és közvetített művészi élményt, mert ez utóbbi fotók megszépítik a pusztítást, ezzel bizonyos mértékben meghamisítják az ábrázolt szenvedést, amin nem gyönyörködni, hanem megrökönyödni kell.

A sajtószabadságról

A kiállításon olvasható egy tájékoztató a sajtószabadság helyzetéről a világban 2024-ben. A Riporterek Határok Nélkül szervezet újságírókkal készített kérdőíves felmérés, illetve egy szakértői testület által elvégzett összeállítás alapján öt kategóriába rangsorolja az országokat a sajtószabadság állapota szerint a „Nagyon súlyos helyzet”-től, a „Jó helyzet”-ig. A felmérés mind Romániát, mind pedig Magyarországot a harmadik „Problematikus helyzet” kategóriába helyezi egy sor afrikai és dél-amerikai országgal, valamint az Egyesült Államokkal, Olaszországgal, Lengyelországgal, Ukrajnával és több balkáni országgal együtt. Elszomorító, hogy a felmérés mindössze néhány országában – a skandináv államokban, Észtországban, Hollandiában, Írországban és Portugáliában – minősíti a sajtót jó helyzetben lévőnek, illetve ennél eggyel lejjebbi, „Megfelelő helyzet” kategóriába került Ausztrália, Új-Zéland, a nyugat-európai országok, Kanada és néhány afrikai állam. Ázsiában szinte mindenhol nagyon súlyos vagy nehéz a sajtó helyzete, míg az olyan demokratikusnak mondható ázsiai államokban, mint Dél-Korea vagy Japán, problematikusnak ítélték a média állapotát.

A World Press Photóról

Az esemény hivatalos tájékoztatása szerint az 1955 óta évente megrendezett World Press Photo a világ sajtófotósainak és vizuális történetmesélőinek legmeggyőzőbb, leginformatívabb és leginspirálóbb munkáit díjazza. A 2025-ös versenyre 141 ország 3.778 fotósa 59.320 képet nevezett be, ez a kiállítás a legjobbakat mutatja be. A független zsűri három formátum és kategória szerint dönt: Egyedi – egy fotó; Sorozat – négy-tíz fotó; Hosszú távú munkák – 24-30 fotó. A World Press Photo a világ legjobb sajtó- és dokumentumfotóinak bemutatásával, a fotósok támogatásával és a vizuális kultúra terjesztésével küzd a sajtószabadságért. Idén a független zsűri olyan alkotásokat díjazott, amelyek elmélyülten és árnyaltan mutatják be a világot jelenleg leginkább foglalkoztató kérdéseket, a pusztító konfliktusoktól és a politikai forrongástól kezdve az éghajlati válságon át a menekültek útjának biztonságáig. A világ különböző szegleteinek itt látható történései mind folyamatos figyelmet követelnek, megkérdőjelezik feltevéseinket és elmélyülésre, új szempontok felfedezésére ösztönöznek. A World Press Photo 2025 kiállítást a világ 22 városában állítják ki a 2025. szeptember – 2026. január időszakban.

PAPISZTVÁN

World Press Photo 2025 kiállítás: szeptember 26.
– november 9., Budapest, Biodóm

Az emberek többségének vagy egy hobbija. És van egy-két munkahelye. Most arról írunk, milyen is az, amikor lecseréljük a munkahelyet, hogy a hobbinkból éljük meg. Mi vezet oda, hogy váltani akarunk? Hogyan éljük meg a biztos munkahely feladását, és hogyan indul el a hobbi-vállalkozás? Milyen akadályokba ütközünk? Milyen is az, amikor a magam ura vagyok? Vajon lehet-e mindkét tevékenységet párhuzamosan művelni, vagy szükségszerű a váltás? Ilyen s ehhez hasonló kérdésekről szól a mostani újrakezdeses rovat.

(Lakatos Melinda)

Fél évszázad, egy élet, több szakma, számtalan történet. Ha az életem munkásságát egy jó borhoz kellene hasonlítani, akkor azt mondanám: sokféle szőlőből préselték, érlelés közben néha hordót cseréltem, de a végére igazán karakteres lett az íze. Ám nem volt gödörmentes az út.

Akkoriban minden leánygyermek orvos akart lenni. Ez persze folyton változott. Ha a szomszéd sikeres ügyvéd volt, akkor inkább az akart már lenni. Engem, ha megkérdeztek, rávágtam: tanító néni leszek. Tanítónő gyermekeként ez nem volt különleges. A cél elérése annál inkább. A 80-as évek végén pedig, amikor döntenie kellett, merre-hova tovább, pont a tanító anyukám volt, aki azt mondta: „*Sajnos ez már nem az a világ, ahol a magyar tanítónak jövője lenne.*” Aztán jött a forradalom, 89-ben. A teraszról néztem a felvonulást, izgatottan. Végre történt valami a városban. Aztán hirtelen megnyíltak a lehetőségek, és mégis lett jövője a magyar oktatásnak.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: Tandem (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

LAKATOS MELINDA 1975-ben született Szilágycsehen. Pedagógus, jelenleg kézművességgel foglalkozik, Nagybányán él és dolgozik.

Magyari Sára rovata Hobbiból megélhetés

Kihasználтам, boldogan, utazni kellett másik városba. Örültem az útnak, a szabadságnak.

Öt év múlva elballagtunk, pepita kosztümben. Egy tanév után előjött a kos énem, aki fejjel megy a

falnak. Sok fal volt, de egyiket se bánom. F fiatal voltam, tele élettal. Nem bántam az akadályokat, vártam, hogy szembe- nézzek velük.

Első fal a televízió- zás volt. Nagyon szeret- tem. Keresni az újat, megismerkedni a tech- nikával, kamerával, mik- rofonnal, vágógéppel, VHS kazettákkal...

Imádtam. Szerkesztő-riporterként az interjúk világá- ban gyorsan megtanultam, hogy az emberek többet mondanak, ha hallgatunk, mintha kérdeznénk.

Innen egy lendülettel a szinkronstúdióban találtam magam. A másik fal. Filmek, rajzfilmek, sorozatok, művészfilmek tömkelege. Tehetséges színészek, határon innen és túlról. Kollegákból barátok lettek. Életre szólók. Mai napig felvételvezető szemmel nézem a szinkronizált filmeket, lesem, hogy felismerem-e a magyar hangot. Én is voltam *magyar hang*. Néha szobalány, máskor dadus. Egy utcalányt is szinkronizáltam egyszer, sok részen át. Sose felejttem el, amikor az egyik részben, ittasan rúdtáncolt. Szerencse, hogy csak a hangomat kellett adnom hozzá! Jó volt, szerettem, nagyon.

Közben feleség lettem, gyereket neveltem. Öt év után már egyedül tettem. Elváltan. Helyes döntés volt. Bár hamarabb kellett volna! De így is jó volt, mert hazaköltöztem a szüleimhez. Oda, ahol felnőttem. Ám másik falba ütköztem, egy teljesen másfaj- tába. A neve: fogtechnika. Nagy kihívás volt, soha nem is éreztem igazán magaménak. Ezért olyasva- lamit kerestem, ami a munka mellett örömet szerez. Úgyhogy fontam egy karkötőt. Tetszett. Aztán egy gyöngyöt is belefűztem. Imádtam, ahogy alakul. Mire magamhoz tértem, több száz színes karkötő hevert az asztalon.

Hát így indult. Csak egy hobbi volt. De belesze- rettem. Hamar.

Minden nap újat próbáltam, egyre több kihívás várt rám. Rengeteg videót néztem, képeztem magam. Egyik nap szalvétából készült egy csoda, máskor pedig egy falap mondta meg, hogyan akar kulcstartó

Könnyű, ha szeretem azt, amit csinálok. Könnyű, ha minden nap jókedvvel kezdem a napot, mert tudom, ma is valami szépet alkotok. Könnyű, ha nem csak a kenyérkeresést látom benne, hanem önkifejezést is.
(Lakatos Melinda)

lenni. És lássuk be, kevés jobb érzés van annál, mint amikor valaki boldogan viszi haza azt, amit a két kezemmel készítettem.

Az alkotás, a kézzel készített tárgyak világa magával ragadott. A kézművesség nem csupán időtöltés volt, hanem lassan életforma is. Főleg miután abbamaradt a fogas meló. Boltot nyitottam, egy barátnőmmel közösen. Azt reméltük, az emberek ugyanúgy éheznek a szépre, mint mi. Nem így volt. Sokszor napokig be se nyitott senki a butikba. Szerencsére sok volt az online rendelés, abból tartottuk fent a boltot is. Aztán rájöttünk, Nagybánya, ez a város, ezek az emberek nem igénylik a valóságos boltot. A helybeliek is már online rendeltek...
 Úgyhogy bezártunk, de a munkát folytattam, otthon. Mai napig készítem a szebbnél szebb ajándékokat.

Ma már megrendelésre dolgozom, ami nagyon izgalmas, hiszen minden ügyfél más elképzeléssel keres meg. Szeretek együtt gondolkodni velük, megérteni, hogy mi a szándék az ajándék mögött, majd formába önteni az ötletet. Ez a közös alkotási folyamat teszi igazán élővé a terméket. A kézzel készült ajándék különleges értéket hordoz, hiszen minden darab egyedi, és magában rejti az alkotó személyiségét. Egy név, egy dátum, egy apró személyes üzenet – mind olyan részletek, amelyek révén az ajándék igazi kincsé válik.

Nem könnyű ebből megélni. De hát mi számít könnyűnek manapság?!

Könnyű, ha szeretem azt, amit csinálok. Könnyű, ha minden nap jókedvvel kezdem a napot, mert tudom, ma is valami szépet alkotok. Könnyű, ha nem csak a kenyérkeresést látom benne, hanem önkifejezést is. Hosszú órák, aprólékos munka és nagyfokú türelem szükséges egy-egy darab elkészítéséhez.

Ez ad erőt ahhoz, hogy folytassam és fejlődjek. Valamelyest hozzájárulok ahhoz, hogy az emberek

újra felfedezzék az egyedi, személyre szabott ajándékok varázsát a tömeggyártott termékek világában.

Ez az út nem a legegyszerűbb, de a legőszintébb, amit választhattam. Ma abból élek, amit a legjobban szeretek: alkotni és örömet szerezni. Ez számomra egyszerre ad szabadságot, kihívást és boldogságot. A kész termékeim nemcsak tárgyak, hanem egy-egy apró mosoly, történet, emlék.

Az utam tehát nem egyenes volt, inkább kacskaringós. De minden kanyarban megtanultam valamit, amit a következő szakaszban hasznosíthattam. Mert kell a változás. Ahhoz pedig bátorság, merészség. A magam ura vagyok. Most nekem így jó. Élek.

(Magyari Sára)

Az igazság az, hogy rövid időre én is lecseréltem a stabil munkahelyem a hobbijaimra. Bár, lehet, hogy a munkahelyem cserélt le engem. De az is igaz, hogy mindig visszamentem a klasszikus értelemben vett munkába. Tanítóként indultam, falun tanítottam Temes megyében összevont osztályban, mikor adódott egy lehetőség, hogy elmenjek Bécsbe gyerekcsősznek. Olyan 21 éves lehettem. Nem ez volt a hobbi és az álomom sem, de jó lehetőség volt arra, hogy nyelvet tanuljak, világot lássak, mossak, főzzek, takarítsak, varrjak, gyereket neveljek, és „tartsam az ajtót”, mert apu özvegyember volt, akinek sehogy sem fért a fejébe, hogy én nem szeretőnek mentem oda. Talán abban az időben kezdtem el jobban megfigyelni, milyen alapvető működési különbségek vannak a férfiak és nők között, és ott kezdtem tapasztalni, hogy ha én megfelelő módon viselkedem, könnyen fordul ám a kocka. Apu hiába kergetett, álltam a sarat. Emlékszem, a kisebbik gyerek minden hajnalban, pizsamában kopogtatás nélkül benyitott a szobámba, s mikor látta, hogy az ágyamban vagyok, megkönnyebbülve bújt mellém. Hetekbe telt, mire a 8 éves elmondta: „Olyan jó, hogy te nem alszol apuval!” Akkor értettem meg a reggeli ellenőrzés okát és célját. Nem lettem áruló sem a magam, sem mások irányába. És megtapasztalva a saját erőm, jöttem haza Temesvárra.

Itthon viszont nem mehettem vissza tanév közben az iskolába, így abból éltem, amihez értettem: társastáncot tanítottam és magyart, idegen nyelvként. Mindkettő rengeteg energiámba került, de hozott a konyhára annyit, mint a tanítói fizetés. Délelőtt óvodákban, iskolákban tanítottam mozgást és táncot, délután tánctanfolyamokat vezettem licistáknak és egyetemistáknak, közben felnőtteknek tanítottam magyar nyelvet és kultúrát.

Érdekes időszak volt. Rengeteget dolgoztam. A táncórákon magyarul és románul beszéltem, mutattam a férfilépést, női lépést, a magyarórákon valahogy meg tudtam értetni a nyelvünk működését. Ma már tudom, rengeteg energiába került mindez, pörgött az agyam – működtettem ösztönösen a többszemponúságot. De jó volt. Tele voltam életerővel, ötletekkel. A „fizetésemet” két külön borítékban őriztem: a barnába került a magyarórás fizu, a fehérbe a táncórás. Egyszerűen éltem, egy alagsori szobácskában majdnem a város központjában. A konyhám talán, ha volt 2 méter hosszú és 1 m széles: az első fele konyha volt, a második fele zuhanyzó. Imádtam ott lakni. Volt központi fűtés, a szobámban egy kagyló: meleg és hideg vízzel. Mindenem megvolt.

Aztán ősszel mégis visszamentem tanítani. Talán a biztonságérzet miatt, talán, mert szerettem tanítónak lenni. S az állandó munkahely mellett megmaradtak a hobbi munkák is. Fene tudja, hogyan volt rá energiám és időm?! De volt. Sok gyerekkel foglalkoztam annak idején, volt tánccsoportom Temesváron, de volt a megyében is. Felléptünk bálókban, iskolai rendezvényeken, falunapokon, Csepürágó fesztiválon. A mai napig megvannak a táncruhák legszebbjei. A magyar mint idegen nyelv tanításának tapasztalatából tankönyveket írtam, módszertanokat, országos továbbképzések programját dolgoztam ki, az egész Kárpát-medencében tanítottam azokat a módszereket, amelyekkel itthon dolgoztam. Sőt, egyetemre is azért mentem el, hogy tudjak meg többet a magyar nyelv működéséről.

Érdekes módon aztán a doktori értekezésemben mindkét hobbi ötvöződött: a magyar és román nyelvi világgéppel foglalkoztam, de a legtöbbet a férfi-nő képe, működése, az élet-halál megjelenítése került elő. Ezt mind a tánchoz is kötöm. A mai napig, amikor az észleléssel foglalkozom, a nemek működésével, azt mind a társastáncokból gyökereztetem.

Számomra a hobbijaim mentsvárák: a mai napig. Egyetemistaként, mikor nem dolgoztam és a párom sem, szintén a magyar mint idegen nyelv kurzusok és a táncórák hoztak bevételt. Az évek során, bárhányszor megszorultam anyagilag, a nyelvtanfolyam azonnali segítség volt. Mára a módszertanát is tanítom, és bátorítom a fiatalokat, hogy foglalkozzanak ezzel, hiszen van rá igény. Két éve vezettem utoljára tanfolyamot, első jelentkezésre megvolt a 15 nyelvtanuló. Van rá igény. Van benne lehetőség.

A tánc pedig egyfolytában velem van. Mikor életem egyik legnehezebb időszakában voltam, naponta kitáncoltam magamból a bánatom. Érdekes módon a régi táncos ismerősök is akkor tértek vissza. Táncclépésben tényleg minden könnyebb.

S talán a mostani legnagyobb sikerélményem, hogy a 15 éves keresztfiamat tanítom táncolni. Ő kérte. Mikor mesélek neki arról, hogy milyen jellemzői vannak egy férfinak, aki vezetni tud a táncban és milyen a nőnek, aki tudja követni párját, elkerekedik a szeme. Mikor megmutattam neki a régi táncos képeimet, igen elcsodálkozott: egyrészt, hogy voltam olyan fiatal, másrészt, hogy... Nagyot nőttem a szememben.

Az idén lesz 25 éve, hogy abbahagytam a táncolást. De úgy érzem, hobbiszinten sosem fogom.

Nekem szó szerint a megélhetésem lett mindkét hobbi. Nem úgy, hogy ma is közvetlenül abból élek, hanem az egész munkásságom, az értékrendem, a működésem e két tevékenység körül mozog, és a kettőt ötvözi: az anyanyelvem és társastánc. A mai napig ezekből ihletődöm, s úgy érzem, amíg beszélni és mozogni fogok tudni, bármikor átváltható lesz – bármire.

Radics Viktória – Tamás Dénes

Vad nézés II. – műalkotások két hangra

Matthias Grünewald: Az isenheimi szárnyas oltár (Angyalkoncert), Unterlinden Museum, Colmar

Radics Viktória

Nem láttam élőben – az eredetit nem is láthatnám, mert Isenheimből a francia forradalom idején Colmarba mentették, a poliptychont szétszedték, és a colmari székesegyházban, azaz a Musée Unterlindenben ma külön-külön vannak kiállítva a hajdanán egymásból, egymásra nyitható-csukható, több forgópontos hársfa táblák, amelyeket az egyházi év liturgiai ritmusa szerint hajtogattak ki, csuktak össze. Ami hajdan *ars sacra* volt, amit a Szent Antal kolostor kórházkápolnijában a beteggondozó és hospice ellátást végző szerzetesek és a nem izolált betegek néztek, az ma profán műtárgyegyüttes, melyhez „csak” esztétikai csodálat társul. Csak? Mi is az esztétikai csodálat? Csupán elismerés? „Kanonizálás”, ahogy mondani szokták? Dehát erős műalkotás esetében ez is bizonyos fajta megrendülés, vagy nem? A kérdést nyitva hagyom.

Az isenheimi kolostorban a „Szent Antal tüze” elnevezésű betegségben szenvedő embereket ápolták, gyógyították vagy kísérték el a halálba. Ezt a súlyos, járványos betegséget fertőzött rozskenyér fogyasztása okozta, ezért hívják „anyarozsmérgezésnek” (ergotizmus). Nagyon fájdalmas tünetekkel járt, gangrénát, görcsöket, hallucinációkat, dührohámokat okozott. Elüszkösödtek a végtagok. Tehát a műalkotást, amit ma turisták nézegetnek, akkortájt szerzetesek és nagyon-nagyon beteg emberek nézték a misén.

Grünewaldnak nem ez volt a neve, de mellőzzük a művészettörténeti kutatásokat. Annyit jegyezzünk meg, hogy a poliptychon 1512-1516 között készült kifejezetten a járványkórház-kápolna számára. Az egész komplex festményegyüttes (olaj és tempera) értelemmel telített, a festő apróra kidolgozta az ezeryi részlet mindegyikét, és magát a kompozíciót is. A festés itt maga ez az értelemmel-telítési művelet, ami együtt járt a képzelettröptetéssel. A

RADICS VIKTÓRIA (1960, Zombor) esszéista, irodalomkritikus, műfordító. A vajdasági Zentán él.

TAMÁS DÉNES (1975, Sepsiszentgyörgy) szépíró, fotológus. Legutóbbi kötete: *A lazacok szeretkezése* (versek, Napkút Kiadó, 2025).

20. század elején épp a képzeletgazdagsága és a „szürrealizmusa”, meg az „expresszionizmusa” okán fedezték fel az avantgárdok ezt az elfeledett, anonim festőt és három nézetet tartogató oltárát.

A képzeletet sémák, a keresztény világmagyarázat alkatrészei működtették és szabályozták. (Teljesen szabad képzelet szerintem nincs.) Ha unnánk, hogy a régi mesterek folyton-folyvást a kisdéd születését, a crucifixet meg a feltámadást festik, gondoljunk erre úgy, mint egy holt vagy idegen nyelvre, amit meg kell tanulni, hogy legalább olvasni tudjunk ezen a nyelven.

Most a poliptychon második nézetének bal szárnyán látható „angyalkoncert” kerettémára, azon belül is a kép szélére szorult, ám nagy, domináns zöld figurára szeretnék fókuszálni. Mindenekelőtt azért, mert ez a figura kilóg a sémából, a művészettörténészek sem tudták azonosítani, mint a többi alakot és szimbólumot. Van, aki bukott angyalnak, Lucifernek, egyenest a Sátánnak mondja, van, aki démonnak, s hogy pozitív vagy negatív jelentései vannak-e, abban sem tudtak megegyezni a kutatók. Mi több, van, aki rútnak látja, és van, aki – mint én – szépnek.

Ezt a táblát csak nagy ünnepekkor, karácsonykor láthatták a szerzetesek és a betegek. Egyébként a crucifixion volt előttük, s a borzalmasan szenvedő,

Még az is elképzelhető,
 hogy a gyűrűs ujjú,
 az Úrra tekintő zöld
 démonban Grünewald
 a saját, a festészet
 géniuszát örökítette meg
 nagy műgonddal

eléktelenült Krisztusban a saját szörnyű betegségükre, önmagukra ismerhettek. A karácsonyi tábla viszont egyértelműen a boldogságot, az örömet ábrázolja, a baloldali kép, amelyről most beszélek, az örömmel való hangot adás kifejezése – a szó szoros értelmében is, hangszerekkel: csellóval, hegedűvel –, a festmény tehát hangokat, örömmel ábrázol. Ez egy kamarazenekar, melyben két angyal és ez a zöld alak muzsikál, a jobboldalt látható, még terhes, illetve a másik szárnyon látható kismama és a kised felé tekintve. Várakozás és beteljesülés.

Azonban a zöld angyal nem Máriára néz, hanem oldalvást fölfelé, a „Mária a kiseddel” ábrázolás fölött, az ég magasában fényjelenség formájában trónoló Úristenre, aki arany fényt emanál az anyára és a gyermekére.

A zöld alak színei teljesen elütnek a környező rózsaszínektől, narancsoktól, aranyaktól és pirosaktól, és az előző, a már nem látható felfeszített, szenvedő és a holt Jézus színeit hozzák át ebbe az örömmel. Azért nevezik többen is Lucifernek ezt a fura lényt, mert a fején pávatollak vannak, ami a gőg jól azonosítható szimbóluma volt. Ujjperecein gyűrűk. Én ma punk frizurának nézem a fejdísz, és mondjuk piercingnek a gyűrűket: ez egy punk zenész angyal!

Ki hogy látja – az én szememben ez a tolas-szőrös alakzat: szép. Az arcán elragadtatás, ahogy az angol mondja: *rapture*, félig nyitott szájából rőt

fény sugárzik és kipirosítja a csonka szárnya alsóbb tollait. Mintha az arcáról és a tollazatáról lassan leolvadnának a beteges zöldek, sőt mintha ez a démon is kezdene megtestesülni, nagyon is emberarcúvá változóban van. Őrá senki sem néz, peremre szorult, leghátul van, csak egy kis gonoszokodó koboldfej látható a válla mellett. Az ujjai nagyon hasonlóan görbülnek, mint a feszületen a Jézuséi, de a szenvedésből most zene fakad, húrokat pengetnek az ujjak, amelyekről mintha letépték volna a körmöket.

Én úgy nézem, mintha Grünewald a démoninak a színváltozását, a megszépülését, a belőle fakadó vágyat ábrázolta volna, ez a vágy pedig az Úrra vonatkozik. Lehetne úgy is magyarázni, hogy még most is irigyli az Úr teremtő erejét, de úgy is, hogy elbűvölte őt a mennyei emanáció. Az „igazi” angyalok is el vannak varázsolva ezen a képen (ahogy mi is el szoktunk varázsolódni karácsonykor), azonban ez a szürkészöld lény is, akinek a zöldje kivilágosodik a szomszédos, imádkozó kisangyalon, akinek szintén pávakoronája van. (Mintha ez lenne az ő kislfia.)

Úgy gondolom, Grünewald a keresztény sátán-képzetet ezen a képen leváltotta, és a görög *daimon*, *daimonion* felfogást festette meg, ahol is a daimón nem pejoratív értelmű, hanem közvetítő szellem, isteni lény, sugalmazó, sőt „génusz” is lehet. Még az is elképzelhető, hogy a gyűrűs ujjú, az Úrra tekintő zöld démonban Grünewald a saját, a festészet géniuszát örökítette meg nagy műgonddal. Az angyalok

kórusában egyetlen más figurának sincs szemkon-
taktusa a Magasságossal!

Azért sem lehet ez az alak a Sátán, mert háttér-
be van szorulva, nem látszik rajta semmi törekvő,
agresszív akarat, és hát ő is ünnepli a muzsikájával
az Eseményt. Mindenképp inspirált figura. Ha visz-
szahelyezem a képet a kórházi kontextusba és elkép-
zelem a hallucináló vagy dührohamot átélt, szenvedő
betegeket, akkor arra gondolhatok, hogy a meg-
szállott (lelkileg is beteg) páciens lehetőséget nyer
arra, hogy ő is fölemelje a fejét és részt vegyen az
ünnepben.

Az oltárképeknek vizuális-mentális terapeuti-
kus szerepük is volt az isenheimi kórházban, hospi-
ce-ban. A fertőzött kenyér nemcsak rettenetes testi
sebeket okozott, hanem pszichés deformációkat is.
Annak idején az emberek a betegségek metafizikai
gyökereit is keresték (ahogy ma a pszichés gyökereit)
– nem lehetetlen, hogy a festő a Rossz Jóra fordul-
lását (lásd a fej, a szem konkrét fordulását) is tetten
kívánta érni.

Létezik egy teológiai fogalom, a „diabolus
deceptus” (megcsalt ördög), mely szerint a Sátán
nem érti az inkarnáció misztériumát, Isten emberré
válásának rejtélyét, az Isten alázatát. Ehhez neki
egyszerűen nincs érzéke. Lehet, hogy a zöld démon
arcán az értetlenség tükröződik? A nagy, 16x6 m-es
oltárképen a zöld lény ikonográfiai diszkordancia,
vizuális disszonancia, kirí az angyalkoncertből.

Vajon pont ezért vonz engem ez a démoni
lény? Különbözik besokallnák a második nézet örö-
möt, harmóniát sugalló jeleneteitől? Ha mind a
négy képet nézzük (angyali üdvözlés, angyalkon-
cert, Mária a gyermekkel, feltámadás), sok rajta a
fekete, több mint a pirosas. Az egész oltár fölöttébb
drámai, expresszív, tele van torz, groteszk figurák-
kal. A zöld lény (hideg, mérgező zöldek, halotti
szürkék – szokták jellemezni) mégis: szép. Szép az
arca, ragyog, még a punk frizúrája is ékes. Finoman
fogja a vonót.

Vajon csak úgy tudnám értelmezni, ha apróra
megfigyelném – előben az összes oltárkép minden
kis részletét? A festő apróra és egészében is intenzi-
ven átgondolta a művét. Ez egy olyan műalkotás,
amelyet nem elég élvezni, gyönyörködni a pompás
színeiben, értelmezésre szólít fel, és még arra is,
hogy a keresztény ikonográfiai keretbe is megpró-
báljuk megérteni, mert ez számunkra nem anya-
nyelv már, kevésbé értjük, és egyáltalán nem beszél-
jük. Azok a festők avathatnak be a titkaiba, akik
valahol, valahogy megcsavarták a sémákat és meg-

fúrták a kliséket. Ebben az esetben a zöld angyal:
genius.

Tamás Dénes

Szépen elvégezted a házi feladatodat Viktória.
Úgy érzem, kibontottál minden lényeges dolgot az
általad kiválasztott festménnyel kapcsolatosan.
Nemcsak információgazdag az értelmezésed, hanem
érzékletes, sőt felettébb szellemes, merész is. Mintha
egy szőnyeget terítettél volna a lábam elé biztatásul.
Innen könnyedén nekiindulhatok. És ez a zöld alak!
Lenyűgöztél velem. Bevallom neked, szégyen, nem
szégyen, nem ismertem eddig Grünewaldnak ezt a
kompozícióját. Így, természetesen, előben sem talál-
kozhattam velem, ami elég nagy hátrány festmények
esetében. Sok esetben intellektuálisan nem is lehet
áthidalni ezt a hiányosságot. Talán a klasszikus kor
festményei esetében nem annyira végzetes a hely-
zet, itt a kompozíció áttekinthetősége kárpótolhat
valamit abból, hogy nem láthatjuk a műalkotást
eredeti méretében, nem érzékelhetjük eredeti kolo-
ritját, textúráját a felületnek. Így azonban alig fogunk
valamit egy festmény sugárzó valóságából.
Eldöntöttem, igyekszem csak olyan műalkotásokat
választani, amivel már találkoztam eredeti formá-
ban. Ez beszűkíti a választási lehetőségeimet, más-
részt sokkal elemibb módon fogom tudni, mivel is
állok szemben. De van, amikor be kell érnem azzal,
hogy csak a festmény sugallatát követem. Ahogy a
jelen esetben is.

Poliptichon. Ezt a kifejezést is most tanultam
tőled. Eddig ugyanis csak triptichonokat volt alkal-
mam szemlélni. A poliptichon a triptichon komple-
xebb formája, amely nem csak három képből, hanem
több, zsanérokkal összekapcsolt fatáblából áll, ezeket
ki lehet nyitni vagy csukni. Lenyűgöző kompozicio-
nális lehetőség. A triptichonok mindig foglalkoztatták
fantáziámat. Nem csak a szemlélőit, az íróit is. Három,
vagy több különböző vetület, ami között meg kell
képezni az összefüggést. Ez lehet egy történet is, de
más összefüggések is kialakíthatók. Mintha a világ
mélyszerkezetét próbálnád leolvasni. Az elmozduló-
ban a mozdulatlan. Ahogy fordítva is, mert egy fest-
ményen a mozdulatlanból tekintünk ki az elmozdu-
lóra. A festmény ugyanis eleve a feszültséget, a moz-
gást kell színre vigye, mindezt egy mozdulatlan for-
mai viszonyrendszer révén. Nem csak a simogatás
mozdulatát, hanem a simogatás egész élményszerű-
ségét meg kell jelenítse. Különbözik halott lesz a fest-
mény, csak egy metszet az időből, ami nem mutat se
előre, se hátra. De főleg semmi másra önmagán túl. A
többet kell belekomponálni a képbe, a láthatatlant a
láthatóba, hogy megint Merleau-Ponty egyik megfo-
galmazásával éljek. A portré soha nem fénykép, sőt

egy jó fénykép is több mint pillanatnyi felvétel az elmozdulásban levőről. A képnek valamit magába kell gyűjtenie, hogy az szétsugározódhasson. Számomra ott a legerősebb egy festmény, ahol ez a több nem egy szimbolikus-allegorikus utalás révén képződik meg, hanem magából a képi logikából immanens módon bomlik ki. A szemlélés mindig alkotó jellegű, a képi jelentés és jelentőség épül fel általa, amit azonban mindig a megmutatók vezet. A triptichon vagy a poliptichon ezt a lehetőséget sokszorozza meg. Festményrészletek mutatnak egymásra. Témák egészítik ki egymást. Középkori mozizás – egy poliptichont szemlélni. De vannak fantasztikus huszadik századi triptichonok is, például Francis Bacon művei.

Valóban bonyolult lenne belépni Grünewald egészestés mozijába. Szerencsére ennek a mozinak a gazdagságát te már idevarázsoltad. Mégis kezdetben egy nagyobb összefüggésből indulnék ki, s az egész poliptichonon belül keresném meg a te punk angyalodnak a helyét. Ugyanis, nincs annyira egyedül ebben a felfénylő, vallásos képi világban, mint amennyire a második nézet alapján gondolhatnánk. Alakja az első nézetten magával a megfeszített, szenvedő, gyötrődő Krisztussal kerül párhuzamba, a harmadik nézetten pedig a Szent Antalt megkísértő fantasztikus szörnyetegek pantheonjával. Az üdvtörténet csodálatosan megfestett, felfénylő világából ezek az alakok mutatnak ki. Igen, Krisztus is, akinek agonizáló alakja egy másik híres Krisztus ábrázolást idéz meg, Holbein halott Krisztusát. A halálnak alávetett, meggyötört test köszön vissza Holbein festményéről. Hullafoltos keze Grünewald keresztre feszített Krisztusának görcsberándult, kifacsarodott ujjait idézik meg. Azok az ujjak! Mintha egy kiszáradt fa csonkjait látnánk. Egyfajta határátlépést, amit a megkísértő szörnyek alakjában is megtapasztalhatunk. Az emberi és állati test kereszteződéséből létrejövő elképzelt szörnyek, amelyek valóságosan megszállják Szent Antal testét, onnan lépnek elő, ahol már nem érvényesül a rendteremtés a világban, ahol már lecsavarodik a fény. Ebben a vetületben is érdekes elhelyezni punk angyalunkat. Nagyon beszédes a punk angyal zöldje, vöröse, egyszerre veszi vissza és mélyíti el a ragyogást. Mintha ez nem kifelé, hanem befelé mutatna. Elmélyülve válna intenzívvé. De az egész alakjában van valami hüllőszerű, mintha egy emberarcú, tarajos, pikkelyes gyíkot látnánk, egy hibrid leguánt. Ahogy azt is észre kell venni, hogy ez az angyal a leginkább emberarcú a zenélő angyalok közül. A többiek mintha maszkot viselnének, lehet csak az átéltség maszkját, de a punk angyal esetében letisztultak, egyértelműek a vonások, ezért még nagyobb a kontraszt az arc és a hüllő-, madárszerű test között. Szépnek nevezed ezt

az arcot. Számomra minden szép, ami kifejező, így ez az arc is.

De innen nézve a polptichon egész képi világa két, igazából szétválaszthatatlan tartományra bomlik. A felfénylő üdvtörténet érintkezik egy felbomlástörténettel is, ahonnan a szenvedés, a borzalom, az összekeveredés fakad. De ugyanannyira a kívülállás, a csodálkozás, a koncentrálttság is. Én ezt olvastam le a punk angyalunk arcáról. Bár elismerem, nem könnyű felfejteni ezt az arckifejezést. Zseniális és szokatlan, ahogy Grünewald elhelyezte a többiek között ezt az angyalt. Ahogy ezzel megtörte az összhangot a kisedés születését zenéléssel is ünneplő seregletben. Zenélni annyit jelent, mint átélve alkotni. Erről az alkotási folyamatról tud valami lényegeset Grünewald festménye. Hogy nem elég csak az átélés. Több és más is kell az alkotáshoz. Hátrább lépni eggyel. Kinézni a még nagyobbra. Akár annak kockáztatása árán, hogy kiesel a szerepedből. Elkeveredni valami mással. Beengedni az emberibe az emberalattit. Vagy épp emberfelettit. Csak így lesz reprodukció helyett produkció az alkotás.

Daimón, géniusz. Igen, ezek a kifejezések mind jó irányba intenek bennünket. Oda, ahol a nemzés történik. Genialis lectus. Latin nyelvben többek között maga az ágy zseniális, a nászágy – tudhatjuk meg Giorgio Agambentől. Hiszen abban megy végbe a nemzés aktusa. A nemzés az teremtés is. Ugyanakkor ezek a kifejezések másról is árulkodnak. Arról, ami túl van rajtunk, mégis irányít, vezérel. Megsúgja, mit kell tennünk, máskor kimondja a megfelelő szavakat helyettünk. Igen, diktálhatta a Bibliát a Szentlélek. Csak értsük a helyén a megfogalmazást. Ihletettséggünket soha nem fogjuk tudni kontrolálni. A zsenialitásunk mindig kívül lesz rajtunk. Ezért tud elhagyni.

Érdekes a fekete szín használata a második nézetten. Szűz Mária ruhája is fekete, mikor találkozik az angyallal, hogy az átadja neki üdvözetét. De a zenélő angyalok is fekete háttérből világítanak ki, ahogy Krisztus szinte lángoló feltámadása is a fekete égbolt háttere előtt történik. A feketéből kiválik a fény, de a fekete képes befogadni az örömhírt. Minden belőle árad ki, de beléje is tér vissza. A mi punk angyalunk közepén áll. Magán hordozza a feketeség jeleit, de felnéz a fényre, mindenek forrására. Kívülálló, mégis a zenész csoporthoz tartozik. Szép, de van benne valami ijesztő. Mint aki az iszonyú kapujában áll.

Grünewald festménysorozata pedig azért zseniális, mert hagyja szemlélés révén kibontatni magából ezeket a jelentéseket. Hagyja látni, amit alig tudunk elgondolni. Ezért kísérhet és kísérthet bármeggig.

Dicsőség és bánat a magyar ég alatt

A múlt nem vész el és nem is alakul át, hanem időről időre ismétli önmagát, amikor a közösségben létező pozitív, de főként negatív energiákat valami mozgásba lendíti. A magyar társadalomban az antiszemitizmus az egyik olyan negatív mozgatórugó, ami a legnyíltabb módon tört felszínre 2025. október 9-én, miután kihirdették, hogy Krasznahorkai László kapta idén az irodalmi Nobel-díjat. Gyakorlatilag újraéltük azt, amit Kertész Imre díjazásakor megtapasztaltunk, csak a közeg lett némileg más, mert Kertész idejében még nem volt komment szekció, most meg van, ami csak felerősítette, könnyebben láthatóvá tette ugyanazt az üzenetet: a nyílt, leplezetlen zsidóellenességet.

2002-ben, amikor Kertész Imre kapott Nobel-díjat, túlnyomórészt a szélsőjobb oldali és az arra hajló sajtó hergelt a szerző ellen, míg most a közösségi média mutatta meg azt, hogy a magyar társadalom mélyrétegeibe is milyen mélyen beleivódott a gyűlölködés reflexe, és hogy milyen sokan vannak azok a magyarok, akik elvből elutasítják egy „zsidó” díjazását, mert szerintük az ilyen méltatlan arra, hogy a magyar kultúrát képviselje a nemzetközi színtéren.

A közösségi médiát ellepő, Krasznahorkairól szóló hírek mindegyikére érkeztek a megjegyzések az író származásáról, arról, hogy a családja magyarosította a nevét, ő nem is igazi magyar, csak egy magyar bőrbe bújt zsidó, aki gyűlöli a magyarságot. És hogy bizonyítsák is, hogy nem a levegőbe beszélnek, pár, a kontextusból kiragadott Krasznahorkai mondatot másoltak be szóról szóra az író ünneplő vagy épp elmarasztaló bejegyzések alá hergelés és önhergelés gyanánt, a sértődés iránti igény, az arra való fogékonyság felkorbácsolásának eszközeként. Egy egész életművet egyetlen mondatra redukáltak, egyetlen gondolatra, hogy ezzel diszkreditálják a szerzőt.

A közösségi médiának köszönhetően jobban láthatóvá váltak azok is, akiknek közük nincs az irodalomhoz, soha egy sort sem olvastak Krasznahorkaitól, és ezt büszkén hangoztatják is, de amikor eljutott hozzájuk, hogy a díjazott zsidó származású, aki ráadásul nem szereti a jelenlegi magyar kormány politikáját, kényszeres készletet éreztek

MAYER ÁGOTA Szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

arra, hogy a közösségi média nyilvánosságában dorongolják le a szerzőt.

A komment szekció olvasása mintha igazolná Krasznahorkai apokaliptikus véleményét Magyarországról, és ezt a benyomást a magyar sajtó egy részének olvasása csak megerősíti. A magyar média egy jelentős része nem Krasznahorkai származása, hanem politikai állásfoglalásai miatt veti rá az első követ. Egy magyar irodalmi Nobel-díj odaítélése kivételes pillanat, mindössze kétszer történt meg az elismerés egy és egy negyedszázados fennállása óta, a kormány média megtehetné volna, hogy erre a nagy sikerre és kulturális ünnepre való tekintettel nem foglalkozik Krasznahorkai László politikai állásfoglalásaival, hanem a közös öröme és a közös büszkeségre fókuszál, de nem ezt tette, épp ellenkezőleg: a politikai ellentétek izzítására használta fel ezt a díjazást is. Voltak ugyan olyan hangok a kormányhoz közeli sajtóban, amelyek elismerték az alkotó művészi nagyságát, de mivel Krasznahorkai László egy szabad író, aki megengedhet magának kormánykritikus véleményeket, a kormányhoz lojális média nem tehetette meg azt, hogy csak a dicséret hangján szóljon olyasvalakiról, aki nemcsak hogy nem támogatja, de egyenesen elítéli a magyar kormány politikáját. A magyar közbeszéd állapota olyan, hogy szinte szükségszerű az, hogy a nemzetet egységbe vonni alkalmas felemelő sikertörténetek is alárendelődnek a politikai, ideológiai érdekeknek és szempontoknak.

A frusztrációval terhelt, politikai, ideológiai kényszer alatt nyögő magyarok valószínűleg nem

Krasznahorkai László nagyváradai Törzsasztal-estje után a városháza előtt a Körös-parton, 2012 tavaszán

Fotó: Szűcs László

olvasnak nemzetközi sajtót, mert ha ezt tennék, akkor képet kapnának a valódi diskurzusról, ami Krasznahorkai László díjazását övezi, amely túlnyomórészt az életmű művészi, esztétikai értékelésével foglalkozik, és csak mintegy mellékesen jegyzi meg azt, hogy az író egyébként nem barátja az Orbán-politikának. (Ez alól kivétel a romániai percepció, de erről egy kicsit később). Ennek a politikamentes taglalásnak az oka rendkívül egyszerű: a világ más pontjain élő irodalomolvasók nem tudják, milyen politikai viszonyok vannak egy adott esetben közép-európai államban, amelyet sokan valószínűleg még a térképen sem tudnak elhelyezni, ezért őket nem is érdekli semmi, ami Magyarország politikájával kapcsolatos, ők egyszerűen csak jó könyveket akarnak olvasni. És mivel a Nobel-díjban egyfajta garanciát látnak arra, hogy az elismerésben részesült író műveit valóban érdemes olvasni, ezért ők a kitüntetett alkotásainak az értékelését várják el, nem pedig azt, hogy ideológiai útmutatást kapjanak a szerzőről és az ő politikai vívódásairól.

A fentiek ellenére sem tagadható, hogy az irodalmi Nobel-díjak odaítélése általában nem, vagy nem teljesen mentes a politikai és ideológiai szempontoktól, és ettől nem lehet elvonatkoztatni Krasznahorkai László esetében sem. Feltételezni lehet – biztos információk csak ötven év múlva, a

jelölési folyamat titkosításának a feloldása után –, hogy az ő kitüntetésében szerepet játszott az is, hogy elítéli az Orbán-rendszert, noha természetesen a művelt, irodalomhoz kicsit is értők számára megkérdőjelezhetetlen Krasznahorkai írói zsenialitása. De meggyőződésem, hogy ugyanezekért a művekért, amelyeket megalkotott, nem kapott volna Nobel-díjat, ha jó viszonyban lenne a magyar kormányval, amelyik az elmúlt években folyamatosan támadja Svédországot, különösen azóta, hogy a skandináv ország kérte és megkapta felvételét a NATO-ba.

Mert a díjak általában üzenethordozók, a Nobel-díj pedig kiemelten az, a Svéd Akadémia különösen a béke- és az irodalmi díjjal, és bizonyos mértékben a közgazdasági díjjal mindig üzeni is akar valamit, mondhatni, ez az egyik alapvető funkciója ennek az elismerésnek. És a svéd, valamint a nemzetközi közvélemény értetlenkedve fogadná, ha a Svéd Akadémia egy olyan szerzőt tüntetne ki, aki egyetért saját országának Svédország ellenes politikájával.

Ellenérvként fel lehet vetni azt, hogy két évvel ezelőtt a szintén magyar Karikó Katalint és Krausz Ferencet is kitüntették, és fel sem merült az esetükben az, hogy milyen a viszonyuk a magyar kormányhoz. Bár a rossz nyelvek szerint azért kapott 2023-ban egyszerre két magyar is Nobel-díjat, hogy ezzel is puhítsák Magyarországot, mely addig megmagyarázhatatlan módon gátolta Svédország NATO-csatlakozását. És láss csodát, a Nobel-díjak odaítélése után pár hónappal Magyarország eltekintett az addig folyamatosan alkalmazott vétótól. Mindez csak feltételezés, az viszont tény, hogy a tudományos díjak odaítélésében szükség van az objektív mércére, arra, hogy ellenőrizhető, igazolható tudományos felfedezések kapják meg ezt a rangos elismerést, és ez elfed minden tudományon kívüli szempontot. Karikó Katalin és Krausz Ferenc tudományos teljesítménye pedig teljesen jogossá teszi a rangos elismerést, függetlenül attól, hogy voltak-e a háttérben bárminemű politikai játszmák.

Az irodalomban viszont nem létezik objektív tudományos mérce, mert az mindig annak a folyamatosan változó társadalomnak a tükre és leképeződése, amelyben született. Az egyetlen objektívnek tűnő, de nem szükségszerűen objektív tényező az esztétikai érték, amivel valahogy mérni lehet az irodalmat, csak hogy az ehhez használt mércék egymástól rendkívül eltérőek lehetnek, emiatt az objektivitás-igény gúnyképleteivé alacsonyodnak a műalkotások vizsgálatakor. Az irodalmi díjak bejelentését kísérő indoklás és méltatás sem irodalomtudományos jellegű elemzés, hanem általában egy állásfog-

Krasznahorkai László dedikál az Ady Endre líceum könyvtárában, 2012 tavaszán, nagyváradi Törzsasztal-estje után

44 lálás, ami a szerző által megalkotott világ értékeléséről szól, ami magyarázza és könnyebben elfogadhatóvá teszi egy-egy író kiválasztását, noha nincs kézzel fogható sztenderd arra nézvést sem, hogy az adott értékelés mennyire volt pontos. Szerencsére Krasznahorkai László díjazásának indoklásából hiányoztak a direkt politikai üzenetek, inkább a szerző sajátos világértelmezésére és szuggesztív nyelvezetére helyezték a hangsúlyt, mint amik méltóvá teszik őt erre a díjra, és ezzel maximálisan egyet is lehetne érteni bármilyen politikai-ideológiai elköteleződéstől függetlenül. De a magyar társadalom sajnos képtelen erre.

Egyvalami vigasztalhat, ha ez vigasz lehet, hogy a magyarok egyáltalán nem egyediek az önmaguk elleni kárörvendésben. Úgy, ahogy sok magyar sértve érezte magát Krasznahorkai díjazása kapcsán, az ugyanilyen berögzültségű román emberek annak az örömüknek adtak hangot, hogy a „globalista”, „soro-

sista” Mircea Cărtărescu nem kapott Nobel-díjat. Az is közös vonás, hogy a kárörvendők túlnyomó része ki is jelenti, nem is olvasott Krasznahorkaitól, Cărtărescutól semmit vagy épp csak pár mondatot, ami elég is nekik ahhoz, hogy megszülessen bennük a megmásíthatatlan ítélet: ezek érthetetlen, olvashatatlan szerzők, akik ráadásul nem is szeretik a hazájukat, kár tehát a műveikre a drága időt pazarolni, amit – így a magyarok – Wass Albert, Herczeg Ferenc és Tormay Cecilé olvasására is lehet fordítani. A román „szuveranisták” részéről nem láttam hasonló ajánlatot, hogy melyik román szerzőt kellene olvasni, illetve díjazni, de lehet, csak azért, mert magyar elvbarátaiktól eltérően annyi műveltséggel azért még rendelkeznek, hogy tudják: irodalmi Nobel-díjat csak élő szerzőknek adnak, rég elhunyt íróknak nem. Szintén közös vonás, hogy a román közbeszédben is sokat foglalkoztak Krasznahorkai László politikai állásfoglalásaival, és gyakran megjelent a médiában az az információ, hogy a díjazott nem barátja a jelenlegi magyar vezetésnek. Ez annyiban érthető is, hogy egy argentin vagy indiai olvasótól eltérően a román olvasók sokkal inkább tisztában vannak a magyarországi politikai helyzettel, ugyanakkor Románia és Magyarország kapcsolata befolyásolja, legalábbis befolyásolhatja az ő mindennapi életüket is, ami érdeklődővé teszi őket a magyarországi politikai folyamatok iránt. A romániai közbeszédben Krasznahorkai munkásságának háttérbe szorítása és politikai víziójának hangsúlyozása mögött kitapintható némi frusztráció azok körében is, akik drukkoltak Mircea Cărtărescunak. Ők azzal igyekeznek magyarázni abbéli csalódottságukat, hogy kedvencük helyett pont egy magyar szerző kapta meg a Nobel-díjat, hogy alapvetően politikai döntés született, mert ha a művészi, esztétikai érték lett volna a döntő szempont, akkor inkább érdemelte volna meg Cărtărescu a díjat. Az irodalom, a művészet azonban nem verseny, még ha az ilyen díjazások ezt a látszatot keltik is, és az irodalom iránt fogékony, nyitott olvasók számára, bárhol is éljenek a Földön, nagy öröm Krasznahorkai László díjazása, mert egy olyan szerzőre irányult a világ közvéleményének a figyelme, akinek életműve maximálisan méltó erre a figyelemre és elismerésre.

MAYER ÁGOTA

Író a korridorban – Páskándi Géza

A Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéki Csoportja és a Holnap Kulturális Egyesület a sokoldalú íróegyéniség, Páskándi Géza életútjáról szervezett irodalmi estet 2025. október 23-án a nagyváradi Léda-ház kultúrtérben. PÁSKÁNDI ÁGNES, az író lányát, hagyatékának gondozóját, valamint CSEKE PÉTER irodalom- és eszmetörténészt ALBU-BALOGH ANDREA, a PKE adjunktusa és SZŰCS LÁSZLÓ szerkesztő kérdezte.

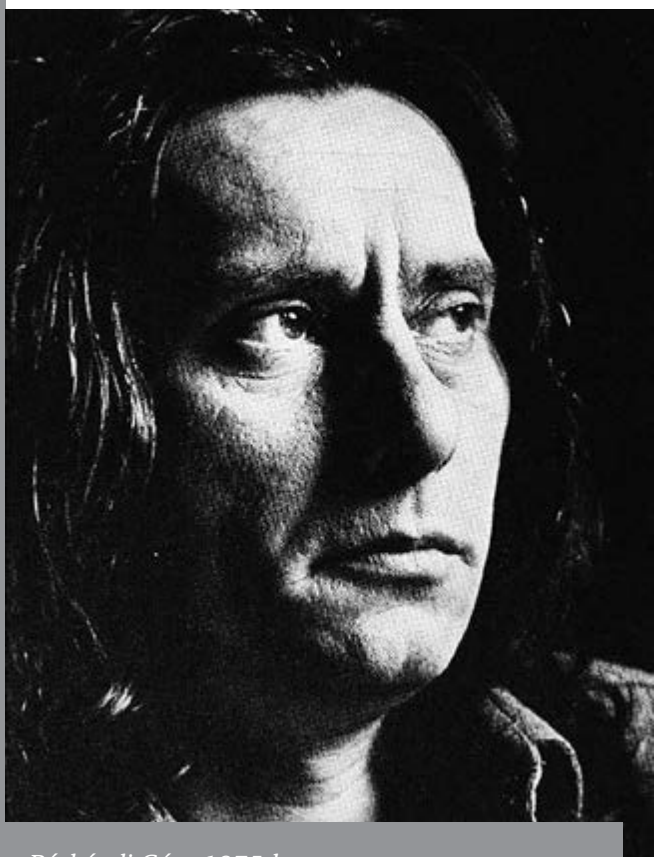
Szűcs László: Az idén 30 éve elhunyt, a történelmi Szatmárból származó Páskándi Géza (1933–1995) írói indulását és egész pályáját nagyban meghatározta Kelet-Közép-Európa 20. századi valósága. Ahhoz a fiatal nemzedékhez tartozott, akiket Láng Gusztáv szavai szerint „derékba tört” a magyarországi '56-os forradalom melletti kiállásuk. Azonban – az utókor örömeire – Páskándi Géza alkotókedvét nem

vette el a hat börtönév. Rendkívül gazdag életművet hagyott hátra, minden lehetséges irodalmi műfajban és műnemben kipróbálta magát. A lírától az esszén át a prózáig, majd a drámáig vezet az út – sokféle hangszerezéssel.

Albu-Balogh Andrea: A róla készült portréfilmben Páskándi Géza egy kulcsmondatot fogalmazott meg: „A méltó túlélés a boldogság maga”. Volt neki még sok más jelentőségteljes mondata. Én ennek a beszélgetésnek a címéül választottam, *Író a korridorban* szókapcsolatot is az ő egyik cikkéből, pontosabban emlékezéséből vettem. *A Korridorban éltém* című esszéről van szó, amit 1993-ban írt meg. Ebből szeretnék kiindulásként felolvasni néhány mondatot, ami azt jelzi, ő hogyan is értette az „író a korridorban” létet: „A történelemben vannak kerek hősök, központi alakok, vannak epizodisták, és vannak, akik korridorokban lelik meg az érvényesülés útját. Ők azok, akik sem a kerek hősök, sem az epizodisták közé nem tartoznak.” És aztán tovább folytatja, hogy mit jelent a korridorhős: „Olyan figura, vagy éppen hős, aki felveszi a folyosók, korridorok, átmenőhelyek alakját. Lehet ez spirális, hullámvonalas, netán henger vagy téglalap alakú.” Azt hiszem, hogy a mai beszélgetéshez egy jó kiindulópont lehet ez. Ő elfogadta azt a sorsot, azt a korridort, amit számára a 20. századi valóság nyitott.

SzL: Néhány nagyon érdekes műalkotást hoztatok el, tárgyakat, fényképeket, képverseket. Arra kérném Ágnest, beszéljen arról, mit is látunk most.

Páskándi Ágnes: Itt két kép látható, az egyiket a fiam szobájából, a másikat pedig a nappalink faláról vettük le. Az egyik grafika, a másik festmény. Az édesapámat ábrázolják. Ezenkívül a családi fotótárból hoztam el egy csomó Páskándi-portrét, amelyek közelebb hozzák apám különböző korszakainak arcait az ikonikus hosszú hajtól a fiatalkori vagy a joviálisabb, 55–62 éves kora közötti, öltönyös Páskándiig. A képverseket a Petőfi Irodalmi Múzeum anyagából válogattuk ki, és azért tartottam fontosnak megmutatni, mert ezek az abszolút kortárs, ma is izgalmas, avantgárd Páskándit mutatják be, és azt a mérhetetlen játékosságot, ami őt jellemezte. Hónapokon keresztül rajzolta ezeket, lopkodta el az iskolai filceimet a tolltartómból, és sok esetben tanácsokat is kért, hogy mit hogy kell lerajzolni, mert

Páskándi Géza 1975-ben,
már Magyarországon

azért alapvetően nem volt festőművész, és nem volt a vizualitásnak gyakorlója.

Nekem meggyőződésem az édesapámról, hogy grafomán volt: folyamatosan írt. Gyakorlatilag éjt nappallá téve, késő estig, néhány óra alvás, és hajnali 3-4 óra környéken már kattogott az írógépe: egyfolytában írt. Ez a korszak egy szenvedélyből született, és játék volt elsősorban, de nagyon sok indulat fűtötte szinte haláláig. Társadalmi kérdések mozgatták – akkor a rendszerváltozás időszakát, annak első éveit éltük Magyarországon. Egy új, formálódó világ egy írónak mindig új kihívás, és új inspirációkat adott: egyfolytában járt az agya. Néha tényleg úgy lehetett érezni, ha ezt nem tenné, akkor szétrobbanna, vagy befelé fordulna. Vannak olyan sorok és részletek is, amik egyébként más írásokban visszaköszönnek, az ő nagyon egyedi és kozmikus világképében minden mindennel összefügg.

SzL: Ugyan a mai beszélgetésünk egy irodalomtörténeti konferenciához kapcsolódik, mégis arra kérlek, hogy beszélj az édesapádról, a férjéről, a magánemberről. Egyáltalán, mennyire tudott ő a családban jelen lenni a rengeteg munka mellett? Miközben társasági ember is volt, szerkesztőségbe járt, nagyon színes egyéniség volt.

46 PÁ: Ebben korszakok vannak az áttelepülés után: '74-ben érkezett át Magyarországra apám. Én házasságon kívül született gyermek voltam, azért nem házasodtak össze a szüleim itt, Erdélyben, mert akkor már tudták, hogy át fognak települni mindketten Magyarországra. És ezt nem lehetett más módon akkoriban megtenni, csak úgy, ha mindketten egy-egy névházassággal jönnek át, egy magyarországi bátor jelentkező segítségével. Ez nem sikerült nekik. Először ájtott az édesapám, és aztán közel egy évvel később én az édesanyámmal. Ekkor négyéves voltam, '74 végén jöttünk át.

Zaklatott gyermekkorom lehetett az első három évben, pláne az anyám visszaemlékezése szerint. Én kevés dologra emlékszem, de azért ez egy erős időszak volt. Nyilván nem véletlenül mentek el innen, érzelmileg is, anyagilag is nehéz volt: szegénységben éltek, és megfigyelés alatt álltak. Apám nyilván ez elől menekült el, mert egyszerűen nem bírta tovább. De minket is az anyámmal folyamatosan megfigyeltek abban az egy évben, ránk volt állítva több szekus.

Aztán áttelepültünk, lassacskán konszolidálódtak, lakás lett, nem kellett egyfolytában a hátuk mögé nézni, hogy ki figyeli őket, és apám saját néven jelenhetett meg, szóval egész más helyzet volt. Elkezdődött egy polgári családi lét, bár azt hiszem,

én igazából nem ismerem, hogy milyen polgári családi létformában fölőni. Megpróbálom a saját három gyerekemnél ezt megvalósítani. De az anyám folyamatosan küzdött, hogy szép családi életet éljünk, egyébként meg is tudta valósítani, ami kisebb csoda volt ez után az előtörténet után. És akkor apám szépen beleérett ebbe, de mondjuk érettségi előtt még nem tudta, hogy én abban az évben érettségizni fogok, nagyon meg is lepődött. Félreértés ne essék, imádott engem, mindennap találkoztunk, együtt ettünk, de este beszélgettem a vacsoraasztalnál az édesanyámmal, hogy mi legyen a ballagási ruhával, vagy valami ilyesmiről, és akkor rám meredt, és megkérdezte: „Te már most ballagsz, ebben az évben?!” Hát mondom: „Igen, elnézést!” Félreértés ne essék, ez engem soha, egy pillanatig nem zavart. Az anyám mindig úgy nevelt, hogy megértsem azt, hogy az apám miért ilyen, tehát nekem ez sosem okozott problémát, mert én azt gondolom, ha egy gyerek egyébként érzi azt, hogy szeretik, akkor ez teljesen a helyére kerül az értékrendjében. Úgyhogy egészen polgári család lettünk. '95-ben halt meg apám, és mivel '85-től már nem ivott egy kortyot sem, az utolsó tíz évben tényleg már mintaférj és -apa szerepben lehetett. Sokat jártunk nyaralni, minden évben elvittek a tengerre, mert asztmás voltam gyerekkoromban, illetve az apám is asztmás volt. Jártunk a hegyekbe is, Jósvalőre. Egész évben ki nem tette a lábát az erdőbe, de az az egy hét az olyan volt, hogy ő elindult a bottal, és ment. Úgyhogy én békében vagyok a gyerekkorommal.

ABA: Édesanyád könyve egy emlékező regény, a *Rozsdásszemű*. Szerintem nagyszerű könyv, kortörténeti dokumentum, és a családotoknak is a krónikája. Ő méltó szellemi társa volt Páskándi Gézának, és a halála után a saját munícióiból karriert épített. Több filmet is forgatott itt, Erdélyben Járosi Andorról, ha jól tudom, de egyáltalán az erdélyi '56-ról, aztán az erdélyi zsidóságról. Idézzük fel az ő alakját is! Kérlek, mesélj róla, milyennek láttad őt, egyáltalán ezt a küzdelmes életet.

PÁ: Anyám egy nagyon olvasott és elképesztően szép fiatal nő volt, amikor ők megismerkedtek, román irodalom szakon végzett egyébként. Fotómodell is volt, manöken. Aztán jött ez a szenvedélyes szerelem az apámmal, és akkor azt a kérdést kellett feltennie magának, hogy apámat valóban meg kellett menteni, amire csak egy szerelem, meg egy nő képes. Én is így gondolom, mert egy nagyon-nagyon meggyötört test és szellem volt, ami egyébként az irodalmi munkásságát nem befolyásolta, de az anyámnak a hathatós kezelésével az elfagyott lábai és az ujjai így jöttek helyre például. Felhízalalta, vitaminokkal tömte, nem kapszulás vita-

Előtérben Páskándi Gézát
ábrázoló fotók, plakettek,
a háttérben képversei
a Léda-ház kultúrtérben
2025. október 23-án

Fotók: Újvárad

minokkal, hanem egészséges ételeket főzött neki. Egyszerűen rendbe tette az apámat, aki egy hatéves börtönből, kényszermunkából és egy önpusztító életből került bele ebbe a kapcsolatba. A mai napig egyébként azt gondolom, hogy a híresztelések ellenére nem alkoholista volt, hanem nagyivónak tartom az édesapámat, és ezt mondhatom, mert én szociális szakember vagyok, tehát ismerem ezeknek a fogalmaknak az orvosi értelmezését. Tíz évvel a halála előtt úgy tette le a két doboz cigarettát és az alkoholt, hogy egyik napról a másikra. Soha többet nem gyújtott rá, és nem ivott egy kortyot sem. Egy alkoholista erre nem képes. Az apám nem tudta volna ezt az életművet befejezni, ha nincs az anyám.

Aztán apám halála után egy óriási vákuum következett, egy nagyon mély gyász, kétéves nagyon mély gödör anyámnál lelkileg. Abból felépült, felépítette magát, és akkor két lehetősége volt – ezt nekem el is mondta, akkor már felnőtt voltam –, hogy vagy az apám után hal, vagy csinál valamit. Ikonikusan fontos ügyeket kezdett felvállalni: az erdélyi '56-osokat, ami egy nagyon elhallgatott téma volt addig, és a zsidó témát vette elő, az is nagyon fontos volt számára. Mindezt párhuzamosan azzal, hogy az apám hagyatékát menedzselte, mozgatta a szálakat, embereket vont be a Páskándi-témába, egyre többen lettek igazán elkötelezettek az apám dolgai iránt. És a végén jött az, hogy megírja a *Rozsdásszeműt*, amiről én le akartam beszélni – nagy hiba lett volna, ha hallgat rám –, mert tudtam, hogy nagyon fájdalmas megírni: nyilván ez volt az egyik ok, de ez egy öngyógyító könyv anyámnak. Illetve mivel román szakon végezte az egyetemet, kicsit kérdéses volt számomra, hogy tud-e magyar nyelven írni olyan színvonalon, amit megérdemel a téma. Itt lépett be Száraz

Miklós György barátunk, kitűnő író, ő szerkesztette. Csodálatos könyvet csináltak belőle, ami, bár van benne egy kevés szubjektivitás is, fontos kordokumentum. Ennek egy része a Páskándi-sztori, meg egy része az anyám múltja, de szó van benne az egész erdélyi magyarság helyzetéről, irodalomtörténeti szempontból, politikai szempontból, hányattatások tekintetében, illetve az áttelepülés Magyarországra, a '90-es évek Magyarországnak az elképesztő lelkesültsége. Hogyha valaki nem szereti Páskándit, sőt, azt mondom, utálja Páskándit, vagy nem érdekli, mert sose olvasott tőle semmit, annak is egy izgalmas könyv. A nőknek azért, mert lélekta-
ni, lehet rajta sírni meg nevetni, szórakozni egyszerre. Minden nőnek vannak hasonló élményei. Másrészt mindenki számára megmutatja azt, amit mai fejjel nagyon nehéz megérteni: hogy mi zajlott a '60–90-es évek Erdélyében és Magyarországn.

47

SzL: Péter, többször is egyetértőleg bólogattál, amikor Ágnes beszélt, amiből azt is vontam le, hogy te is nagyon jól ismerted Páskándi Gézát. Meséj először arról, hogyan és mikor ismerted meg, milyen körülmények között.

Cseke Péter: Kolozsváron van egy Káposztás és egy Paszulyos vendéglő, és a Káposztásba járt, amikor a Kriterionnál dolgozott. Egyszer Beke Györggyel voltam a Káposztásban. Meglátta, hogy itt van Páskándi. Odamentünk, és bemutatkoztunk. Azt mondja: „Szóval te vagy az a Cseke Péter.” Hú, hogy megijedtem én attól. Miért? Az *Igaz Szónak* 1970 decemberében volt egy szatmári száma, és megkért Panek Zoltán, aki ezt a lapszámot szerkesztette, hogy ha már Szatmárra járok, menjek ki Mikolába, és készítsék a szatmári számba Gellért Sándorral egy

beszélgetést. Amikor bementünk a könyvtárszobájába, rögtön megláttam a *Holdbumerángot*, és azt mondja: „Páskándit nézed? Jaj, hát tudod, hogy én tanítottam, de mindig mellébeszél, és nem volt jó jegye.” Paneknek volt annyi esze, hogy kihúzta ezt a jelenetet. Páskándiban az maradt meg, hogy én írtam Gellért Sándorról, és büszke volt Gellért Sándorra.

Ilia Mihálynak beszámoltam arról, hogy Páskándinak erről a korszakáról írtam egy monográfiát, és mennyire sajnálom, hogy az egész életművet nem tudom bemutatni, mert egy kötetben nem is lehet. Ilia azt írta nekem: „Örülj, hogy az első monográfiát megírtad, mert Páskándi van akkora író, hogy négy monográfiát is írjanak róla.” Remélem, ez be fog következni.

SzL: Az, hogy őt '56 után elítélték, börtönben volt, Kolozsváron az értelmiségi körökben mennyire volt közismert?

CsP: Tudtuk, hogy börtönben volt. Ennyi. Egyebet nem. Viszont, ha már szóba hoztad, Tófalvi Zoltán, aki az '56-osokról több mindent közölt, mikor megtudta, hogy jövök erre a Páskándi-megemlékezésre Váradra, azt írta nekem: vajon tudjuk-e, hogy Páskándiról hány ezer oldal feljegyzés maradt a Szekuritátén? Neki mind megvan, kimásolta, és azért várja az első monográfiát, hogy lássa, mi minden hiányzik a könyvből.

ABA: Szeretnék mindenképpen beszélni a Páskándi Géza '56-os évéről és az azt követőkről, amelyek számára nagyon nehezek voltak. Irodalomtörténet-szemináriumon kérdeztem a diákoktól, fel tudják fogni, milyen volna, hogy ha őket most lecsuknák, és hat év múlva indulhatna a pályájuk. Nehéz megérteni ma, de ez történt: az erdélyi '56-ról sokáig kevésbé lehetett beszélni, ezért volt fontos a film is, amit Sebők Anna készített. Láng Gusztáv azt mondja, ez a nemzedék derékba tört nemzedék volt éppen amiatt, hogy nem sokkal a magyarországi forradalom után a diákok megfogalmazták a követeléseiket Kolozsváron és több városban. Ekkor Páskándi Géza kolozsvári diák volt, és részt vett a fogalmazvány elkészítésében, emiatt hat börtönév várt rá 1957-től '63-ig. Utána is követték, a megfigyelési dossziéjáról Ágnes már ejtett szót. Én azt kérdezném tőled, Ágnes, hogy ennek a hatásáról ő hogyan beszélt később?

PÁ: Egy szóval válaszolok: egyáltalán nem. Nem tartozott azok közé az írók közé, akik abból kívántak élni egész életükben, hogy a hatéves szenvedésüket reklámozzák, ez volt az egyik ok. A másik

ok az, hogy annyira fájdalmas, nehéz volt erről beszélni, maga mögött akarta tudni ezt az egészet. 24 éves voltam, amikor ő meghalt, nekem soha egy szót nem mesélt erről, pedig kérdeztem. Azt mondta, kicsi vagyok hozzá. 22 évesen is azt mondta, kicsi vagyok hozzá. Az anyámnak is nagyon-nagyon keveset, úgy szedett ki harapófogóval egy-egy részletet a börtönrel kapcsolatosan, és az is csak véletlenek sorozatának a kapcsán derült ki: amikor valami gyanús volt az anyámnak, rákérdezett, és akkor nem mondta, hogy nem igaz, de három mondatlal lerendezte. Aki sokat mesélt anyámnak, aki megrázó részleteket árult el a börtönidőszakról, az keresztapám, Dávid Gyula irodalomtörténész, akivel együtt ültek a börtönben. Másoktól több információt tudott meg, mint a saját férjétől, de nyilvánvalóan, ha együtt élsz valakivel, meg szeretsz valakit, akkor látod a nyomait a testén, a lelkén, a pszichéjén, tehát ezeket ki tudtuk következtetni. Ők egy diktatórikus rendszerben éltek, és félték, ki voltak élezve minden ilyen dologra, mindent azonnal észrevettek, és az ilyen jellegű dolgokat szerintem anyám érzékelte, de én gyerekként nem. Egyébként is, ha fáj a feje, akkor: „Ani, adj egy fájdalomcsillapítót!” Tehát olyat nem hallottál, hogy most ez a nagy halál, a nagy szenvedés. Borzasztóan erős és tartásos ember volt, talán túlságosan is, mert nem tudta megfelelően kiélni magában az őt ért szenvedést. Ma ennek a tízezrelékéért rohan valaki a terapeutához.

SzL: Pétert kérdezném: a könyv, ami az asztalon van előttünk, a *Beckett Erdélybe jön*, az alcíme: *Páskándi Géza második alkotói korszaka* – nyilván a börtönévek jelentették a kettő közt a megszakítást. Az életmű műfaji sokszínűségéről szó esett már a bevezetőben, ehhez én egy rövid idézetet olvasnék fel tőled: „Karcolat, regényelemzés, esztétikai értekezés, novella, kritika, líraelmélet, mitológiai játék, vers, vitairat, versmagyarázat, párbeszéd, esztétikai értekezés, geometriai eposz, irodalomtörténeti jegyzet, mese-komédia, drámatörténeti eszmefuttatás, komédia, elbeszélés, irodalmi jegyzet, tudomány népszerűsítő párbeszéd, tréfás mese.” És akkor ugye a képverset nem is tettük hozzá. Az irodalomtörténész dolgát megnehezíti az, hogy valaki műfajilag mennyire színes? Feltételezem, könnyebb arról írni, aki világeletemben csak verseket, drámákat vagy regényt írt. Itt talán nehezebb a munka is.

CsP: Például rájöttem, hogy a stílusát a börtönbüntetés megváltoztatta: ugyanazt mondta, de nem egyenes stílusban, hanem parabolában. De nem másolta a nyugatiakat, bár egy periódusban játszottak nálunk a nyugati abszurdot. Nem, mert a börtön tette abszurdá.

Páskándi Ágnes, az író lánya, mellette (jobbra)
Albu-Balogh Andrea, a PKE adjunktusa

Én rengeteget tanultam Páskánditól. Nemcsak a monográfia megírásából, hanem abból is, ami kimaradt, és külön kötetben jelent meg. Mert az volt egy nehéz munka: egy tetszhalott kézirat volt, és azt élővé varázsolni. És azt hiszem, hogy sikerült, legalábbis az eddigi visszhangok szerint.

ABA: Szeretnék visszatérni az író emberi vonásaihoz. Ágnes, van-e olyan jellegzetes munkapóz, testtartás, amiben édesapád dolgozott, amit felvett munka közben? Illetve azt is kérdezném, hogy mi a kedvenced az életművéből?

PÁ: Az első felére könnyen, a második felére nehezen fogok válaszolni, úgyhogy azt a kérdést ki is fogom kerülni. Jellegzetes munkapóz? Úgy kell az életünket elképzelni, hogy Budapestnek a Sasad nevű részén laktunk, ott nőttem föl. A 11. kerület egy kertvárosi rész volt akkoriban. Ma már nagyon csilivili, drága, lakóparkokkal tele, de akkor Buda széle volt hétvégi telkekkel és néhány házzal. Ott volt nekünk egy családi házunk kerttel, egyetlen busszal lehetett megközelíteni, amely egy nap körülbelül ötször járt, tehát kicsit a városban voltunk, de mégsem. Az apám a *Kortárs* szerkesztőségében dolgozott, illetve látogatta a Nimród vendéglőt a belvárosban, a színházakat és egyebeket, vagy később, a '90-es években, a Magyar Művészeti Akadémia megalakulása idején is járt be a városba. Nem volt az a buszoszós alkat, úgyhogy taxival járt, viszont szépen beosztotta magának, hogy egy héten kétszer-háromszor mozdult ki. Akkor szépen puccba vágta magát, bement a városba, és mindent elintézett, amit el akart intézni, egyébként pedig otthon ült pizsamában – szerintem 50-60 pizsamája biztosan volt, mert az nála munkaruha volt – és köpenyben, és ő ebben dolgozott. Ezeken a napokon, mint a zsidók a gyász-

ban, nem nagyon borotválkozott, meg semmi ilyesmivel nem nagyon törődött, és éjjel-nappal dolgozott. Tényleg nem tudok mást mondani, mint hogy állandóan dolgozott, tehát testtartás nincsen, de van pizsama, meg van köpeny, meg borostáság. Hajnalban kávé lefő, odatéve maga mellé, nem tudom, hány kávé ivott, senki se számolta, állt a füst a dolgozószobában, a hétvége sem volt kivétel. Elképesztően szorgalmas ember volt. Azt mondtam, grafomán volt – igen, de ez még kiegészült egy nagyon erős szorgalommal meg kötelességtudattal. Lehet, tudta, hogy hamar meg fog halni, és ki akarta írni magából, amit akart. Mindenesetre a hétvége is ugyanolyan volt, mint a hétköznap olyan értelemben, hogy ő ugyanebben a munkarendben dolgozott: napi 10-12 órát biztosan. A többi napon meg elképesztően jól öltözött az apám. Aki ismerte, tudja, hogy nagyon adott magára, amikor kilépett a házból. A városban találkozott a művésztársaival, és nyilván inspirálódott, de szerintem ahhoz, hogy el tudja viselni a világot, illetve a pszichéje és a lelke is rendben legyen, mindig vissza kellett húzódnia, és tartania kellett ezt az arányt. Mi a kedvenc darabom tőle? Én a verseit nagyon szerettem, de rengeteg könyvét nem olvastam. Megpróbáltam elolvasni, de még nem értem. Nekem más a szakmám, társadalomtudományi szakember vagyok. Ahogy öregszem, egyébként egyre jobban értem. Valószínűleg nagyon rosszul hangzik így kimondva, de az igazság ez. Nyilván a nagy történelmi drámáit olvastam, a verseit kivétel nélkül, a gyerekdarabjait úgyszintén.

ABA: Azon nőttél fel? Felolvasott neked belőle?

PÁ: Dehogyan olvasott! De van, amiről tudom, hogy nekem írta, más verset is. Olvasott nekem mesét az anyukám. Az nem úgy van, hogy valaki egy önpusztító, óriási magyar író, akit hat évre leültettek börtönbe, és azután ő mesét olvas a gyerekeinek. Ez nem így néz ki. Az úgy néz ki, hogy veri a gépet, hogy az esze egyben maradjon. De mondom, ez nekem egyáltalán nem hiányzott, mert anyukám jól elmagyarázta nekem, hogy ez azért van így... Egyébként én mindig kaptam időt apámtól gyermekként, ami nyilván szerintem fel is értékelődött ilyen úton. Még egyszer visszatérve: nem olvastam tőle mindent, amire nem vagyok büszke, de ez az igazság. Tehát könnyen meg tudnak fogni irodalomtörténeti kérdésekben, de ami hozzám nagyon közel áll, azok a drámái, olvasva is, de színházban az úgy él, hogy elképesztő. Engem érdekel a pszichológia, ez a szakmám is, ezek a drámák meg nagyon komoly lélektani boncolgatások. A költészete pedig önboncolgatás, az meg azért áll hozzám közel, a többihez egészen egyszerűen ebben az értelemben műveletlen

vagyok. Nem vagyok műveletlen, egész művelt vagyok, de ennyire nem.

SzL: Ha már itt, Váradon beszélgetünk Páskándi Gézáról, a végén érdemes szólni a váradi kapcsolódásairól, ittléteiről. Annyit biztosan tudunk, írott nyoma is van, hogy például Fábián Sándor költővel volt jó kapcsolata, járt nálatok a Fábián házaspár, Anna és Sándor Budapesten. Erről mesélj nekünk!

PA: Ezt Fábián doktor már leírta. Volt a hetvenes évek elején pár olyan hét, amikor a szüleim eljöttek Váradra, és boldog heteket töltöttek itt. Nagyon összebarátkozott a két család. Aztán 1988-ban, amikor mi már végleg áttelepültünk Magyarországra, ők jöttek el hozzánk, és erre emlékszem, mert már 17 voltam. Hozzánk állandóan jöttek egyébként vendégek, de megszállni nem sok mindenkit engedett azért apám. Akit ő beengedett úgy a házába, hogy ott aludjon, azt azért ő sokra tartotta, hálás volt neki, vagy becsülte.

Vannak Nagyváraddal kapcsolatosan ennél sokkal erősebb emlékek. Nekem a nagyanyám nagyváradi, nagyon sokat élt itt, az anyám is, és az apám is. Külön települtek át, mint mondtam, Magyarországra. Innen, Váradról indultak el azon a bizonyos napon, itt pakoltak össze, és szálltak fel a vonatra a ládákkal együtt. Ugyan ők akkor Kolozsváron éltek, de nagyanyám itt élt, és én nagyon sokat mászkáltam itt néhány évesen. Nekem kettős identitásom van, mert Budapesten nőttem fel, '74 óta ott élek, de ha haza gondolok, tehát ide, akkor nekem két város jut eszembe, Szatmárnémeti és Várad, mert ez a két hely volt, ahol mi jártunk. Kolozsváron egyáltalán nem jártunk, sehol máshol sem jártunk. Egyébként azt tudni kell apámról, hogy soha nem jött haza.

SzL: Jöhetett volna?

PÁ: Jöhetett volna, de félt, hogy elviszik, vagy nem tudom. Ez megint egy olyan momentum, amiről azt mondom, nem múlt el nyomtalanul.

SzL: '90 után sem?

PÁ: Nem. Ez azért volt nehéz, mert az édesanyja Szatmárnémetiben élt. A nagyanyámat mi minden évben látogattuk az édesanyámmal. Felkerekedtük, elhoztuk magunkhoz mamát Budapestre. Elintéztük az apámnak, hogy tudja tartani a kapcsolatot az anyjával, mert ő haza nem jött, úgyhogy oda szállít-

tottuk mamát majdnem minden évben, de ha nem sikerült, akkor mi jöttünk ide. Én heteket töltöttem nyaranta Szatmárnémetiben, van egy erős kötődésem, és ezenkívül még Váradhoz. A többi erdélyi városhoz nincs. Hiába Kolozsvárra születtem, felnőtt koromban mentem el újra oda.

SzL: Egyébként éppen a Fábián-visszaemlékezés is megerősíti, hogy apád munkamániás volt. Írta Sándor, hogy amikor nálatok szálltak meg, kora reggel felébredt, és azt gondolta, géppuskaropogást hall, valami háború tört ki. Aztán kiderült, csak édesapád írt, dolgozott. Nagyon korán felkelt, és odaült az írógép elé.

PÁ: Igen, édesanyám és édesapám azért is nem aludtak egy ágyban, egy szobában, mert ki szereti azt, hogy hajnali kettőkor felkeltik. Úgyhogy apám a dolgozószobájában aludt. Csak két lépést kellett tenni az íróasztalig, és már kezdhette is. Talán elküzdötte magát egy kávéért hajnalban a konyháig, de egyébként ő abból a konyha-dolgozószoba körből – oda is csak a kávéért – volt, hogy napokon keresztül nem mozdult ki. Néha, amikor már nem lehetett bírni a szagot, ami ott volt a cigitól, akkor odamentünk, és a zsalugátert kinyitottuk. Akkor intett, hagyjuk ezt abba, de szellőztettünk, vigyáztunk rá, hogy ne abban a füstben küzdjön egész nap. Tényleg nagyon-nagyon sokat dolgozott.

Egyébként Váradon nagyon szerelmesek voltak egymásba, ez is le van írva a *Rozsdásszeműben*. Vannak családi sztorik, hogy én kislányként hogy sétáltam, meg miket csináltam. Rengeteg fotó készült Váradon. Anyám is sokat járt abban az egy évben ide, mert akkor a támasza volt az anyja, aki itt tanárnő volt. Ezt megelőzően meg volt a zseniális Ódzsa-előadás, azért akkoriban ünnep, a magyar értelmiség ünnepe volt egy-egy ilyen nagy előadás. Ma ezt a lelkesültséget már nem érezzük semmiben, legalábbis, ha magamról beszélek, budapesti emberek biztosan nem, az itteni helyzetet kevésbé ismerem. Úgyhogy sok nagyon szerelmes időszak kötötte ide a szüleimet, és sok jó barát élt itt. Váradnak még most is, hogy keresztülsétáltam rajta, verhetetlen a hangulata, azt meg kell hagyni, szerencsés, aki itt él. Jó hely.

A szöveget gondozta: GÁLFALVI ÁGNES

A beszélgetés a Holnap Kulturális Egyesület Kortárs klasszikusaink sorozatának részeként, a Communitas Alapítvány támogatásával zajlott.

A fonák felé kacsintgató világlátás

CODÄU ANNAMÁRIA (1993, Marosvásárhely)
kritikus, a *Látó* szerkesztője.

A *Látó* Irodalmi Játékok 134. alkalmán Codău Annamária beszélgetett Ozsváth Zsuzsával *A kötelező letérőnél forduljon* című verseskötetéről¹ a marosvásárhelyi Gemma könyves kávézóban.

Codău Annamária: Kérlek, mesélj a második köteted keletkezéséről! Emlékszem, az *Előző részek* című debütköteted egy időben jelent meg Kemenes Henriette *Odú* című kötetével. Ez 2020-ban volt, rá négy évre létrejött az új kötet *A kötelező letérőnél forduljon* címmel. Mitől érett meg ez a kötet? Ugye, most az *Előző részek* cím feltelt újabb tartalommal, tehát a második kötet felől tényleg előző részek. Volt-e szándékodban egy kicsit így is kapcsolódni az előzőhöz?

Ozsváth Zsuzsa: Hát, az *Előző részek* azért (is) jött létre, mert már úgy éreztem, ideje van. Nem is tudom, hány éves voltam akkor – huszonnyolc. A húszas éveim elején még nem volt olyan minőségű szöveganyagom, hogy azt egyben ki lehessen adni, akkor még gyerekcipőben jártam publikálás terén is, de aztán teltek az évek, és egyszer csak a FISZ jelezte, hogy ha gondoljuk, akkor én is, meg Heni is kiadhatjuk náluk a könyvünk. Ez a fantasztikusan átkozott 2020-as esztendő volt, de remélhetőleg a minőséget nem befolyásolta, illetve semmi köze nincs a minőségnek a Covid időszakához. Most pedig, négy évre rá a Kalligram–Bookart közös kiadásában született meg *A kötelező letérőnél forduljon*, és ebben a második kötetben van utalás az első könyvben sze-

replő néhány szövegre. Én úgy tekintek erre a két kötetre és általában a verseimre, mint egy szövegfolyamra. Tehát nem tudom egyértelműen elválasztani, hogy most akkor ez egy teljesen más történet, mint az *Előző részek*. Nem feltétlenül konceptkötet, de itt már vannak ciklusok, és azok végül is egy koncepció alapján tagolják a szövegfolyamot – tehát ezek a turistajelzések és „a kötelező letérőnél forduljon”, az is az út és az útjelzésekre reflektál.

Én úgy gondolok az összes szövegre, ami eddig megjelent ebben a két könyvben, mint egy hosszú szakaszra, vagy szakaszokra, amelyek nem csak párhuzamosan haladnak, hanem néha találkoznak, és össze is folynak egy kicsit. Mindig utakban gondolkodom, és területek feltérképezésében.

CA: Ahogy készültem erre a bemutatóra, bevilant az, amit Papp Attila Zsolt mondott a kötetbemutatójakor [*Villa Diodati* (2025) – a szerk.], hogy a költészetének nincsenek témái, számára nem témák vannak, nem témákat ír meg, és ha Ozsváth Zsuzsira gondolok, nekem se jut eszembe egy téma konkrétan. Te se témákat írsz meg, miközben vannak fókuszok vagy területek, útvonalak, ahogyan említetted. Rábukkantam egy kritikára erről a kötetedről, ami- ben az utánunk következő nemzedék egyik kritikus- a említi ezt a témátlanságot, és neki ez mintha probléma lenne. Merthogy a most debütáló szerzők nagyon témacentrikusak. Részben válaszoltál az előzőekben, de konkrétan mi lenne a válaszod erre, hogyha valaki nem tud mit kezdeni azzal, hogy csak útvonalak vannak, és nem konkrét szegmensek, amik körülhatárolhatók?

OZs: Néha az az érzésem, hogy majdhogynem láthatatlanok azok a témák, amikről írok, meg eleve úgy kell hozzáállni, egyet hátralépve, hogy egy kicsit messzebről nézzem őket. Szerintem én olyasmikről írok, mint emberismeret, önismeret, természet, természetben élő ember. Mármint nem feltétlenül arra gondolok, hogy a mezőn élő pásztorok és az erdő stb, hogy én mekkora vadember vagyok, hanem hogy én mint ember itt élek egy világban, ami egy természetes világ, mert emberek és állatok és növények lakják. Azt is mondhatnám, baromira nagy téma, amiből én próbálok szemezgetni, hogy mi az, hogy szeretés például, vagy ember-ember közti kapcsolat, vagy bánat, öröm... ezek nem nagyon-fontos-kortárs-témák, éppen ezért lehet, hogy nem tűnik olyan fontosnak, amit írok. De engem ezek

¹ Ozsváth Zsuzsa: *A kötelező letérőnél forduljon*. Bookart–Kalligram, 2024.

IIIIII

Codău Annamária
figyel, Ozsváth Zsuzsa
felolvas második kötetéből
a marosvásárhelyi
Gemmában

érdekelnek, a világ, amire néha csendesen és egy kicsit visszahúzódva tekintek, de pont azért, mert úgy lehet leginkább a mélyére látni vagy érezni, hogy nem hangosan, agresszívan török belé. Ez az én hozzáállásom.

SE

CA: Milyen értelemben agresszívan?

OZs: Számomra mondjuk az agresszív költői attitűd lenne, hogy gyorsan megragadok egy témát, amit erőteljesen körül akarok tapintani, és át akarom világítani, hogy a mellemre tűzhessem, hogy én nem tudom minek a szövegíróje vagyok, mert én nem az az ember vagyok. Engem a világ megismerése és az ilyen uncsi témák, hogy érzelmek meg emberek, ilyesmik érdekelnek.

CA: Szerintem abszolút nem uncsi témák ezek, hanem olyasmik, amikkel mások is tudnak rezonálni. Pont kiírtam én is magamnak ilyeneket, hogy a szeretés, az önismeret lehetősége, a keresések, megfogalmazódik ezekben a versekben az igény ezeknek a megélhetőségére vagy kimondására, hogy igen, van remény is. Vagy annak az igénye, hogy szeressünk valakit, s nem feltétlenül az, hogy én szeretve legyek. Vagy a bánat is sokszor kiérezhető, illetve nekem úgy tűnt, hogy nem egyszer egy konkrét helyzetben tapogatják körül a versek ezeket az érzéseket. Például rá lehet jönni, hogy mely versek születtek a pandémia hatására, de ez is második-harmadik olvasatra érződik. Viszont az szembetűnő, hogy útvonalakról meg jelzésekről van szó, valamiféle irányadásról. Ha csak a kötet címre gondolunk, hogy *A kötelező*

letérőnél forduljon, ebben is van egy irányszabás. Kicsit provokatívan teszem fel a kérdést, az eddigiek fényében is: mit gondolsz arról a szemléletről, amely szerint a művészet egyfajta útmutatás? Mit szólnál ahhoz, ha így közelítene valaki a verseidhez?

OZs: Nagyon jól mondtad, hogy mindig valamilyen helyzetben ragadom meg, a bánatot például. Mert muszáj valamilyen fogódzkodót adni. Alapvetően úgy gondolkodunk a világ dolgairól, hogy valamilyen közegbe helyezük őket. Például a regényekben, ugye, vannak történetek, de a történeteken belül van számos mikroesemény, egy életút vagy az emberiség érzelmi skálája, amihez kell a „körítés”, hogy megfogható legyen.

Amúgy én nem akarok pásztor lenni, tehát nem akarom azt mondani, hogy most elvezetem az olvasót. Csak azt tudom felmutatni jelzésként, aminek az útját én is bejárom – a kötetben például a turista-jelzések tagolják a ciklusokat. Azért is adtam nekik turistajelzés címeiket, mert szeretek kirándulni, és tetszenek ezek a jelzések a fákon, sziklákon, ezeknek is mind van jelentése. Képzőművészeti példával élve, a képeimen többször is használok a sztaniolkirály motívumot: egy emberalak sztaniolból, akinek korona van a fején – hogy ebben a bolyongásban testesítsem azt, amibe mégiscsak lehet kapaszkodni, és követni az útján. Amúgy konkrét útjelző táblákat is szoktam festeni. Végül is ezek is jelzések: útjelzések.

CA: Említetted, szereted a kirándulást meg a természetet. Érdekes, a versekben inkább egy bezárt-

ságélmény volt az, ami engem megfogott. De lehet, hogy ez az én hangulatomtól is függött, amikor olvastam. Érdekes is ez a feszültség a kivezető útvonalak és a tér- és időbeli bezártságélmények megfogalmazása között. A verseid beszélőjének az idővel is van problémája, mintha egy kicsit gyorsabban múltna, van valami utániség-érzés bennük, illetve ott a körkörös idő. Ez kapcsolódik ahhoz, amit mondtál, hogy megvannak neked is a berögzött dolgaid, meg ugye a bolyongás is egy szabad állapot, amely viszont rögeszmés vissza-visszafordulást is feltételez, lásd a Sziszüphosz-versedet (Sziszüphosz válaszóhoz ér). De nem csak ez az egy vers van ebben a kötetben, ami Sziszüphosz alakját valamilyen módon beemeli, főleg a Sziszüphosz-mítosz Camus-féle értelmezését. Mi vonzott téged Sziszüphosz alakjában, mikor kezdődött?

OZs: Olyannyira nem ma kezdődött, hogy az első egyetemem államvizsga-dolgozatában is ezt a camus-i abszurdot vizsgáltam. Ez a Partiumi Keresztény Egyetem grafika szakán volt, és egy abszurd kisfilmet készítettem vizsgamunkának. Nekem az tetszik a legjobban a camus-i gondolatban, hogy Sziszüphoszt boldognak kell elképzelnünk, holott szenved, mint a kutya. Nekem is ez az alapélményem: nagyon jól tudok kínlódni és vergődni, de közben jókat röhögök a dolgokon: magamon, és a világon is. Ami egy túlélési eszköz, és vagy benne van az emberben ez a hozzáállás, vagy nem. Tanulni biztos, hogy nem lehet. Nekem ez a fonák felé hajló világlátásom az, amit mindig próbálok kifejezni akár írásban, akár képben. Úgyhogy ez egy létélmény, ez a sziszüphoszi kényszer.

Na de, Sziszüphosz dolgában számomra nem csak az a lényeg, hogy „menni kell előre, muszáj”, hanem közben lássuk is az életet, értelmezzük is! Néha van némi humor is ezekben a szövegekben itt-ott. Nem szeretem a csőlátásosan *dark* és befele forduló dolgokat. Bár befele forduló szövegek ezek alapvetően, de úgy, hogy közben kíváncsiak is a külvilágra. Én magam is ilyen vagyok, részint introvertált, és egy kissé szorongó is, közben meg nagyon szeretném megmutatni is magam.

CA: Egyik versedben van egy sor, „vállalnod kell az előtűnő képekért a felelősséget” (*Néma*). Ezt kiragadtam a kontextusból, van ott egy konkrétabb beszédhelyzet. Egy képnek a konkrét, fizikai előhívásáról van szó, ugyanakkor ez ráolvasható a költő vagy a művész felelősségére is, egyfajta ars poetica-ként. De most nem arra foglak kérni, hogy magyarázd meg ezt az ars poeticát. Ez az imperatívusz érdekes kontrasztban áll számomra azzal, amikor a verseidben egy kicsit ostorozóbb vagy. Nem finom-

kodó az a versnyelv, azok a regiszterek, amikben írsz, de vannak olyan verseid, amelyek mondhatni durvábbak, például a *Gazember, belépő*, vagy a *Dráma*. Utóbbiakban van egyfajta színpadiasság a megnyilatkozásban, valami szerep. Erre lennék kíváncsi, hogy ez a felelősség és a szerepből való beszéd hogy függ össze számodra?

OZs: A második kötetben vannak dühös versek. A szerző egy kicsit megharagudott a körülötte lévő helyzetekre és a világra, de nem tehetem meg, hogy csak úgy rábőfögöm a világra, hogy jaj, milyen szar az élet, és milyen szarok az emberek, intézményi rendszerek. Elegánsabb módja az, ha kissé fennebb lépek, egy kicsi pódiumra vagy csak egy lépcsőre, helyzetbe hozom magát a lírai ént, és kívülről nézve, létrehozok egy olyan világot, amelyben megengedheti magának a beszélő, hogy átgondolt kritikát fogalmazzon meg, ami átkeretezés nélkül nyersebben, vagy felszínesebben, kétdimenziósabban hatna, csak úgy *l'art pour l'art*, hogy én most dühöngök... Tehát, ne egy elillanó szöveg legyen, hanem vers – bárhol, bármikor olvasható. Hogy ne rójam azt a terhet az olvasóra, hogy ez egy annyira specifikus dolog, hogy ha én nem vagyok birtokában adott információnak, akkor nem értem a szöveget, vagy már nem fontos. Ez is egy eszköz arra, hogy egy kicsit át is tudjam írni azt az ihletet adó energiacsomagot.

CA: Kontrollált düh – a *Gazember, belépő*ben is erről van szó, ahogy én értem: keresi azt, hogyan lehet csatornázni ezt a dühöt, meg átfordítani úgy, hogy érvényes is maradjon.

OZs: Hogy a tájba illő oroszlán azért kiscica is legyen.

CA: Viszont ebben a versben is megcsillan az, ahogyan használod nemcsak a szereplehetőségeket, hanem a már meglévő szövegeket, az intertextusokat, a hagyományokat. Már nem tudom, ki fogalmazott így, hogy te eltéríted ezeket az intertextusokat vagy a megszokott kifejezéseket. Nem az a szó következik, amire számítanánk, és az a vagány, amikor ezek nem maradnak pusztán szójátékok, hanem valami történik a szövegben ezzel a nyelvvel való játékkal. Úgy érzem: pont ott egyensúlyozol, hogy ne legyen ezekből túl sok. Nem félsz attól, hogy ezek a reminiscenciák elnyomják a verset, hogy túl erős az a hatás, az emlék, amit hoznak magukkal?

OZs: Van esély arra, hogy elviszi a show-t mondjuk egy fonákra tett közhely. Amúgy szeretem a közhelyeket kifordítani, és még azt a kifordítást is visszafordítani úgy, hogy olvasóként elsőre azt higy-

gyem, ismerem azt, amiről beszél a vers, de továbbmenve amúgy teljesen mást kezd jelenteni. Én igyekszem úgy mérlegelni a sorokat, a mondatokat, meg a mondatrészeket, hogy ne csak egy olcsó játék legyen, hogy hú, milyen jó szójátékot találtam ki, írjunk rá verset. És ha mondjuk így is érződik, igyekszem lépcsőzetesen felépíteni, hogy ne csak úgy lógjon a levegőben egy fonák csinnadrattaként, hanem hogy ne történhessen meg az a kifejezőmód úgy, hogyha nincs előtte az a tíz sor, ami lehetővé tette. Erre törekszem. Remélem, sikerül. Lehet, hogy nem.

CA Lenne egy kérdésem, amely összekapcsolná a beszélgetés elejét és a második felét. Kicsit csalni fogok, mert fel fogok olvasni egy részletet egy kritikából, amit Halmi Tibor írt. „Lehet-e homo ludensi értelemben a játékosságnak élni, ha annak szükségességét, fontosságát sem a glóbusz globális sorsa (pandémia), sem a saját egzisztenciális élethelyzet (szakítás) – szerintem nem ez az egzisztenciális élethelyzet, amiről szól a köteted, de hagyjuk – nem igazolja. Végző soron arra kérdez rá, hogy az egyéni és/vagy társadalmi sorsfordító folyamatokban hol a helye, mi szerepe az olyan esztétizáló költészetnek, amely allúziókra, gyakori regiszterváltásra, a szavak jelentéstartalmának kiforgatására épít, úgy, hogy ezt groteszk-humoros módon tálalja, képalkotó stratégiájában felhasználva az avantgárd költészet eredményeit” („van vers meg rím”. *Élet és Irodalom*, XIX. évf., 21. sz., 2025. május 23.). A kritikus meg is válaszolja a saját kérdését: ennek a felszíni játékosságnak és azoknak a mély egzisztenciális tartalmaknak a megfogalmazásának, amikre sor kerül a kötetedben, az a tétje, hogy a szabadság gyakorlása válik lehetővé így a költészetben, a költészet által. Megpiszkálnám a költészetteddel meg a művészetteddel kapcsolatban, hogy te valóban szabadnak érzed-e, vagy szabadsággyakorlásnak érzed-e azt? Szabadnak kell-e elgondolnunk Zsuzsát, miközben alkot?

OZs: De hát mi az a szabadság? Szerintem kíváncsinak kell elképzelni a szerzőt, miközben alkot, mert kíváncsi vagyok arra, hogy mi lesz ebből. Amikor írok, akkor nyilván azt követem, ami eszembe jut, viszont lehetek szabad, mert akkor jutnak eszembe értelmes sorok vagy képek, amikor annyira el van lazulva az agyam, hogy teret tudok engedni a játéknak, és jön az ihlet, szájon csókol a múzsa... Na

igen. Jó, csak vicceltem. Valójában lehet, büdös a szája a múzsának. Hát, kíváncsi és játékosra hajlamos, mert ha nem jön össze, akkor nem jön össze, de meg kell próbálni.

CA: A kísérletezés és annak a bátorsága, a nem hivalkodó fajta kísérletezés az, ami elég jól jellemez téged. Ugye, beszéltünk arról, hogy témátlanság. Az ember akar értelmezni, ezért minden információ-morzására rácuppan. Ettől a fajta értelemkereséstől te távol tudod tartani magad?

OZs: Igen. Amikor a pandémia idejét éltük, én vakaróztam mindenféle karanténdologtól: karanténdráma, karanténnapló, karantén-izé-José. Most, 2025-ben nagyon furcsán hatna rám, hogyha újraolvasnék egy ilyen közegben született szöveget. Már történt ilyen, de olyan kényelmetlen volt, hogy „jaj, akkor megint a karantén, most erre vissza kell emlékezni”... tehát hagyjuk ezt, ne legyen túl specifikus. Én nem szeretem, ha túl specifikus. Ezért nem is írok túl specifikusan, behatárolhatóan időben. Nem vagyok egy történelmi alkat. Ehhez nincsen tehetségem. De nyilván amúgy az embernek kellenek kapaszkodók. Az viszont már nem tőlem függ, hogy az olvasó mihez kapcsol egy szöveghelyzetet. Például volt olyan szövegem, amiről egy kritikus azt írta, milyen szép vers az apa haláláról. Hát apukám hál'Istennek él, de na, kinek mi jön le. És ha meg is jelenik a pandémia feelingje, azért azt is próbálok egy kicsit finomítani, a kontúrokat elmosni, hogy legyen több rétege is neki, ne ragadjak le annál, mert kár érte.

CA: A turistaútvonalak merre haladnak tovább? Mire számíthatunk tőled a következőkben?

OZs: Számíthatok rád. Próbálok újabb verseket írni; bár elég nehezen megy időben és térben. Keveset írok mostanában, sokat kell várni arra, hogy itt-ott napvilágot lásson, mert ez így megy. De próbálok írni, és igyekszem nem járt utakat újra bejárni, hanem egy kicsit megint.... mit tudom én, sztyeppéken még nem voltam például, ami a verseket illeti. És ha már beszéltünk a képzőművészetről, ha minden jól megy, január közepén lesz egy festménykiállításom Nagyváradon, a Léda-ház kultúrterében, ahol jó pár bolyongó királyt lehet majd látni.

A beszélgetést lejegyzete: GÁLFALVI ÁGNES

Ahogy a korábbi években is, a *Ketten egy páston* rovat az irodalom- és kultúrtörténeti érdekességek, évfordulók, megidézett életművek vagy éppen kortárs irodalmi-művészeti események kapcsán kíván felfedni izgalmas háttérösszefüggéseket, megvilágítani elfeledett aspektusokat. BOKA LÁSZLÓ ideai társgondolkodónak, „társvívónak” FILEP TAMÁS GUSZTÁV Lőrincz Csaba-díjas eszmetörténészt, a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézet munkatársát kérte föl.

MÚLTIDÉZŐ FÉNYKÉPEK, REJTETT NARRATÍVÁK

Amit egy kép megmutathat, és amit nem

„Mint régi fotográfiákról az évek suhanásával letörlődik az egyéni, és a vonások egy szinte megmagyarázhatatlan korhasonlatosságban olvadnak fel, úgy váltja stílusárnyalatokra egykori szilaj különbségeit a félmúlt [...] Ez az érzéki változás mégsem megy az egyéniség rovására; ellenkezőleg élesen, keményen kimetszett emlékre, jellegzetes íróképekre van szükségünk, hogy a közösség élménye felmerülhessen tudatunkban. A stílus első feltétele a magától értetődővé vált egyéniség.” Halász Gábor *Nyugatban* közölt sorai (*A három Babits-arc*) jutottak eszembe, amikor elém került egy régóta őrzött, biztos helyre eltett fényképsorozat, őre egy számomra

meghatározó emléknek. Maga az emlék persze nincs rajta a fotográfiákon, itt kezdődnek a bajok. Mit mutathat meg, s mit rejt el egy időből kimetszett, kimerevített pillanat? Mit képes elmondani másnak, mint aki maga is átélte e pillanatot? Vagy annak, aki legalább tanúja volt ennek... Sugallhat-e általánost, emberit, egyetemeset, vagy csak rögzített pillanatkép, mely értelmezésért kiált? Van-e önálló játéktere, van-e a vizuálisnak általában olyan narratív ereje, mint a verbálisnak, vagy az – ha nem művészi fotó –, csak egy képmagyarázattal érvényes? Netán e magyarázat épphogy leszűkíti, korlátozza, egyetlen jelentésre redukálja? E kérdéssor akkor is igaz és érvényes, ha a szóban forgó képen sokak által felismerhető személy(ek) látható(k).

FILEP TAMÁS GUSZTÁV (1961, Budapest) kisebbségkutató és művelődéstörténész, a (cseh) szlovákiai magyar irodalom-, sajtó-, valamint eszmetörténet kutatója. 2014-től az MTA TK Kisebbségkutató Intézetben dolgozik.

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

Az utóbb században számos elméleti összefoglalás született már a fényképről és a fotografálásról. Nincs okom, sem kellő terem itt felsorolni ezeket. Három-négy fontosabb aspektust mégis fontos felidézni. Az egyik első nagyhatású összefoglaló munka Roland Barthes *Camera Lucida* című könyve volt, amely egyaránt kitért a fotó társadalmi, kulturális szerepére, és szólt annak személyes rétegeiről, amelyek nem mindenki számára hozzáférhetők egy-egy fényképen. Barthes egyrészt úgy vélte, a fotó a mindenkor jelenben megtörtént esemény egy pillanatának a kimerevítése, vagyis elsődlegesen megörökít. Hiteles forrásként értelmezhető, bár már ő is

számolt azzal a ténnyel, hogy a kép az idővel megkopik, magyarázatra szorul. Barthes inkább a fotó mögötti emlék, az emberi memória határainak kérését feszegette, s ezt kívánta a kutatásai középpontjába helyezni, a fotó történetiségét, múltbeliséget tartalmazó jellegét vizsgálta. Abban lényegénél fogva a valóság és a múlt átfedése történik meg. Fontos itt a történés. Nem adottság ez, nem kész instancia, hanem olyasvalami, amire a modern irodalmi hermeneutika s más posztstrukturalista elméleti iskolák is rámutattak már: a néző kell hozzá, hogy ez megtörténjen, végbemenjen. A fotográfia – akár csak egy jó irodalmi mű vagy más művészeti alkotás – „nyitott”, s a befogadás révén jön igazából létre, akkor kap valós létet. Addig csak halott anyag. Ez az alaptézis itt látványosabb is, mint más, ősbibb művészeti ágaknál. Ahogyan a hagyományos fotónegatívot előhívják, úgy az emberi elmében is megszületik, kivétel benn a valami. Barthes sokat idézett példája, édesanyja gyermekkori képe alapján (némi leegyszerűsítve) azt is kimondja, hogy a fotónak kétféle természete van: létezik információértéke, s létezik úgynevezett érzelmi jelentése is. Utóbbi nem mindenki számára hozzáférhető.¹ Ha nem művészi fotográfiáról van szó, akkor szükség lehet némi képmagyarázatra, amely a pillanatkép lényegéhez segít közelebb férkőzni, végső soron életre kelteni, játékban tartani azt. Az olyan fotók, melyek ismert személyeket ábrázolnak, akkor is, ha nem művészportrék, félúton helyezkednek el. Bennük a fénykép hármasságának természete mutatkozik meg, mely egyszerre *konstruál, rekonstruál és dekonstruál*.

Kezdjük ott, hogy a képek ugyanúgy narratívával rendelkeznek, mint az elbeszélte történet, alkalmasak a történetmondásra és persze a képi manipulációra, befolyásolásra is. A fotó nemcsak rekonstruál, konstruál is egy valóságot, ezáltal a két ellenhatás által dekonstruálja is saját magát. Egyszerre építi fel és bontja le önnön világát, saját hitelét. Susan Sontag gondolatát felidézve, a fotó kétféle természetéből fakadóan egyszerre egy *majdnem jelenlét* és a *hiány* jelképe is.² Az időhöz való viszonyában is egy sajátos hármasság kísérhető figyelemmel: megakadályozza a múlttá válás teljes, totális folyamatát, kimerevíti a mindenkori jelen pillanatát, hogy a jövő számára az tovább élhessen. A fotó ezért „nem valamás a világról, sokkal inkább a világ [egy] darabja, a valóságnak olyan kicsiny mása, amelyet bárki

készíthet vagy szerkeszthet.”³ Ez a „bárki” persze nem a művészi képek esetére vonatkozik elsősorban. A művészi fotográfia ugyanis alkotás: a valóság *teremtése*, és sohasem annak *leképezése* vagy másolása. Ami a szemlélőnek, a befogadónak mentális képet indukál, sajátos módon egyéni narrációt nyújt, pontosabban egy temporális kapcsolatot, egy párbeszédszerű viszonyt formál önmaga és a néző (mint befogadó) között. Ezért is írhatta Sontag, hogy a fényképezőgép feltalálása magát „a látást változtatta meg: megérlelte az önmagáért való látás gondolatát.”⁴

Kérdés, hogy az a vizuális narratíva, amelyet a fényképek képesek megjeleníteni, csak az ilyen művészi fotók esetén működhet-e? Továbbá: ha ismert maga az ábrázolt művész, megelevenedik a keretezett „művészarc”, akkor eleve a hozzá asszociált karakter- és korszakjegyek mentén kezd-e az utókor valamiféle kerettörténet feltételezésébe? A fotó ontológiai realitásának tényéből kiinduló kutatások, a fényképek létmódját vizsgáló szemiotikai-szemiológiai megközelítések a fotóelmélet legjelentősebb vonulatát képezték a 20. században. Ezek értelmében a fényképezőgép felaprózta a valóságot, látszólag kezelhetővé, de egyúttal átláthatatlanná is tette azt, miközben minden megidézett vagy teremtett pillanatot valamiféle rejtélyességgel is felruházott.⁵ A fényképek egyszerre rendelkeznek ábrázoló és utaló erővel, általuk és bennük „egyidejűleg kerül sor »prezentálásra« és »reprezentálásra«, e jelfunkciók elválaszthatatlansága ráadásul a fényképezés legbensőbb lényegéhez tartozik.”⁶ Bár a kép- és fotóelmélet számos meghatározó szerzője⁷ leszámolt a fénykép objektivitásának elvével, az általános társadalmi használat mindmáig makacsul ragaszkodik a képen megmutatkozó valósághoz (vagy valóságsszerűség) képzetéhez. Ennek veszélyeit manapság a digitális tér tapasztalata, a kibervilág és a közösségi média sugallta párhuzamos valóságok kezdik leginkább tudatosítani. Ha visszalépünk a hagyományosabb, 20. századi helyzetekhez és technológiákhoz, akkor belátható, hogy a klasszikus fényképben a valóság és a múlt együtt van jelen.⁸ A feszültséget és „a fénykép irrealitását” így Barthes számára is az adta, hogy a kép *itt és most* létének jelenvalóságával

³ Uo. 11.

⁴ Uo. 141.

⁵ Uo. 38.

⁶ MAX BENSE, *Fotóesztétika*, (ford. Soltész Gáspár), *Fotóművészet*, 1974/3. 9.

⁷ Így HANS BELTING, VILÉM FLUSSER, W. J. T MITCHELL vagy SIEGFRIED KRACAUER munkái.

⁸ Roland BARTHES, *Világokamra*, i. m., 88.

¹ Roland BARTHES, *Camera Lucida*, New York, Hill and Wang, 1981. 67., illetve magyarul: *Világokamra*, (ford. Ferch Magda), Bp., Európa, 1985. 88.

² Susan SONTAG, *A fényképezésről*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1981. 26., illetve újabb kiadása: (ford. Nemes Anna), Bp., Európa, 2007.

Hubay Miklós és Boka László Budapesten, 2010-ben, az Írószövetség Bajza utcai épületében

Boka László (háttal), Szász László, Láng Gusztáv és Filep Tamás Gusztáv az írószövetségi rendezvényen

szemben az idő kategóriáját, a múlt dimenzióját avatta strukturáló, rétegeket képező elemmé. A feszültséget inkább az *itt és hajdan* illogikus összekapcsolódása eredményezi. Hacsak a fotót nem illúzióként (mesterséges vagy művészi alkotásként, tehát képi fikcióként) vizsgáljuk, akkor annak valóságát éppen, hogy „nem-jelenlétében” találhatjuk, hiszen realitása az *itt-volt-lét valósága* lesz, mert „minden fotóban megvan az így történt döbbenetes evidenciája.”⁹

Nem mellékes az a kérdés sem, ki láthat bizonyos fényképeket. Hiszen alapvetően a készítője és/vagy tulajdonosa dönt arról, milyen széles körnek mutatja meg. A „beavatottak” nem egyszerűen a találkozást köszönhetik nekik, sokkalta gyakrabban az ezt kísérő magyarázatot, értelmezést is, amely szubjektív valóságfordításként értelmezhető. E ponton jutunk a képleírás (klasszikus nevén az ekphraszisz) kérdésköréhez. Itt persze nem valamilyen retorikai alakzat részeként, hanem funkcionálisan, egyszerű „olvasott kép”-ként tekintek most rá. Az „átlag” fényképeket mint a (személyes) múlthoz kapcsolódó tárgyakat és a múlt egy-egy pillanatát magukba sűrítő képeket ugyanis legtöbbször magyarázatért kiáltó instanciáknak véljük: nemcsak az utókornak, hanem még a családtagoknak és leszármazottaknak is megmagyarázzuk azokat (a beava-

tottak, a szemtanúk hitelességével és persze fontosságával). Nem csak a képet, hanem egy kész narratívát adunk legtöbbször tovább.

Nem mindig evidenciaszerű, hogy a nyelv képes-e megjeleníteni, újra élővé tenni egy képet s annak minden elemét, ahogyan az sem tudható, nem magyarázza-e túl a nyelv mindazt, amit a kép a maga lényegi sajátosságánál fogva csak sugall. Az ilyen egyéni leírás szavak segítségével nyit új dimenziókat a vizuális térben vagy keretezi a történetet, de sikere számos tényezőtől múlik. Másik oldalról nézve a kép is önmaga alá gyűrheti a nyelvet, megőrizve saját képszerűségét, anyagszerűségét. A legtöbb képmagyarázat esetén csak egy szokásosan alárendelő viszonyt érzékelünk, amikor a „magyarázó” kódváltásra kényszeríti a képet, a látottakat elsődlegesen a nyelv közvetítése által teszi felidézhetővé, esemény-szerűvé.

Összegezve az eddigieket: a fotográfia – túl azon, hogy magát a látást is megváltoztatta – konstruál, rekonstruál és dekonstruál is, illetve ábrázol és reprezentál valamit az *itt-volt-lét* valóságában. Ez utóbbi funkció által nem egyszerűen leképez, megmutat, hanem annak képviselő-értelmű jelentése mentén is működésbe lép: valaki vagy valakik lényegi vonásai, gondolatai, eszméi, ideái helyett is szól, azokat akaratlanul magába sűríti. Így jutunk vissza ahhoz a köztes esethez, amikor nem művészi képről van szó, hanem átlag fotográfiáról, de azon mégis egy közismert (művész)ember látható. A befogadó/

⁹ Roland BARTHES, *A kép retorikája*, (ford. Angyalosi Gergely), *Filmkultúra*, 1990/5. 69.

A képek ugyanúgy narratívával rendelkeznek, mint az elbeszélte történet, alkalmasak a történetmondásra és persze a képi manipulációra, befolyásolásra is. A fotó nemcsak rekonstruál, konstruál is egy valóságot, ezáltal a két ellenhatás által dekonstruálja is saját magát. Egyszerre építi fel és bontja le önnön világát, saját hitelét. (Boka László)

néző dekódolási folyamatai mögött ilyenkor az azonosítás öröme, az ismerősség élvezete is ott húzódik, mely megelőzheti a képolvasást magát.

Mi a helyzet azonban egy olyan múltbeli pillanattal, aminek rögzített felvételei (az a pár fotó, amiről alább röviden szólni fogok) sohasem voltak láthatóak az egyik ábrázolt személy számára? Nem azért, mert e képek rejtettek maradtak volna, vagy fotósuk rögzest az elkészültük pillanatában (a megörökítették jóváhagyó bólintását remélve) ne mutathatta volna meg (hiszen már akkor sem analóg fényképezőgéppel fényképeztek), hanem mert az ábrázolt maga elveszette látását, idős korára teljesen megvakult.

A kerettörténet röviden vázolható: 2010-ben felkérést kaptunk Filep Tamás Gusztávval, hogy Bágyoni Szabó István, Erdélyből elszármazott alkotó egyik friss, esszéket, beszélgetéseket, jegyzeteket tartalmazó kötetét (*Az idő festett orcái*) mutassuk be az Írószövetségben. A Bajza utcai palota emeleti dísztermében zajló eseményen a szerző, egykori *Utunk* szerkesztő korábbi munkásságát is méltattuk, rajta kívül mi ketten, felkért értékelők, beszélgetőtársak voltunk a díszvendégek, illetve közreműködött a könyvből részleteket felolvasó Bács Ferenc (szintén erdélyi származású) színművész is. A megjelenteket Vasy Géza, az Írószövetség ez idő szerinti elnöke köszöntötte. Az eseményen számosan megjelentek a szerző pályatársai, barátai közül, a terem zsúfolásig megtelt. A történet eddig még keretező történetnek sem különösebben érdekes. A bemutató már zajlott, amikor nyílt az ajtó, kis mozgolódás után szétvált a széksor, s belépett az egyik „legdrámaibb sorsú magyar drámaíró” (nem melleleg a 80-as években szintén az Írószövetség elnöke), Hubay Miklós. Gyorsan székhez segítették, hiszen ekkor már idő-

sen, szürkehályog ellepte szemével semmit sem látott. A teremben egy pillanatra akaratlanul is elhallgatott mindenki.

A könyvbemutató végén mindhárman azonnal odamentünk hozzá. Megejtő hangon elnézést kért, amiért késve érkezett és gratulált a bemutató során kialakult beszélgetéshez, amihez ő maga is hozzászólt. Bágyoni Pistát aztán elsodorták a gratulálók, Tamás is üdvözölte a bemutatóra eljött régi ismerősöket, köztük Szász Lászlót, Árkossy Istvánt, s egykori kolozsvári tanáromat, a barátságába fogadó Láng Gusztávot. Hirtelen ketten maradtunk Miklós bácsival. (Én csak bácsizhattam, hiszen 1918-ban született, nagyszüleimnél is jóval idősebb volt). Kezemet fogta, úgy vezettem a teremben, közben megállás nélkül kérdezett. Nem az elhangzottakról, hanem Váradról, közös szülővárosunkról, s persze az általa rajongásig szeretett Adyról, akinek állítólag fejből tudta több száz versét, no meg Dutka Ákosról, akinek '56-os időskori versét is felidézte, ő, aki akkoriban a Szabad Magyar Rádió szerkesztője is volt, amiért hosszú évekig kizárták az irodalmi nyilvánosságból.

Egyik pillanatban, amit pár fotó is épp megörökít, azt kérte, meséljek: mikor jártam utoljára „otthon”, milyen most a város? Ez vagy az az épület megvan-e még? Még válaszolni sem tudtam, amikor Vasy Géza, aki mellettünk beszélgetett valakivel, de fültanúja volt a kérdéseknek, odahajolt, s valami olyasmit mondott kissé ledorongoló hangnemben: „ugyan, Miklós bá, ott már semmi sem a régi!” Mint a thébai vak jós Teiresziasz, akit az istenek vaksággal büntettek, ám cserébe a jövőbe látás tehetségét kapta, rám emelte vak tekintetét, rám „nézett” fénytelen, tompa kék szemével, s halkán azt mondta: „mondd meg nekik, László, hogy a Körös illata azért mégiscsak a régi!”

Hubay Miklós alig egy évvel később, 2011 tavaszán elhunyt. Ha másfél évtized távlatából felidézem e bemutatót, az eseményről vannak ugyan fotográfiáim, de nem emlékszem ilyen kristálytisztán szinte semmi másra, mint e beszélgetésre, ezekre a szavakra! Akárcsak a szobrok, melyek magukba olvasztják az ismert személy karakterisztikus jellemvonásait, személyiségjegyeit vagy bizonyos állapotait, ugyanakkor óhatatlanul hiányosak is maradnak, teljességgel sohasem engedik magukat megfejteni, úgy látom e régről előkerült fényképek narratív kereteit. Megidéznek egy eseményt, de számomra mindig többet fognak jelenteni önmaguknál: egy olyan utolsó találkozást, meghitt beszélgetést, melyben két váradi a távoli Budapesten a Körös illataról beszélget...

BOKA LÁSZLÓ

A Nobel-díj fölötté szükséges voltáról

Krasznahorkai László Nobel-díján az első napokban kerestem száz eurót, pedig nem kötöttem rá fogadást. Semmit nem kellett tennem hozzá, csak óvatlanul fölnyitnom egy rég visszakapott, fényképekkel teli borítékot.

Gyakran nem tudom eldönteni, a jelenségek közül melyik melyikkel lehet ok-okozati összefüggésben, Immanuel Kant könyvei sincsenek most a kezem ügyében; előzmények mindenesetre voltak.

Vonaton, járművön utazva s gyalogszerrel az utcán is szinte mindig olvasok, otthon is gyakorta nézem a könyvespolcot, vajon munkahelyemre, a Kisebbségkutató Intézetbe tartva melyik könyvet érdemes újra föllapoznom. Október első napjaiban Mészöly Miklós *Magasiskoláján* akadt meg a szemem. A Kriterion adta ki 1985-ben, benne az író néhány klasszikus műve, kisregények és novellák, többek között a címadó szöveg, aztán a *Saulus* és a *Film*. A példányt a polcra áttettem az asztalomra, s rémlik, még átsuhant az agyamon: hogyan volt lehetséges, hogy (amint azt most, ötven év után a neten böngészve megtudtam: dr.) Gervay Vilma, az ÁVH vallatószozáit s talán börtöneit is megjárt apáca, akiről nem hinném, hogy korábban hozzászokhatott volna a Mészöly-féle prózapoétikához, a *Film*et 1975-ben azonnal befogadta, értette. Akkor jelent meg ugyanis a *Kortárs* folyóirat szeptemberi

számában Sütő András darabja, a *Csillag a máglyán*, amit én egy-két hónappal korábban a marosvásárhelyi *Igaz Szóban* olvastam már. Rögtön megvettem a *Kortárs* friss számát, fölvittem neki, figyelmébe ajánlva a darabot. Amikor legközelebb nála jártam, a Sütő-műről szót sem ejtett, de a Mészöly-szövegről – a *Film* első folytatása ugyanebben a *Kortárs*-számban volt – szinte lelkesedve beszélt, s csodálkozott, hogy ilyen „rendszerellenes” szöveget engedtek megjeleníteni. A *Magasiskola* néhány napig ott hevert még az asztalomon.

Feltételezhetően október 9-én történt, hogy amikor cigarettaszünetről visszaértem az Intézet tárgyalójába, alkalmi munkatársam, egyben több évtizede barátom közölte, hogy amíg nem voltam ott, a hírügynökségek közölték, Krasznahorkai László kapta az idei Nobel-díjat. Nyugtáztam a hírt, persze örültem is neki, de azért egy új magyar irodalmi Nobel-díj nem villanyoz fel és nem tör le, semerre sem lendít ki a hangulatomból. Meg aztán azt is tudom, hogy aki nem ambicionálja ezt a díjat, annak nem fogják odaítélni. Örvendtem hát, nem szoktam irigyelni mások megérdemelt sikerét. Mindazonáltal nekem is, mint – ahogy utóbb kiderült – nem egy ismerősömnek, „bevillant”: ezek szerint Nádas Péter már aligha lesz Nobel-díjas. S rögtön utána: Mészöly sem lett az, akinek köpenyéből jóformán az egész modern magyar prózairodalom kibújt.

|||||

Szerzőnk, Filep Tamás
Gusztáv cigarettával
kínálja a budapesti
repülőtéren Bohumil
Hrabalt egy Találkozóhely
feliratú tábla alatt
Hrapka Tibor felvétele

|||||

*Söröző a Régiposta
utcában. Hrabal itt arról
mesélt, hogy fölkutatta,
illetve megtalálta Franz
Kafka és Karl Kraus közös
szerelmét. Vagy szeretőjét
Hrapka Tibor felvétele*

Vissza tehát a *Magasiskolához*. Másnap a táskámba tettem, az Intézetbe s a könyvtárba jövet-menet forgattam, olvastam. Mészöly világába hamar hagyja magát újra belevarázsolgatni az olvasó; valamelyik következő napon kíváncsiságból megnéztem, mely könyvei vannak szabadpolcra kihelyezve az Országos Széchényi Könyvtárban. A következő lépés annak ellenőrzése volt, milyen szakirodalom található róla az irodalomtudományi olvasóteremben. Némelyik munkába belelapoztam, s Thomka Beáta Mészöly-monográfiájának képmellékletében megláttam a fotót, amelyen Miklós Bohumil Hrabal mellett áll. A fotográfia 1986 májusában készült Budapesten, egy fényképkiállítás alkalmából, amelynek én voltam a szervezője.

Snitt.

Egy híján negyven éve, hogy az egyetemisták Eötvös Klubjában kiállítottuk Hrapka Tibor (Szigeti László Hrabal-interjúregényéhez a cseh íróról készült) fotóinak egy részét. Az újságíró-író-szerkesztő Szigeti akkor a *Nő* című pozsonyi lap munkatársa volt, járt Prágában, vitte magával Tibort mint fotósát, megkeresték Hrabalt; ebből alakult ki a munkakapcsolat. Később, a „bársonyos forradalom” idején Laci politikai szerepet is vállalt, utóbb a Kalligram Könyvkiadó igazgatója lett. Én 1986-ban a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése propagandaosztályán dolgoztam, munkahelyi főnökeim pártolták ötleteimet, így e kiállításét is, valamint pár hónappal később a következőét is: november végén a diktatúrák természetét elemző világjáró és világhírű riporter, Ryszard Kapuściński harmadik világban

készült fotográfiáiból állítottunk ki ötvenet-hatvanat.

Mindkét író jelen volt a maga kiállításának megnyitóján. Jeles alkalmak, sikeres programok voltak, a sajtóban is maradt nyomuk. A Hrabal-kiállításról Balla Kálmán barátom többek között ezt írta a pozsonyi *Irodalmi Szemle* 1986/7. számában megjelent cikkében: „*az elevenen is jelen levő, személyében is megidézett nagy cseh író helyben felolvasott miniesszéje Hrabal első »szlovákiai magyar« témájú írása volt*”, s „*a kiállítás az első nyilvános aktusa [...] az eddigi talán legizgalmasabb közös cseh–magyar irodalmi vállalkozásnak, Szigeti László készülő interjúkötetének, amely valójában egy új Hrabal-könyv lesz. Olyan mű, amelyet az író sohasem tervezett, és nem is írt meg*”. A könyv csehül 1990-ben látott napvilágot, első magyar kiadása 1992-es, *Zsebcselek* címmel.

„Felvidéki” kapcsolataim a '90-es évek végétől jócskán meglazultak; meg is lepődtem, meg is örültem, amikor Szigeti Laci 2021 tavaszán telefonon fölhívott azzal, hogy a *Zsebcselek* harmadik kiadásába függelékként be akarja tenni a kiállítás alkalmából írt, illetve az ott elhangzott szövegeket. A nyomtatott prospektus Hrabal *Arc és álarc*, meg Grendel Lajos *A huncut és a töprengő* című írásával természetesen neki is megvan, az azonban, amit Mészöly Miklós mondott ott és akkor, hiányzik.

Ekkor félrekapcsolt az agyam. Bizonygatni próbáltam, hogy téved: magyar részről Csoóri Sándor beszélt a megnyitón, a prospektusban is szerepel egy másik szövege – de Szigeti finoman emlékeztetett

rá, hogy tévedek, összekeverem a két „tárlatot”. A dialógusunk további része már pontosan rekonstruálható a gépi postaládából. Persze hamar megvilágosodtam: Csoóri a Kapuściński-kiállítást nyitotta meg (ezt egy kis botrány előzte meg, Sándor ugyanis akkor persona non grata volt a hatalom szemében), a Hrabal–Hrapka tárlatot pedig valóban Mészöly. Beszédéről Laci azt gyanította, hogy azt közöltük is az Egyetemi-Főiskolai Tanács *ef-Lapok* című folyóiratában (amelynek munkatársa, „anyagbeszerzője”, majd az egyik szerkesztője voltam); ha ott nem jelent volna meg, akkor a Mészöly-hagyatékban kell kutakodnia. Arra véltem emlékezni az első percekben, hogy én akkor nem kértem el Miklóstól közlés céljából a szövegét. Ám hamar észbe kaphattam, ugyanis 22 perc múlva ezt válaszoltam Szigeti levelére: „Közben persze rájöttem, hogy én akkor mégis beszéltem Mészölyvel, hiszen a megnyitás előtt együtt ebédeltünk az Egyetemi Könyvtár mellett, most nem jut eszembe az étterem neve. Kárpátia? Volt is olyan kép, amelyen az étterem felől jövünk át vagy öten az Egyetemi Klubba.”

A kiállítás 1986. május 28-án nyílt meg (és június 12-én zárult). Hrabal akkor vagy három napot töltött Budapesten, illetve néhány órát Kisorosziban, Mészölynél, akit akkor ismert meg Szigeti révén, s aki a tárlatnyitó szövegét 27-én fogalmazta meg otthonában, és másnap délelőtt még javított rajta.

Készségesen megígértem ugyan Szigeti Lacinak, hogy utánajárok a dolognak, ám meggyőződés nélkül álltam neki, hogy fölkutassam otthon az *ef-Lapok* példányait. Ellenben az első szekrényből, amelynek ajtaját kinyitottam, a folyóirat néhány

száma borult az ölembe, köztük a '86/5–6 számok. Ennek a 39–40. oldalán pedig ott áll kinyomtatva a prospektusból átvett Hrabal- és Grendel-szöveg. És az is, amit Mészöly a megnyitón fölolvast.

Nem ekkor döntöttem el, hogy nem fogok memoárt írni, nem is elhatalmasodó szenilitásom készített korábban erre a döntésre. De talán ez az eset is megerősített benne. A Mészöly-beszédet legépeltem, szkenneltettem, s a szöveget és a képet elküldtem Szigetinek. S még valamit, amiről megírtam neki, hogy visszakerem majd, amikor nem lesz szüksége rá. A képzetkapcsolás-sorozatot, tartok tőle, ez utóbbinak a vonatkozásában nem tudom garantált pontossággal visszafelé felgombolyítani. Laci az első leveléhez „ajándékképpen” csatolt egy számára ismeretlen szerző, „nagy valószínűséggel az MTI fotósa” által készített fotográfiát a megnyitóról. Talán erről, ám az is lehet, hogy ettől függetlenül jutott eszembe: Hrapka Tibi azokban a napokban (leszámítva magát az „aktus”-t, amikor ott kellett állnia a közönség előtt Hrabal és Mészöly között) folyton kattintgatta a gépét, s adott néhányat az akkor készült fotókból, azok megvannak valahol. Talán a lehajthatós ajtajú szekrényben! Ezeket sajnos nem találtam meg. Helyettük viszont egy boríték került a kezembe: 97 kép volt, illetve van még ma is benne a kiállításról, illetve Hrabal akkori budapesti útjáról. Rajtuk a magyar szellemi élet több kiemelkedő alakja, néhányan azok közül, akik ott voltak az Eötvös Klubban vagy a napot lezáró, a tervezettnél sajnálatos módon szolidabb ivászaton, a Kinizsi utcai Kaltenberg Bajor Királyi Sörözőben: Koncsol László, Makk Károly, Szegedy-Maszák Mihály.

|||||

A képen jobbról balra:
Makk Károly, Koncsol
László, Bohumil Hrabal,
Mészöly Miklós – és alig
kivehetően valószínűleg
Szegedy-Maszák Mihály,
aki ott volt a kiállításon
és a Kaltenbergben is
Cser István felvétele

Arra gondoltam, ez is hasznos lehet a *Zsebcselek* harmadik kiadásának véglegesítéséhez. Így aztán ez a vaskos boríték is megjárta az utat Budapesttől Dunaszerdahelyig és vissza, de már nem villanypostán. Egy számomra ismeretlen személy vitte és hozta, az Írók Boltjába vittem be, az illető ott vette át, aztán ő vagy más ugyanott adta le.

Amikor egy ilyen borítékot talál otthon az ember – akin itt most némi pökhendiséggel magamat értem, bár nem zárom ki, hogy mással is történhet hasonló –, elképed. Nem részletezem, milyen szellemi játékok eredményeképpen derült ki (kellett hozzá a bátyám memóriája is, aki egykor a Magyar Távirati Irodánál dolgozott): a fotók készítője ugyanaz a személy, aki a Szigeti által küldött képé: Cser István, az MTI munkatársa. E három napon végig velünk volt – pontosabban jelen volt a közös alkalmon, ott, ahol Bohumil Hrabal nyilvánosan mutatkozott: a kiállításon, a Kaltenbergben s a dedikáláson a Rákóczi úti Könyvárúházbán. Onnan vitték ki a cseh író autójával Ferihegyre. Az MTI-s ott és akkor adhatta át nekem mint főszervezőnek ezt a kis híján száz fotográfiát: használjam, használjuk arra, amire kell. Nem tudom, merre járhat most, de ezt itt újra megköszönöm neki.

Szigeti egyik következő levelében megírta, hogy igen sokat segítettem neki, nagyon fontos számára, hogy az új kiadásba beiktathatta mindhárom 1986-os szöveget: a „Mészöly- és Grendel-szöveg publikálásával lesz csak teljes egész a magyar *Zsebcselek*”. Azt, hogy segítettem, honorálni szeretné. Sebtében válaszoltam neki 2021. április 17-én: „vegyük a dolgot úgy, ahogy van: ez közös ügyünk volt, akkor is ingyen csináltuk, legyen most is úgy”. Amikor ismét üzent, hogy beszkenne a Cser István-képeket, és visszaküldte valakivel, megint beballagtam az Írók Boltjába. Átvettem a borítékot, és otthon visszatettem abba a szekrénybe, ahol korábban véletlenül megtaláltam.

Amikor az OSZK-ban, Thomka Beáta Mészöly-monográfiájában megláttam Hrabal és Mészöly kiállítási képét, ingyen sem gondoltam volna, hogy másnap reggel, rögtön ébredés után kiolthatatlan kíváncsiság támad bennem a képsorozat iránt. A boríték a helyén, érintetlenül, több cellux-csíkkal átragasztva, ahogy Dunaszerdahelyen útjára bocsátották. Feltépek, kibontom; kiviszem a képeket. A szemem sarkából látni vélem, hogy valami papírdarab pilinkézik belőle a padlószőnyegre. Nézegetem, rakosgatom a képeket, megörülök az ismerősöknek, barátoknak, az irodalmi-művészeti-tudományos élet nagyjainak.

Az egyik képnél megállok, hökkenten nézem. Arra végképp nem emlékeztem, hogy egy Nobel-díjas magyar író is ott volt a díszes vendégseregben. Persze akkor még nem volt az, a plecsnit „csak a múlt héten” kapta meg. 1986-ban még egy- vagy kétkötetes pályakezdő – akkoriban az ilyeneket „ígéretes tehetség”-nek nevezték –, a *Sátántangó* sikere után. Az egyik fotón Hraballal és Mészölyvel beszélget az utcán, gondolom, valahol az Eötvös Klub előtt. A másodikon is. Nem beszélve a harmadikról. Ide elég lesz közülük egy is:

*Hrabal és Mészöly, középen az ifjú Krasznahorkai Lászlóval
Cser István felvétele*

Gondolom, a fiatal író Miklós itt mutatta be Hrabalnak, akit ő maga is akkor ismert meg személyesen. Pontosabban egy nappal korábban, Kisorosziiban. Hogy ki autóztatta oda (ezek szerint) 27-én Hrabalt, Szigetit és Hrapkát, arra nem emlékszem, csak arra, hogy Esterházy Péter készenlében állt.

Ha nincs a Nobel-díj, föltehetően nem jut eszembe Mészöly, illetve eszembe jut, de nem ilyen összefüggésben; nem idéződik föl az a régi kiállítás; nem keresem meg a Dunaszerdahelyen lezárt borítékot; nem jövök rá, hogy Krasznahorkait – aki, gondolom, azóta sem tud róla, hogy ily jeles társaságban már ifjan lencsevégre kapták – az orrom előtt mutatták be Hrabalnak; s bár mellékes, de sosem találom meg a százeuróst. A padlószőnyegre pilinkéző papírdarabot. Szigeti Laci küldte négy és fél éve: „a segítségért, kutatásért, gépelésért”.

Egy irodalmi Nobel-díj hasznos dolog. Vagy legalábbis: szükséges rossz.

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Hetvenéves Ady nagyvárad múzeuma

SZAMOS MARIANN (1988, Margitta), muzeológus. 2015-2018 között a Reggeli Újság napilap újságírója, 2019-től a Körösvidéki Múzeum munkatársa, muzeológusa, 2022-től a Nagyvárad Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Blogot ír, irodalmi sétákat tart Nagyváradon.

Novemberben két fontos irodalmi évfordulót ünnepel Nagyvárad. Az első 1877. november 22 – ezen a napon született Ady Endre, a második 1955. november 26. – ekkor nyitotta meg termeit az Ady Endre Emlékmúzeum.

Ady Endre három és fél évet töltött Nagyváradon fiatal újságíróként (1900. január és 1903. október között), és ezalatt az idő alatt nagyon a szívéhez nőtt ez a város, amely hasonlóképpen érzett iránta. Ennek az elismerésnek és szeretetnek a jele, hogy minden körülmények között, a történelem viszontagságai közepette is, igyekezett megőrizni a fiatal hírlapíró és a későbbi nagy költő emlékét. A nagyvárad Ady-kultusz a költő halálát követően (1919) azonnal megnyilvánult, és az Ady-múzeum létesítése volt emlékéllítási szándékainak és próbálkozásainak betetőzése, melyre harminchat évvel később került sor.

Az országhatárokon innen és túl az Érmellék és a Partium, és különösen Nagyvárad és Zilah mindig is élen járt a költő kultuszának ápolásában. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a legelső Ady Társaság Nagyváradon alakult meg 1919. február 19-én, és hogy huszonhárom évvel később, 1942-ben múzeumalapítási szándékkal kezdett el szervekedni ugyanez a város. Zilah, szintén ebben az évben, emlékszóbat nyitott az Ady-relikviáknak. [1] Az 1940-es években Magyarországon is elindult a szervezkedés [2], de az első állandó Ady-kiállítás

megnyitására csak 1947-ben került sor Debrecenben [3], emlékmúzeumot pedig – az Ady-házaspár budapesti lakásában – 1977-ben, századik születésnapján kapott a költő. [4]

Hosszú a folyamat az emlékszóba- vagy emlékkiállítás-nyitástól a múzeumalapításig. Nagyvárad esetében ez a folyamat (1919–1955) egy zavaros, politikai és társadalmi bizonytalanságokkal teli időszakban zajlott: a két világháború közötti évek, majd a második világháború eseményei, a Nagyrománia létrejöttét követő új területi realitások és Magyarország revizionista politikájának következményei alakították, végül a kommunista rezsim berendezkedése Romániában. Ezekben az évtizedekben Ady személyéről és költészetéről nagyon eltérő vélemények alakultak ki az éppen hatalmon lévő politikai iránytól függően, mígnem a kommunizmus végérvényesen Ady költészetének forradalmiságát helyezte előtérbe – mint a népek (magyarok és románok) közötti barátság szószólóját.

Mi szükséges egy múzeum megnyitásához a szándék megszületését követően? Elsősorban egy gyűjtemény, amit ki lehet állítani. Nagyvárad Ady-emlékmúzeuma két alapgyűjtemény beszerzését követően nyílt meg: egyrészt Rozsnyay Kálmán magángyűjteményének (*Rozsnyay-gyűjtemény*), másrészt a költő édesanyja által gyűjtött ereklyéknek (*Zilahi-gyűjtemény*) Nagyváradra kerülése révén.

Az emlékmúzeum létrehozását ifj. Hlatky Endre és Tabéry Géza kezdeményezte. Ifj. Hlatky Endre, mint Nagyvárad főispánja (1940–1944 között), a város nevében szorgalmazta és mozdította elő a múzeumalapítás ügyét, Tabéry Géza pedig, Ady legelkötelezettebb nagyvárad híveként országnérszét vállalt az emlékmúzeum megszervezésében, berendezésében és intézményesítésében, majd 1955–1958 között – 1958. január 6-án bekövetkezett haláláig –, első muzeológusaként ő vezette azt.

Jelen írás szerzője feltételezi, sokan nem ismerik az emlékmúzeum létrejöttének körülményeit, ezért igyekszik betekintést nyújtani a múzeumalapítás részleteibe.

|||||

*Ady mellszobrának
avatása 1958 őszén
a nevét viselő nagyváradi
Emlékmúzeum mögött.*

Korabeli sajtófotó

Az elsődleges forrás, amelynek felhasználása e munka során megtörtént, Tabéry Gézától származik, aki – lelkiismeretes muzeológusként – feljegyezte a múzeum létrejöttének főbb állomásait. Az emlékmúzeum levéltárában őrzött feljegyzések azon források közé tartoznak, melyek az intézmény történetére vonatkozóan röviden és pontosan, jól meghatározott szakaszokra bontva ismertetik a nagyváradi törekvéseket. Három és egy negyed gépelt oldalról van szó, melyeket Tabéry datált és aláírt. [5]

A Tabéry által 1955 szeptemberében röviden felvázolt főbb állomások mentén épül fel ez az írás, a megfelelő helyeken kiegészítve más, ide illeszkedő források információival.

Tabéry feljegyzéseit azzal a kérdéssel indítja, „Miképpen jött létre a nagyváradi Ady-Múzeum?”. „Az Ady-émlékezet megőrkítésének gondolatát” az első emlékállítási próbálkozások említésével kezdi, melyek rögtön Ady halálának másnapján megfogalmazódtak: január 28-án a régi nagyváradi újságíró-társak – egykori kollégák és barátok –, Fehér Dezső kezdeményezésére arra gondoltak, hogy a Szent János utcát (ahol a költő lakott) Ady Endre utcára kellene átneveztetni, illetve ekkor fogalmazódott meg egy Ady-szobor állításának gondolata is. A szobor ügyében az újságírók rögtön össze is gyűjtöttek 5150 koronát, azonban ez az összeg „a korona devalvációjával, majd a koronának lejre történt beváltásával annyira elértéktelenedett”, hogy szoborra már nem telt belőle. Néhány évvel később, 1924-ben, végül mégis sikerült méltó módon felhasználni ezt az összeget, amikor is az újságírók két arany karika-gyűrűt készíttettek Ady szüleinek aranylakodalmára. „A gyűrűket Érmindszenten azzal adták át az Ady-

szülőknek, hogy ezekkel Adyt és szüleit Nagyvárad örökre eljegyezte” – írja feljegyzésében Tabéry.

Az Ady-hívek második próbálkozása a legelső Ady Endre Társaság megalapítása volt 1919. február 19-én, melyre a nagyváradi városháza dísztermében került sor. A területi és politikai átrendeződés közepette a társaság működésének engedélyeztetéséért a szervezők – amint erre alkalom nyílt – a kultuszminisztériumhoz fordultak, amely Octavian Goga miniszternek köszönhetően kedvezően reagált: „meg is kaptuk a választ 1920 decemberében azzal, hogy terjesszük fel alapszabályainkat s ha azok nem lesznek ellentmondásban a román államra oly szükséges rend és harmonia érdekeivel, akkor a társaság működését engedélyezik” – írja Tabéry. A válaszlevél, a „miniszteri leirat” szerint tehát a megfelelő helyen „megvolt a hajlandóság”, az engedélyeztetésre azonban mégsem került sor, ugyanis a vadászhadtest 7377/1920 számú rendelkezése betiltotta a társaság működését. [6]

A következő emlékállítási szándék jóval később, 1942-ben körvonalazódott a váradiakban, immár múzeumalapítási szándék formájában, a város akkori főispánjának, ifjabb Hlatky Endrének a kezdeményezésére. A terv kivitelezéséhez a múzeum alapját képező gyűjteményt is sikerült megtalálni Rozsnyay Kálmán nógrádverőcei otthonában. „Gyűjteményei egy része az Adyra vonatkozó könyv, kép, kézirat és emléktárgyak anyagából állt”. – írja Tabéry, majd így folytatja: [Rozsnyay] „Szükségből kezdte eladogatni pompás gyűjteményét. Ennek a híre 1942-ben Nagyváradra is elérkezett. Nagyvárad városa akkor megbízott engem, aki feleségem révén szegről-végről atyafiságban voltam Rozsnyayval, hogy a város számára vásároljam meg Rozsnyay Ady-gyűj-

teményét. Elutaztam Nógrádverőcére és sikerült is Rozsnyayval megállapodnom. Az akkor több mint négyszáz kötetből, gazdag emlékanyagból álló Ady-gyűjtemény tízezer pengő ellenében Nógrádverőcéről Váradra került. Két szobában a városháza emeletén állították ki a gyűjteményt." [7]

A második világháború vége felé, az utolsó nagyváradai harcokban, a városháza épületét is lebombázták, súlyos károk okozva a Rozsnyay-féle Ady-gyűjteményben is. Értékes iratok és ereklyék megrongálódtak és eltűntek, ahogy erről Tabéry fogalmaz: „A Rozsnyay-gyűjtemény erősen lecsökkent gazdagságában” – hozzátéve, hogy „Megmaradt anyagát Galamb László elvtársam mentette át a mostani Tartományi Múzeumba.” Itt őrizték tovább a gyűjteményt, a múzeumalapítás gondolatát egyelőre félre kellett tenni.

A Rozsnyay-gyűjtemény beszerzéséről fontos információkat találunk ifj. Hlatky Endre beszámolójában is a *Magyar Csillag* című folyóiratban, melynek lapszámát ő maga ajándékozta az alakuló emlékmúzeumnak a következő ajánlással: „*Nagyvárad város Ady-gyűjteményének 1943. március 4 Hlatky Endre*”. [8] Ebben többek között az szerepel, hogy Hlatky maga kezdeményezte a gyűjtemény megvásárlását, melyre egy régi ismerőse, a budapesti dr. Medriczky Andor hívta fel a figyelmét egy május 27-i levelében. Többszöri levélváltások eredményeként szeptember végén Rozsnyay végül Tabéryt és egy hivatalos személyt kért fel arra, hogy nézzék meg az Ady-gyűjteményét. Rozsnyay közölte, a gyűjteményben azoknak az Ady-köteteknek a száma, amelyek a költő életében jelentek meg, körülbelül 50, és ezek vagy a költő által dedikáltak vagy névalírással ellátottak. Ezen kívül 370 kötet az Ady-irodalom. Megtalálhatóak továbbá portrék, fényképek, gyászjelentések, rajzok, metszetek, érmek és személyes tárgyak, nemcsak Adytól, de Lédától is, mint például pohár, hamutartó, toll, sőt hajtincsek is, stb. Hlatky 1942. november 3-án Nagyvárad polgármesterével, Dr. Soós Istvánnal együtt látogatott Nógrádverőcére. Ezt a találkozót követően Rozsnyay listát készített az eladásra szánt tárgyakról. [9] Miután Nagyvárad megszavazta az Ady-múzeum létrehozásához szükséges összeget – amint azt Hlatky meséli –, Rozsnyay és Tabéry megkötötték az adásvételi szerződést, a tárgyakat pedig később maga Hlatky Endre és Dr. Dalló Gyula tanácsos vette át december 9-én, és egy jégszállító teherautóval hozták Nagyváradra.

Feljegyzéseiben Tabéry a múzeumalapítás utolsó állomásaként 1955 nyarát említi, ekkor történt a Zilahi Gyűjtemény beszerzése: „Pótlódott azonban idén nyáron a Rozsnyay-gyűjtemény azzal az anyag-

gal, amit Ady Lőrincné, a költő édesanyjának hagyatékából a zilahi Ady-kollégium, majd a zilahi raioni (járási) néptanács őrzött”. [10] Hozzáteszi továbbá, hogy „Ezzel a pótlással és magánszemélyek gyér hozzájárulásával Múzeumunk jelenlegi Ady-anyaga a legjelentősebb Ady-gyűjtemény nemzetközi viszonylatban is.” [11]

Itt végződik a Tabéry által körvonalazott múzeumtörténet. Beszámolóját, a kommunizmus ideológiájának megfelelő nyelvezetet használva, a gyűjtemény néhány kiemelkedő ereklyéjének megemlékezésével és a Román Népköztársaság kormányának és különösen Petru Grozának, a Nemzetgyűlés elnökének kijáró köszönettel zárja.

Az Ady Endre Emlékmúzeum Levéltárában őrzött iratok között találjuk a múzeumalapítás hivatalos dokumentumát is, mely arról tanúskodik, hogy a múzeum 1955. január 19-e óta létezik, a Nagyvárad-Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottsága 790-es számú döntésének értelmében. [12] A múzeum megvalósítási tervének alapján a technikai és adminisztratív feladatok a Nagyvárad-Tartományi Múzeumra, a kulturális feladatok pedig az ún. Ady-Kollektívára hárultak. [13]

A következő hivatalos irat, amely közvetlenül megelőzi a múzeumalapítást, a kultuszminisztérium 1955. február 22-i, 2123-as számú határozata, amely a Rozsnyay Gyűjteményhez rendeli a Zilahi Gyűjteményt, azokat az ereklyéket, melyeket a költő édesanyja és öccse ajándékozott a zilahi Wesselényi Kollégiumnak, és amelyeket a Zilahi Rajoni Néptanács őrzött. [14]

A múzeumnak otthont adó épület – az egykori Mülleráj cukrászda – kiválasztásával kapcsolatban találunk információkat Tabéry feljegyzéseiben is, melynek harmadik oldalán említi a „pavilonszerű, szép kis épületet”, amelyben „a jelen évszázad elején oly gyakran pihent Ady, amikor ez az épület még cukrászda volt.” Tabéry azt is megemlíti, hogy „Az épületet most tatarozzák, szépítik. Augusztus 23-án kellett volna megnyílnia falai között múzeumunknak, de a javítási munkálatok késése miatt a megnyitás az őszi hónapokra maradt.”

Rozsnyay Kálmán irodalmi ereklye-gyűjteményét Dutka Ákos is jól ismerte, éppen Tabéry Gézával volt egyszer alkalma személyesen is megtekinteni. [15] Jó barátok lévén, az Ady-múzeum megnyitási előkészületei alatt is kapcsolatba léptek egymással: Tabéry Géza múzeumavató verset és fényképet kért tőle, előzetesen pedig röviden közölte vele, hogy: „A Múzeum abban a Széchenyi téri kioszkban kapott

|||||

A Mülleráj, a későbbi Ady
Endre Emlékmúzeum
az 1910-es években

helyet, amelyben Müller Salamon cukrászata volt annodazumal (sic). Tatarozásra, bútorberendezésre s egyéb anyagiak fedezésére már kiutalta a minisztérium a megfelelő összeget s az intézmény custos-ságával engem bíztak meg. Előreláthatólag az ünnepélyes megnyitás augusztus második felében lesz.” [16] Dutka Tabérynek szóló válaszlevelében a következőket írta az épülettel kapcsolatban: „Nem tudom, kinek az ötlete volt, de úgy érzem, Rád vall a gondolat (...)”, hogy „oda kell tenni az Ady Múzeumot, abba a régi füstös kis kioszkba, ahol az élő Ady és kortársai oly sokszor ültek együtt (...)”. Megjegyzi továbbá, hogy: „Ennél beszédesebb, költőibb temploma sehol sem lesz Adynak. Várad ezzel magához és Ady korához méltó emléket állít a mi időnknek”. [17]

A megnyitó ünnepségre 1955. november 26-án került sor, melyről beszámoltak a helyi és az országos lapok is [18], illetve az ünnepély kétnyelvű (magyar és román), háromrészes műsorprogramja is tanúskodik róla. A délutáni órákban vette kezdetét a felavató ünnepség, amely az emlékmúzeum megnyitásával és megtekintésével indult, ezt követte az Ady-emléktábla megkoszorúzása [19], végül, az esti órákba nyúlóan rendezték meg az Ady-ünnepséget az Állami Színházban. A rendezvényeken városi előljárók és a helyi és országos kulturális élet szereplői szólaltak fel és szavaltak, írók, költők és színművészek, mint például Horváth Imre és Jebeleanu Eugen költők, Bányai Éva színművész. [20]

Az új múzeum épületében egy hagyományos irodalmi kiállítást rendeztek be, a három termet

tablókkal, vitrinekkel és tárlókkal töltötték meg, tartalmilag pedig igyekeztek a teljes életművet bemutatni, azaz arra törekedtek, hogy a lehető legátfogóbb képet fessék Ady életéről és munkásságáról.

Praznovszky Mihály irodalomtörténész-muzeológus mutat rá *Az irodalmi emlékházak kérdései* című 1985-ös tanulmányában arra, hogy külföldön is a magyarországihoz hasonló volt a helyzet – azaz a kiállítások „a hagyományos felépítést követik, nem a hangulatot rekonstruálják” –, és a romániai írói emlékházak között megemlíti az „1974-ben Nagyvárádon létesített Ady Múzeum” kiállítását, amely szintén „a tablós-vitrines életűfeldolgozás koncepciót követi”. [21] Praznovszky megállapítása visszamenőleg is érvényes, a nagyváradi Ady-múzeum 1955-ös kiállítására is, melyről fényképfelvételek is tanúskodnak. [22]

Tizenhárom év telt el tehát 1942-1955 között, a Rozsnyay-gyűjtemény megvásárlása, a Zilahigyűjtemény beszerzése és a múzeum ajtajának a nagyközönség számára történő megnyitása között. Ezt követően, az elmúlt hetven év alatt, háromszor újult meg az intézmény állandó kiállítása: 1972-ben, 2003-ban és 2020-ban.

A 2020-ban megnyílt, jelenleg megtekinthető kétnyelvű kiállítás címe: *Ím, megtaláltam magamat! Ady Endre és Nagyvárád*, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai rendeztek be, kurátora E. Csorba Csilla.

SZAMOS MARIANN

Jegyzetek:

- [1] Gábor István (g.i.), *Zilahon megnyílt az Ady-múzeum. A Wesselényi Kollégium kis szobájában vannak elhelyezve az Ady-relikviák*, in A Mai Nap, 1942. szeptember 22, 214. sz., 2.
- [2] Rónay Mária, *Ady Endre múzeumot kap Budapest. Tízmillió pengő kellene ahhoz, hogy a Nemzeti Múzeum helyhiányán segíteni lehessen* (Rip), in A Mai Nap, 1941. november 10, 257. sz., 7.
- [3] Praznovszky Mihály, *Az irodalmi emlékházak kérdései*, in Taxner-Tóth Ernő (szerk.), *Irodalmi muzeológia. Kérdések, célok, eredmények*, Múzsák Közművelődési Kiadó, PIM, Budapest, 1988, 64
- [4] Sára Péter, *Ady és Csinszka a Veres Pálné utcában*, in Múzsák, 1976. 4. sz. 6-7; Korompay János, *Ady Múzeum a Veres Pálné utcában*, in Ország-Világ, 1976. 33. sz. 20-21; Sára Péter, *Ady Emlékmúzeum a Veres Pálné utcában*, in Múzeumi Közlöny, 1977, 1-3. sz. 52-62
- [5] Tabéry Géza, *Tabéry Géza feljegyzései az Ady-múzeum keletkezéséről. 1. Miképpen jött létre a nagyváradi Ady-Múzeum*, A Nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeum (AEEM) Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/11-es tétel, leltári szám: 1507
- [6] Tóth János, *Societatea Ady Endre din Oradea*, in Crisia, XXIV, Oradea, 1994, 431-433; *Primăria oraşului municipal Oradea-Mare Tabéry Gézának*, 1920. december 29 (Az Ady Endre Társaság működésének betiltásáról), AEEM Levéltára, 3-as doboz, L101-es pallium/1-es tétel, leltári szám: 2177
- [7] Tabéry tehát kijelenti, hogy Rozsnyay Ady-gyűjteménye 1942-től ki volt állítva, azaz megtekinthető volt.
- [8] Hlatky Endre, *Ady Endre és A Holnap múzeuma Nagyváradon*, in Magyar Csillag, III., nr. 5., 1 martie 1943, p. 302-305
- [9] Készült tehát egy lista a Rozsnyay Kálmántól felvásárolandó Ady-gyűjteményről, annak eredeti, teljes formájában. A kérdés az, hogy hol található ez a lista, és menyire részletes.
- [10] Az átvételkor készült egy román nyelvű hivatalos irat a Zilahi gyűjtemény tételeiről egy átadás-átvételi szerződés formájában, 1955. június 18-i keltezéssel, mely szintén a levéltárban található: *Proces-verbal de predare-primire*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/6-os tétel, leltári szám: 2793
- [11] 1942 és 1955 között sok adomány érkezett több adományozótól. Tabéry megerősíti ezt az információt egy másik rendkívül fontos forrásban: *Inventarul Muzeului Ady Endre Múzeum Leltára*, 1955. december 30, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A6-os pallium/43-as tétel, leltári szám: 2883 – A leltárkönyv *Magyarázatában* tesz erről említést Tabéry, melyet 1956. január 3-ra keltez: „A Rozsnyay-Gyűjtemény megvásárlása óta mai napig eltelt időközben, – bár elég szórványosan, – magánszemélyek is gyarapították az Ady-Múzeum anyagát.” A legtöbb adomány fénykép és rajz, például ifj. Hlatky Endrétől, Bölöni Györgytől, Kilényi Irmától, maga Tabéry is többször adományozott. A leltárkönyv, illetve Tabéry Géza a nagyváradi emlékmúzeumban található múzeumtörténeti vonatkozású hagyatékának közzétételén jelen írás szerzője dolgozik.
- [12] *Deciziunea nr. 790 din 19 ianuarie 1955 al Comitetului executiv al Sfatului Popular al Regiunii Oradea*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A2-es pallium/1-es tétel, leltári szám: 1407. Az irat szerint a múzeumalapítás többek között a következő indoklással történt: „În semn de recunoştinţă pentru meritele sale deosebite în lupta pentru adevărata literatură democratică, pentru progres şi pace.” Azaz a költővel szembeni elismerés jeléül, annak rendkívüli érdemeiért a demokratikus irodalomért, a fejlődésért és a békéért folytatott harcában.
- [13] *Tátray Barnabás tanár elvtársnak 1955. január 19*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/1-es tétel, leltári szám: 2793
- [14] A zilahi gyűjtemény átadásáról rendelkező hivatalos irat: *Hotărârea nr. 2123 din 22 februarie 1955 a Ministerului Culturii despre aprobarea trecerii colecţiei din Zalău în posesia muzeului Ady Endre din Oradea*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A9-es pallium/2-es tétel, leltári szám: 2725
- [15] Dutka Ákos, *A Holnap városa. Regényes korrajz a nagyváradi A Holnap születésének idejéről*, Magvető Kiadó, Budapest, 1955, p. 224-231
- [16] *Tabéry Géza levele Dutka Ákosnak, Nagyvárad, 1955. május 10*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/4-es tétel, leltári szám: 2793
- [17] *Dutka Ákos levele Tabéry Gézának, Máriaremete, 1955. június 10*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/5-ös tétel, leltári szám: 2793
- [18] Többek között: *Inaugurarea muzeului memorial Ady Endre*, in Scânteia, anul XXV, nr. 3451, 27 noiembrie 1955; Gh. Şanta, *Muzeul Memorial Ady Endre*, in Crişana, anul X., nr. 281, 27 noiembrie 1955; *Felavatták Nagyváradon az Ady Endre Emlékmúzeumot*, in Előre, IX. évfolyam, 2521. szám, 1955. november 27; Jancsó Elemér, *Felavatták az Ady emlékmúzeumot*, in Utunk, 1955. december 2.
- [19] Valószínűleg a múzeum épületének falán elhelyezett emléktábláról van szó.
- [20] *Programul inaugurării Muzeului Memorial Ady Endre 26 noiembrie 1955 Az Ady Endre Emlékmúzeum Felavatásának Műsora 1955. november 26*, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/13-as tétel, leltári szám: 2793
- [21] Praznovszky Mihály, *I. m.*, 72 – Megjegyzendő, hogy a tanulmányban valószínűleg elírás történt a dátumot és a múzeumalapítást illetően.
- [22] 38 darab fotóról van szó, 19 lapon, AEEM Levéltára, 1-es doboz, A3-as pallium/18-as tétel, leltári szám: 2793

Női sorsok a váradi női évadban

A nagyváradi színház Transilvania stúdióterme (az egykori, azonos nevű mozi helyén) pompás helyszíne a kevesebb szereplőt igénylő, napjaink társadalmi kérdéseit megfogalmazó előadásoknak. Az elmúlt időszakban két remek produkciót mutattak be ebben a térben, e kettőben annyi a közös, hogy mindkettőt női rendező állította színpadra, ami azért hangsúlyozandó, mert a nagyváradi társulat ősszel női évadot hirdetett, és tartja is magát hozzá.

Játék a valósággal

Kincses Réka rendezte, Enyedi Éva dramaturg állította össze a *Villámcsapottak* szövegkönyvét a játszó színészek történeteiből.

A villámcsapás lehet konkrét és elvont, de mindenképpen a túlélésről szól. Konkrétan beleszap a villám valakibe, vagy villámcsapásként éri egy történet, az élete megváltozik. Nevezhetjük ezt a változást sorsfordulatnak, égi beavatkozásnak, véletlennek, vagy csodának, attól függően, ki hogyan éli meg, hogyan magyarázza azt, ami történt. Az előadás pikantériája persze az, hogy a művészek történeteit dolgozza fel, és mi, nézők – legyünk őszinték – szeretünk bekukkantani kedvenceink életébe, múltjába és jelenébe. Figyelemre méltó az őszinteség, ahogy az előadás szereplői feltárták a gyermek- vagy felnőttkorukban megélt váratlan, drámai helyzeteket, kapcsolataikat a családjukkal, a viszonyulásukat a hithez, az egyházhoz, a közösséghez. A monológok, melyekben megnyílnak előttünk, hogy elmondják a csodákat, a véletleneket, a munkát, melyek által azzá váltak emberként, művészként, mint akiket mi ismerünk. Megrázó és vicces történetek, melyek a szerepek mélyén is ott lapulnak. Elmondani, melyik szereplő, mit mesélt, játszott el, elvenné a leendő nézőtől a meglepetés örömét.

Nehéz feladat ez az előadás mind a dramaturgnak, mind a rendezőnek, mind a színészeknek. Maga a nagy fegyelmet, odafigyelést követelő improvizáció sem egyszerű, de a szereplők történeteit színpadra állítani, rendkívüli érzékenységet, empátiát igényel az alkotók részéről. Kincses Réka mindezeket túl szeretettel viszonyul a történetekhez, a színészekhez, pillanatig sem feledve, hogy a *Villámcsapottak* elősorban színházi előadás. A dramaturg úgy szerkesztette a produkció szövegét, a rendező úgy állította színpadra, hogy hasson a nézőkre. Humor és dráma, derűs és torokszorító pillanatok

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

váltják egymást. Önirónia és megélés remek pillanatai a monológok. Öröm és fájdalom, kudarc és siker, mint mindannyiunk életében. Bravúros színpadi játék. Semmi pátosz vagy önsajnálát. „Csak” nagy-szerű, őszinte, kifogástalan színészi alkotások. Milyen az előadás egy szóban? Élmény.

Néha nincs kiút

A Bobrovszki Dóra rendezte *Leenane szépe* is sorsokról mesél, női sorsokról. A szerző, Martin McDonagh ezzel a művével tört be a színház világába a 90-es években. Darabjait világszerte játsszák, *A kripli* címűt a szatmárnémeti Harag György társulat mutatta be Béla Marcel rendezésében. A *Leenane szépét* tájainkon először a temesvári Csiky Gergely Színház adta elő, a fordító, Upor László rendezésében.

A színmű, amelyet a szerző fekete komédiának nevez, két nő, anya és lánya sorsdrámája. Az elhagyott, hegyek közé ékelt, kicsi település nehezen megközelíthető részén él Mag, az anya (Tóth Tünde) és lánya, Maureen (Tasnádi Sáhly Noémi). Körülöttük minden szürke, koszlott, rendetlen, ruházatuk elhanyagolt. Az egyetlen kapcsolatuk a világgal a szoba közepén elhelyezett televízió. A levegőben tapintható a feszültség. A két nő egyszerre szereti és gyűlöli, kínozza egymást. A lányban néha fellángol a kitörési vágy, az anya attól retteg, hogy Maureen is elmegy, mint a másik, aki még zenés üzenetet sem küld a születésnapjára. Pedig azért bámulja naphosszat a tévét, hátha mégis. Nem mennek sehová, hozzájuk is csak a hibbant Ray (Nagy László Zsolt) néz be valamilyen üzenettel, levéllel, ő a kapcsolattartó a kint és bent között. A kint sem kevésbé sivár, mint

Tóth Tünde és Tasnádi-Sáhy Noémi – anya és lánya – a *Lennane szépe* című előadásban

a bent. A szegénység, kilátástalanság monotoníáját talán a nacionalizmus fuvallata törli meg, mint a büszkeség, önbecsülés egyetlen forrása. Moureen ír dalokat hallgat, hiszen ők írek, a közös ellenség az angol. Ismerős képlet, Székely Csaba Bánya trilógiájára emlékeztet, a világtól elzárt székely falvak világára.

Mag beletörődött sorsába, férje elhagyta vagy meghalt, másik lánya valahol messze él, neki nem maradt más, mint kedvenc zabkásája, vitaminja. Semmit sem tesz, egyetlen szórakozása lánya sanyargatása. Valamikor szép lehetett, talán vágyai is voltak, de már csak gonosz és ravasz, mindenre képes, hogy maga mellett tartsa a lányt. Ahogy Tóth szeme megvillan, amikor végérvényesen tönkreteszi a lánya életét: félelmetes. Ezt az asszonyt nem lehet szeretni, lehet, ő sem szereti önmagát.

Moureen, az egykori Leenane szépe, elhanyagoltságában, megkeseredettségében is megőrizte szépségét, de elfojtott vágyai, reménytelensége megtörte a szemében a fényt. Olykor álmvilágába menekül a szürkeség, a napi teendők és anyja elől. A lány belefásult a sűrű sívárságba, a napi rutinba, anyjának ismétlődő gonoszkodásába. Vágyna élni, de túl gátlásos, nem elég bátor, hogy elhagyva anyját, egyedül nekivágjon az ismeretlennek. Ez a nő éppen olyan magányos, fásult és gonosz lesz, mint az anyja, ez csak idő kérdése.

Pato (Sebestyén Hunor), az Angliában dolgozó férfi megjelenése még inkább feltűzeli az anya ret-

tegését és a lány reményeit. Moureen multságba megy, hazahozza a férfit, eldöntik, hogy amikor visszatér, együtt elmennek a távoli Amerikába. A lány megszépül a szerelem, a menekülés reményétől, tekintete csillog. Pato rendes ember, magányosságában is vidám, talán tényleg elmegy messzire ebből a sivár kilátástalanságból. A történet vége előrelátható, az izzó feszültségnek valahogy ki kell törnie.

Négy nagyszerű alakítás teszi megrendítővé az előadást. Tóth Tünde és Tasnádi-Sáhy Noémi ketősei perceiben szikrázik a levegő. Sebestyén Hunor őszinte, visszafogott játéka figyelemre méltó. Megindítóan szép a szerelmi jelenet Tasnádi-Sáhyival, melyben nemcsak a testek, hanem a lelkek találkoznak. Nagy László Zsolt Kay szerepében pillanatig sem esik túlzásokba, képes megmutatni ennek a visszamaradott fiúnak a belső rezdüléseit.

A rendező, mintha félt volna megtartani „kisre-
alistába” az előadást, megpróbálta elemelni, de nem mindig sikeresen. Ennek ellenére értelmes, szép, hatásos játékot állított színpadra. Könnyű dolga volt ezekkel a remek színészekkel.

SIMON JUDIT

NAGYVÁRADI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ – SZIGLIGETI TÁRSULAT

Villámcsapottak

Zenés improvizációs revü csodákról
és véletlenekről.

Rendező: Kincses Réka

Dramaturg: Enyedi Éva

Díszlettervező: Florina Bellinda Vasilatos

Jelmeztervező: Szűcs Edit

Zongoránál: Dombi Dávid

Szereplők: Balogh Attila, Firtos Edit, Fodor Réka,
Hajdu Géza, Kocsis Anna, Kocsis Gyula, Molnár
Júlia, Scurtu Dávid, Sebestyén Hunor, Szotyori
József

Martin McDonagh: *Leenane szépe*

Fekete komédia

Fordító: Upor László

Rendező: Dobrovskzi Dóra

Dramaturg: Marton Orsolya

Jelmeztervező: Florina Bellinda Vasilatos

Díszlettervező: Mihály Katalin

Zene: Marton Richárd Zoltán

Szereplők: Tóth Tünde (Mag), Tasnádi Sáhy Noémi
(Maureen), Sebestyén Hunor (Pato), Ray (Nagy
László Zsolt)

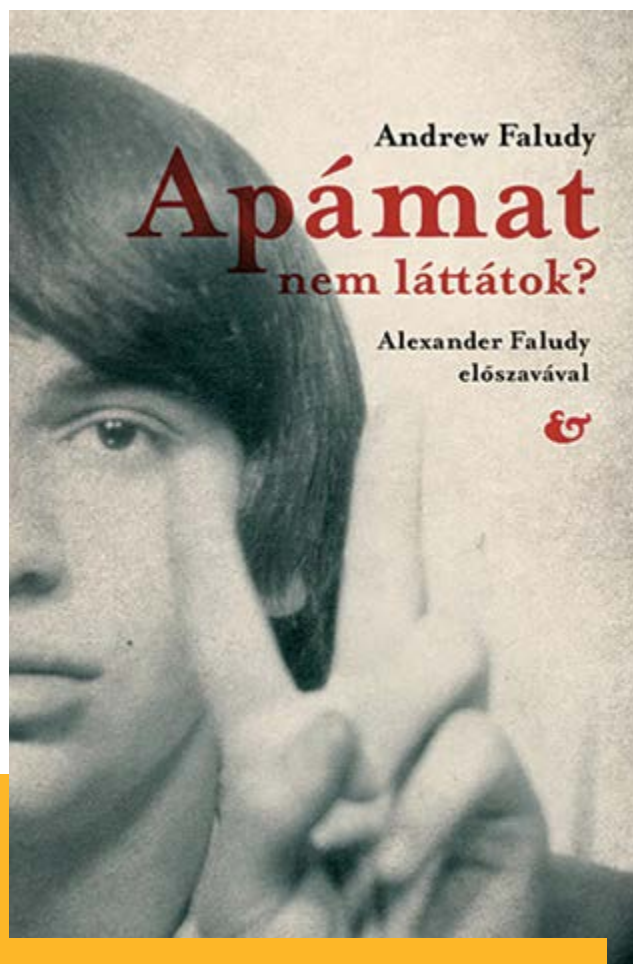
Memoár a senki fiától

Andrew Faludy: *Apámat nem láttátok?* Alexander Faludy előszavával. Ampersand Kiadó, Budapest 2024

A találós kérdések elsőre hülyeségnek tűnnek, de mindig van bennük logika. E könyvről gondolkodva bennem is megfogalmazódott: Mit lát maga körül a *senki fia*? Evidens, hogy senkit, mert nem apja vagy anyja fia, hanem a senkié.

(Szóval) Faludy György költő, író fiának, Andrew-nak a memoárja legkevésbé Faludy Györgyről, a magánemberről szól, inkább a hatvanas és hetvenes évek Angliájáról és Kanadájáról, Amerikáról, Máltáról, Marokkóról, Olaszországról, a magyar emigrációról, Budapestről és persze azért

MIKOLA EMESE (1974, Nagyvárad) tanár, pszotorálszichológus, a keresztyén írásterápia módszerének kidolgozója, Kinde Annamária-díjas prózaíró, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem óraadó tanára. Kolozsváron él. Első regénye *Félrehallgatások* címmel 2018-ban jelent meg a Holnap Könyvek Kiadó gondozásában.

kicsit a családról is. Itt-ott Faludy György is megjelenik, amint éppen szenvedélyesen dolgozik, lakhatási lehetőséget keres, vagy éppen elfeledkezik valami fontos dologról. Ezért is találó a cím: *Apámat nem láttátok?*

Hogyan fér össze az alkotás szenvedélye a gyerekeveléssel? Milyen gondoskodó szülő válhat egy haláltáborokat megjárt emberből? Ezekről a kérdésekről pszichológiai és történelmi tanulmányok sora született, gyakorlatban látni, olvasni, egészen más. De hát olvasóként nem kell mindenkiről mindent tudnunk. Ha a művészi alkotások mögött egy tökéletes embert keresnénk, végül mindent el kellene utasítanunk. A magánembert hagyjuk az utódokra és az ismerősökre. Az olvasónak legyen elegendő a mű. És ezért jó olvasni ennek a hányatott sorsú tinédzsernek a memoárját, mert élete első húsz évének összefoglalója inkább színes képeslap, mint családregény.

A könyv 2024-es kiadásának szenzációja, az unoka, Alexander előszava. Ezt apja és nagyapja halála után írta. Ez a tízoldalas előszó többet árul el a magánember Faludy Györgyről, mint fia százhetvenöt oldalas memoárja. Alexander, az Egyesült Királyságban anglikán lelkész, Budapesten újságíróként tevékenykedik, immár felnőtt szemmel és megfelelő távolságtartással beszél nagyapjáról, kiigazítva néha apja ködösítő megjegyzéseit.

„Kevés ember tud a közelmúlttal foglalkozni... Még az elődeiknek sokkal adós, nagy és gazdag család-

dokban is az a szokás, hogy inkább emlékeznek a nagyapára, mint az apára” – indítja Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*-ét, (7.) Grecsó Krisztián *Apám üzent-jében* pedig szépen, részletesen felsorakozik az egész família, és nem csak az apa-kérdés. Hogy a 20. század az apákra miért hiányként emlékszik vissza (és itt nem csak a háborúban eltűntekre gondolok) az egy másik, külön téma, de tény, hogy jelen esetben sincs ez másként.

Faludy Andrew memoárját olvasva a kor társadalmába pillantunk bele, részlelhajlás nélkül. Az angol bentlakásos iskolarendszer hírhedt kegyetlenségeiről annyi filmben és irodalmi alkotásban hallottunk, de egy hiteles átélő szemszögéből még döbbenetesebb. Andrew, utólag gondolkodik el rajta, hogy legtöbb tanára háborút végiszolgált katonaként tért vissza a katedrához. „Ezután mi is, akik szintén megkeményedtünk a sok gorombaságtól, veréstől és éhezéstől, hőiesen léphetünk ki az iskolából, hogy a Birodalmat szolgáljuk, és a nevében igazságot, verést vagy éhezést (egy kis kereszténységgel fűszerezve) osszunk a nyomorult bennszülötteknek a gyarmatokon.” (70-71.) Vagy. „Budapest 1970-ben úgy nézett ki, mintha épp akkor ért volna véget a második világháború. Bizonyos értelemben ez valóban így is volt. Sok épületen még jól látszottak a német megszállás idejéből származó golyónyomok. A pusztítást csak növelték a „felszabadító” oroszok elleni 1956-os felkelés harcai... Vörös csillagok virítottak a középületeken, kalapácsok ütötték fejemet és sarlók aratták gépiesen az ideológiát.” (172-173.) „A tankönyv első oldalán ez állt: A földművelés és az állattenyésztés lehetővé tette az osztálytársadalom kialakulását. - Ezen annyira felháborodtam, hogy azóta sem felejtettem el.” (179.)

A memoárban jönnek elő az olvasmányélmények, Golding *Legyek ura*, Kerouac *Úton*, Salinger *Zabhegyező*, Orwell *1984*, egészében leköszölt, számomra eddig ismeretlen versek (Edward Thomas, George Jonas), a *Szelíd motorosok* című kultfilm-premierje, Bob Dylan és James Taylor-dalok, és a magyar emigráció legkülönfélébb alakjai.

Berzsenyi Ödön ügyvéd, Faludy György recski fogolytársa, aki a legszörnyűbb verés és kínzás után is azt mondta Faludynak, hogy még mindig jobb, hogy velünk teszik ezt, mint az, hogy mi kövessünk el ilyen embertelenségeket. Vagy Eugene Heimler, Auschwitz-ot túlélő pszichológus, aki inspiratív házi feladatot adott Andrew-nak: *Ha zsugorodnál, de közben minden és mindenki más is zsugorodna, honnan tudhatnád, hogy tényleg zsugorodsz?* A 60-as, 70-es évek magyar értelmiségi emigrációjának az összetartása, szolidaritása igazán csodálatra méltó. Örülök, hogy ezt is megörökíti, remélhetőleg átadja ez a memoár, hogy valamikor így is lehetett.

Andrew végül Angliában telepedett le, és irodalomtanár lett, nem próbálkozott az írással, pedig jó elbeszélő. Bár az igazsághoz tartozik, hogy Faludy György fia nem csak keresztnevében angol, a könyvét angolul írta, a szöveget Bart Daniel, a verseket Varró Dániel fordításában olvashatjuk. Andrew Faludy az a fajta író, az apjával ellentétben, aki látszólag semleges és minimalista, de néhány közbevetett mondat elég ahhoz, hogy elgondolkodtasson, megnevetessen és odaszegezzen a könyvhöz.

MIKOLA EMESE

